

**Viittomakielentulkin katsekontakti
asioimistulkkauksen siirtymätilanteissa:
multimodaalinen näkökulma**

Maisterintutkielma
Minttu Laine
Soveltava kielitiede
Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto
2016

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Minttu Laine	
Työn nimi – Title Viittomakielentulkin katsekontakti asioimistulkkauksen siirtymätilanteissa: multimodaalinen näkökulma	
Oppiaine – Subject Soveltava kielitiede	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year 08/2016	Sivumäärä – Number of pages 111
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten viittomakielentulkki välittää vuorovaikutusta asioimistilanteessa, jossa osallistujat ovat liikkeessä. Viittomakielentulkkauksessa katsekontaktilla tulkin ja viittovan asiakkaan välillä on ratkaiseva merkitys tulkatun viestin saavutettavuuden ja välittymisen kannalta. Tästä syystä liikettä sisältävä tilanne herättää mielenkiintoa selvittää tulkkauksen edellytyksiä tällaisessa tilanteessa: Millainen konteksti liikettä sisältävä vuorovaikutustilanne on viittomakielentulkkaukselle? Mitä keinoja tulkki käyttää saadakseen ja ylläpitääkseen katsekontaktin viittomakielisen osallistujan kanssa?</p> <p>Vastaan näihin kysymyksiin tarkastelemalla vuorovaikutusta multimodaalisesta näkökulmasta. Tarkastelen tulkin ja viittomakielisen osapuolen välistä katsekontaktia suhteessa keskustelun etenemiseen ja osallistujien fyysisen muodostelman vaihteluun. Tulkitsen tuloksia suhteessa katseen käyttöön viittomakielisessä vuorovaikutuksessa ja tulkin rooliin vuorovaikutuksen koordinoijana. Huomion kohteena ovat erityisesti tulkki ja hänen toimintansa hänen tulkatessaan suomesta suomalaiselle viittomakielelle.</p> <p>Tutkimusta varten tallensin videolle autenttisen tulkatun määräraikaiskäynnin suomalaisessa lastenneuvolassa. Aineiston muodostavat käynnin aikaiset siirtymätilanteet, joissa osallistujat siirtyvät huoneesta toiseen tai ryhtyvät uuteen muodostelmaan toimenpiteiden suorittamista varten. Analysoin osallistujien kielellistä ja kehollisesta vuorovaikutuksellisesta toimintaa suhteessa tilan fyysisiin puitteisiin ja tilanteen toiminnalliseen kontekstiin. Aineiston käsittelyssä hyödynsin ELAN-annotointiohjelmaa.</p> <p>Aineistossa tulkin ja äidin välisessä katsekontaktissa on paljon katkoja, jotka ovat usein kestoaltaan suhteellisen pitkiä. Tulkki käyttää runsaasti vuorovaikutuksen säätelyn keinoja välittääkseen viestin äidille, mutta kaikki viestintä ei tästä huolimatta saavuta äitiä. Tuloksissa selvitän vuorovaikutusta rajoittavia ja mahdollistavia seikkoja, havainnollistan tulkatun vuorovaikutuksen jäsentymistä vuoro vuorolta sekä kuvaan tutkimukseen osallistuneen tulkin vuorovaikutuksellista strategiaa ja hänen käyttämiään tulkin monipuolisia kielellisiä ja kehollisia keinoja välittää vuorovaikutusta osallistujien välillä.</p> <p>Koska aineisto on hankittu yksittäisestä tilanteesta suomalaisessa kontekstissa ja se kattaa n. 12 minuuttia tulkkaus-tilanteiden laajasta kirjosta, tutkimuksen tuloksia tulee tulkita ja soveltaa huomioiden tarkoin tilanne- ja osallistuja-kohtainen sekä maa- ja kulttuurikohtainen vaihtelu. Yleisenä johtopäätöksenä kuitenkin esitän, että viittomakielellä tulkattu vuorovaikutus onnistuu myös liiketilanteessa silloin, kun tulkki hallitsee hyvin viittomakielisen keskustelun normit ja pystyy tekemään vuorovaikutuksellista yhteistyötä tilanteen viittomakielisen osallistujan kanssa.</p>	
<p>Asiasanat – Keywords</p> <p>YSA: tulkkaus, asioimistulkkaus, tulkit, viittomakieli, vuorovaikutus, multimodaalisuus, liikkuminen, katse</p> <p>Muu: muodostelma, multimodaalinen vuorovaikutusanalyysi, tulkin sijoittuminen</p>	
<p>Säilytyspaikka – Depository</p> <p>JYX-julkaisuarkisto</p>	
<p>Muita tietoja – Additional information</p>	

SISÄLTÖ

1.	Johdanto	1
2.	Tulkkaus vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta	4
2.1	Tulkkauksen vuorovaikutuksellinen paradigma.....	4
2.2	Viittomakielentulkkauksen ominaispiirteet.....	6
2.3	Asioimistulkkaus tulkkauksen lajina.....	10
3.	Viittomakieli ja viittomakielinen keskustelu.....	13
3.1	Viittomakielen tuottaminen ja vastaanottaminen	14
3.2	Katsekontakti, huomion kiinnittäminen ja vuorottelu viittomakielisessä keskustelussa	18
4.	Muodostelmat ja liikkuminen viittomakielisessä ja tulkatussa tilanteessa	25
4.1	Muodostelma ja vuorovaikutustila viittomakielisessä keskustelussa.....	26
4.2	Muodostelmat viittomakielentulkkauksessa	30
4.3	Viittomakielentulkkaus ja liike	35
5.	Tulkki vuorovaikutuksen koordinoijana	39
5.1	Tulkatun vuorovaikutuksen koordinointi	39
5.2	Intermodaalisen koordinoinnin piirteitä.....	45
6.	Tutkimuksen metodologinen perusta	52
6.1	Multimodaalinen vuorovaikutuksen tutkimus.....	52
6.2	Osallistujat ja aineistonkeruu	56
6.3	Tutkimuskohteen määrittely ja aineiston rajaus siirtymätilanteisiin.....	59
6.4	Aineiston annotointi ELAN-ohjelmalla	63
7.	Analyysi ja tulokset.....	67
7.1	Muodostelmat, liike ja katsekontakti siirtymätilanteissa	67
7.1.1	Perustulkkausmuodostelma toimii vapaassa tilassa	67
7.1.2	Fyysinen tila ja toiminta rajoittavat vuorovaikutusta.....	71
7.2	Katsekontakti ja ääni-informaation välittäminen	75
7.2.1	Katsekontakti tulkin ja äidin välillä	75
7.2.2	Tulkin keinot katsekontaktin saamiseksi ja ylläpitämiseksi	80
7.3	Liike ja tulkin toiminta osana asioimistilanteen vuorovaikutusta	88
7.3.1	Osallistujien liike on useimmin yhteistä ja vähittäin kehittyvää.....	88
7.3.2	Muodostelmasta neuvotellaan sanattomasti	90
7.3.3	Katsetta käytetään reitin valintaan ja keskustelun kanavana	94
7.4	Yhteenveto	100
8.	Päätäntö	103
	Lähteet.....	107

LUETTELO KUVISTA

Kuva 1. Tutkimuksen keskeiset osa-alueet.	2
Kuva 2. Tila, jonka sisällä kädet tavallisimmin liikkuvat viittomisen aikana.	14
Kuva 3. Huomionherättämiseen käytetty viittoma.	20
Kuva 4. Keskusteluun pysähtyvien osallistujien kolmiomainen muodostelma.	26
Kuva 5. Osallistujat istuvat pöydän ääressä perustulkkausmuodostelmassa.	31
Kuva 6. Luonnollinen F-muodostelma ja muodostelmia viittomakielen tulkkauksessa.	32
Kuva 7. Aula tilana.	58
Kuva 8. Terveystieteiden huone	58
Kuva 9. Neuvolan pohjapiirros.	62
Kuva 10. Näkymä ELAN-ohjelmassa.	63
Kuva 11. Esimerkki 1. Osallistujat ovat ryhmittyneet aulassa perustulkkausmuodostelmaan.	68
Kuva 12. Kahden pääasiallisen keskustelijan ja tulkin muodostelmia.	68
Kuva 13. Esimerkki 2. Tulkki tiivistää perustulkkausmuodostelmaa.	69
Kuva 14. Esimerkki 3. Vauvaa punnitaan.	72
Kuva 15. Esimerkki 4. Tulkki korjaa muodostelmaa.	73
Kuva 16. Esimerkki 5. Tulkki korjaa muodostelmaa ja muuntelee viittomista.	83
Kuva 17. Esimerkki 6. Tulkin sijoittuminen ennakoiti tilanteen kulkua.	85
Kuva 18. Esimerkki 7. Tulkin liike luo yhteisymmärrystä tilanteen tarkoituksesta.	92
Kuva 19. Esimerkki 7 jatkuu. Vähittäinen liike.	93
Kuva 20. Esimerkki 8. Tulkki hidastaa viittomista ja liikkumistaan.	96
Kuva 21. Esimerkki 9. Tulkin ja äidin välinen katsekontakti ja tulkkaus kävellessä.	98

LUETTELO TAULUKOISTA

Taulukko 1. Huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinoja viittomakielisessä keskustelussa.	23
Taulukko 2. Huomion kiinnittämisen ja vuoron aloittamisen keinoja viittomakielisessä keskustelussa ja tulkkauksessa.	49
Taulukko 3. Katseen suuntaa koskevat merkinnät aineistossa osallistujakohtaisina lukumäärinä.	77
Taulukko 4. Tämän tutkimuksen esille tuomat huomion herättämisen ja vuoron aloittamisen keinot.	87
Taulukko 5. Osallistujien liikkumisen yhtenäisyys.	89
Taulukko 6. Tulkin liikkeen ajoittuminen suhteessa muiden osallistujien liikkeeseen.	90

AINEISTOA HAVAINNOLLISTAVIEN KUVIEN TRANSKRIPTIEN RIVIT

T VK	tulkin viittomakieliset ilmaisut
TH: suomi	terveydenhoitajan suomenkieliset ilmaisut
Ä vk	äidin viittomakieliset ilmaisut
L5 sk	lapsen suomenkieliset ilmaisut
T katse	tulkin katseen suunta
Ä katse	äidin katseen suunta
ks Ä / T	äidin ja tulkin molemminpuolinen katsekontakti
ei-ks Ä/T	äidillä ja tulkilla ei ole katsekontaktia
Ä ks T VK	mitä äiti (varmuudella) voi nähdä tulkin viittomakielisestä ilmaisusta
MUODOSTELMA	osallistujien muodostelma
SIIRTYMÄ	tutkimuksen aineistona oleva siirtymätilanne (rajaus)
Liike Ä	äiti liikkuu
Liike T	tulkki liikkuu
RATK_muod_korj	tulkin ratkaisuna muodostelman korjaus
RATK_kielellinen	tulkin ratkaisuna kielellinen keino
muod_ratk > mitä	mitä muodostelman korjauksesta seuraa tai mihin se päättyy
kiel_ratk > mitä	mitä kielellisestä ratkaisusta seuraa tai mitä sen jälkeen tapahtuu

ANNOTAINNISSA KÄYTETYT MERKINNÄT

L	perheen vanhempi lapsi
T	tulkki
TH	terveydenhoitaja
Ä	äiti
ks Ä / ks T / ks ymp	katsoo äitiä / katsoo tulkkia / katsoo ympäristöön
T == Ä	tulkki ja äiti katsovat toisiaan (molemminpuolinen katsekontakti)
ei ks	ei katso kohti, ei katsekontaktia
TH: / L:	(tulkin vuoron alussa:) lähtötekstin puhuja on terveydenhoitaja / lapsi
”xxx xxx”	(viittomakielisestä ilmaisusta:) sulussa oleva teksti on käännös viitotusta tekstistä
jäännö	viittoman käsimuoto tai käden/käsien asetelma on nähtävissä, vaikka viittoman liike on tullut päätökseen tai keskeytynyt
HH	huomion herättämisessä käytetty viittoma
[heng]	sisäänhengitys esim. vuoron alussa
T3	perustulkkausmuodostelma
HK	hankala kulma
epämääräinen	(muodostelmarivillä:) yksi tai useampi osallistuja liikkuu
>	symboli ajallisesti toisiaan seuraavien tapahtumien tai muodostelmien välillä
0:00:00	aikakoodi videomateriaalissa (t:min:sek)

1. JOHDANTO

Viittomakielellä keskustellessaan viittojat sijoittuvat toisiinsa nähden niin, että he näkevät toisensa. Tämän vuoksi myös tulkatuissa tilanteissa, joissa toinen käytetyistä kielistä on viittomakieli, asetutaan yleensä kolmiomaiseen muodostelmaan. Näin viittomakielinen henkilö voi pienellä silmien liikkeellä tai vähän päätään kääntämällä seurata sekä tulkin että puhuttua kieltä käyttävän henkilön viestintää. Viittomakielentulkkauksen tutkimus ei ole aiemmin kohdistunut tilanteisiin, joissa osallistujat ovat liikkeessä. Tämän tutkimuksen tarkoitus onkin selvittää, miten tulkkaus toteutuu toiminnallisten jaksojen väliin sijoittuvien siirtymätilanteiden aikana eli silloin, kun osallistujat liikkuvat tilassa. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millainen konteksti liiketilanne on viittomakielentulkkaukselle?
2. Miten tulkki toimii, kun katsekontakti viittomakielisen osallistujan kanssa katkeilee?

Työ kuvailee kokeneen ammattitulkin käyttämiä kielellisiä ja kehollisia keinoja välittää pääasiassa osallistujien välistä vuorovaikutusta ja tulkata viittomakielelle tilanteessa, jossa viittomakielisen osallistujan ja tulkin välinen katsekontakti katkeilee. Samalla tulee esiin tulkin toimintastrategia, joka kytkeytyy tulkkauksen yleisiin käytänteisiin sekä syntyy hetki hetkeltä osallistujien välisessä vuorovaikutuksessa.

Tulkattujen tilanteiden vuorovaikutusta on tutkittu 1990-luvulta alkaen (Angelelli 2008: 149). Tutkimukseen on muodostunut vuorovaikutuksellinen paradigma, joka suuntaa huomion erityisesti tulkin vuorovaikutusta koordinoivaan toimintaan (Pöchhacker 2004: 78–79), josta tässäkin tutkimuksessa on kyse. Kansainvälisellä tasolla viittomakielentulkkauksen tutkimus on mukana tässä kehityksessä (Roy 2000 [1989]; Metzger 1999a; 1999b; Major 2013). Suomessa vastaavaa tutkimusta ei ole tietääkseni ole vielä tekeillä. Tämän tutkimuksen teoreettinen perusta on koottu tulkkauksen ja viittomakielisen vuorovaikutuksen tutkimuksesta: Viittomakielentulkkauksen tutkimuksen (Metzger 1999a, 1999b; Solow 2000; Van Herreweghe 2002; Berge & Thomassen 2016) ohella erityisesti asioimistulkkauksen kirjallisuus (mm. Wadensjö 1998) luo pohjaa tulkin toiminnan tarkastelulle. Viittomakielisiä keskustelukäytänteitä valottaa mm. katsekontaktia ja sen aikaansaamista käsittelevä kirjallisuus (mm. Baker 1977; McIlvenny 1995; Sirvage 2009).

Viittomakielentulkkauksessa vähintään yksi tulkattavista kielistä on jokin viittomakieli. Viittomakielet ovat kuurojen yhteisöissä kehkeytyneitä luonnollisia kieliä, joissa käsillä ja muilla yläkehon osilla tuotettu jäsentynyt signaali välittyy vastaanottajalle näkö- ja/tai tunto-

aistin välityksellä (Jantunen 2003: 9, 11, ks. myös 20–21). Toisena kielenä viittomakielentulkkauksessa on yleensä jokin puhuttu kieli. Puhutulla kielellä tarkoitan tässä kuulevien ihmisten yhteisössä syntynyttä kieltä, jossa viesti tuotetaan puhe-elimistöllä vastaanottajan kuultavaksi äänisignaaliaksi (Aulanko 2009: 136). Koska käytettävät kielet toteutuvat eri modaliteeteissa, tulkatussa tilanteessa kohtaavat kahden erityyppisen viestintäjärjestelmän ominaisuudet, toimintaperiaatteet, edellytykset ja resurssit. Modaliteettien välillä toimiminen onkin kielellisen ja kulttuurisen osaamisen sekä viestin välittämisen taitojen ohella osa viittomakielentulkin ammattiosaamista. Analyyttistä lähestymistapaa tulkattujen tilanteiden vuorovaikutukseen kaivataan tulkkien peruskoulutuksessa ja jatkuvan ammatillisen kehittymisen tukena. Tämä käy ilmi mm. Nikoskisen (2010) tekemästä selvityksestä, jonka mukaan viittomakielentulkin ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneet kaipasivat koulutukselta lisää mm. tulkattujen tilanteiden tuntemukseen liittyviä sisältöjä. Viittomakielentulkin vuorovaikutuksellinen toiminta kytkeytyy tulkkauksen laadullisiin ja eettisiin kysymyksiin, minkä vuoksi sen tutkiminen on teoreettisesti tärkeää. Aihe on myös henkilökohtaisesti otollinen, sillä olen ammatiltani viittomakielentulkki.

Olen koonnut tutkimuksessa keskeiset seikat alla olevaan kuvaan (Kuva 1). Niistä koostuu yhtäältä viittomakielinen vuorovaikutus tulkatussa tilanteessa sekä tilanteen osapuolten toiminta, muodostelmat ja liike tilassa. Niitä puolestaan sitoo yhteen viittomakielentulkin ja viittomakieltä käyttävän henkilön välinen katsekontakti, jolla on ratkaiseva merkitys tulkauksen onnistumisen kannalta.

<p>TULKATTU KESKUSTELU: Tulkki tulkaa erikielisten osallistujien keskustelua ja koordinoi vuorovaikutusta.</p>	<p>TOIMINNALLINEN KONTEKSTI: Neuvolakäynnin aikana tehdään lasten iän mukaiset tarkastukseen kuuluvat toimenpiteet.</p>	<p>TILALLINEN KONTEKSTI: Tila toimii resurssina ja rajoitteena osallistujien toiminnalle.</p>
<p>VUOROVAIKUTUKSEN SÄÄTELY: Viittomakieltä käyttävät osallistajat säätelevät katsekontaktia ja vuorottelua viittomakieliselle keskustelulle ominaisin keinoin.</p>		<p>MUODOSTELMAT: Osallistujat asettavat kehonsa toiminnan ja vuorovaikutuksen mukaan erilaisiin muodostelmiin.</p>
<p>VIESTINTÄ: Pääasialliset osallistujat viestivät suoraan toistensa kanssa ja tulkin välityksellä.</p>	<p>OSALLISTUJIEN KIELET: Tilanteessa käytetään kahta eri kieltä. Ne ilmentyvät eri viestintäkanavissa, yksi puhuttuna ja toinen viitottuna kielenä.</p>	<p>LIIKE: Osallistujat siirtyvät tilassa eri paikkoihin.</p>

Kuva 1. Tutkimuksen keskeiset osa-alueet. Viittomakielinen viestintä tulkatussa tilanteessa jäsenyy kuvassa keltaisena vasemmalle. Osallistujien toiminta, muodostelmat ja liike jäsenyyvät kuvassa sinisenä oikealle. Kuva on kuvakaappaus tutkimuksen aineistona olevasta videomateriaalista.

Tutkimusmenetelmien osalta sovellan multimodaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä. Multimodaalisuus käsitteenä viittaa viestinnän ja vuorovaikutuksen monikanavaisuuteen ja siinä hyödynnettävien keinojen yhteispeliin (Kääntä & Haddington 2011: 11). Tulkkauksen ja kääntämisen tutkimuksen tuoreessa teoksessa todetaan, että multimodaalisuus ilmiönä on huomioitu alalla jo kymmenien vuosien ajan, vaikkakin sitä on nimitetty kirjavasti eri termein. Vähitellen siitä on tullut tärkeä osa käänntötiedettä. (Tuominen, Hirvonen, Ketola, Pitkäsalo & Isolahti 2016: 14–16.) Multimodaalista lähestymistapaa on ilmoittanut soveltavansa vain harva viittomakielentulkkausta käsittelevä tutkimus, vaikka multimodaalisuus ilmiönä on luonnollisesti läsnä jo kielten eri modaliteettien vuoksi.

Tässä tutkimuksessa keskityn vuorovaikutuksen kielellisiin keinoihin, katseen käyttöön sekä osallistujien sijoittumiseen ja liikkumiseen tilassa. Tutkittavan ilmiön multimodaalisen luonteen vuoksi aineistona on videotallenne. Kyseessä on autenttinen asioimistilanne lastenneuvolassa, jonka aikana suoritetaan suomalaista viittomakieltä käyttävän perheen kahden lapsen määrääaikaistarkastukset. Analyysissä erittelen yksityiskohtaisesti sitä, miten toiminta etenee hetki hetkeltä sekventiaalisesti osallistujien vuorovaikutuksen tuloksena. Tutkimus kohdistuu tulkin toimintaan, mutta suhteutan sen sosiaaliseen, vuorovaikutukselliseen ja tilanteeseen kontekstiinsa, joten analyysi pyrkii havaintojen kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen. Kaiken kaikkiaan tutkimus on laadullista lähestymistapaa (Hirsjärvi 2006: 152, 155) toteuttava vuorovaikutusta kuvaileva tapaustutkimus.

Tutkimusraportti rakentuu seuraavasti: Luku kaksi pohjustaa työtä kuvailemalla tulkkauksen vuorovaikutuksellisen paradigman, viittomakielentulkkauksen ja asioimistulkkauksen ja kenttää. Seuraavissa luvuissa 3–5 esittelen tarkemmin tutkimuksen teoreettisen perustan. Luvussa 3 kuvaan tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisiä eri viittomakielissä havaittuja keskustelun piirteitä. Luvussa 4 keskityn siihen, mitä tiedetään osallistujien muodostelmista ja liikkumisesta tilanteissa, joissa osallistujat keskustelevat vapaamuotoisesti viittomakielellä, ja tilanteissa, joissa on viittomakielentulkkaus. Kolmannen teoreettisen kokonaisuuden muodostaa tulkin vuorovaikutuksen koordinoitua koskeva katsaus (luku 5). Se selvittää tulkin tekemää vuorovaikutuksellista työtä, joka tulkkauksen vuorovaikutuksellisen paradigman mukaisesti kuuluu olennaisesti tulkkaukseen. Luvussa 6 kuvailen työssä käyttämäni multimodaalista lähestymistapaa ja esittelen tutkimuksessa käytetyt metodologiset ratkaisut. Tämän jälkeen kuvailen tutkimuksen tulokset (luku 7) ja päätän raportin lukuun 8.

Johdannon lopuksi haluan kiittää tutkimukseen osallistuneita henkilöitä eli tulkkia, perheen äitiä ja lapsia sekä neuvolan terveydenhoitajaa luvasta tarkastella tätä aineistoa.

2. TULKKAUS VUOROVAIKUTUKSELLISESTA NÄKÖ- KULMASTA

Tässä luvussa luon tutkimuksen yleisen, tulkkauksen alaan kiinnittyvän kehyksen. Ensiksi kuvailen tulkkausta vuorovaikutuksellisena toimintana (luku 2.1). Alaluvun tarkoitus on tuoda esille tutkimukseen valittu lähestymistapa, jonka mukaan tulkkia ei nähdä vuorovaikutuksen tasolla neutraalina ”konemaisena kielenkääntäjänä”, vaan yhtenä tilanteen osallistujista, jolla on tulkatussa tilanteessa erityinen toiminnallinen rooli. Toiseksi kuvailen viittomakielentulkkauksen ominaispiirteitä ja tuon esille, miten tulkattavien kielten eri modaliteetit vaikuttavat tilanteessa, jossa on viittomakielentulkkaus (luku 2.2). Kolmanneksi esittelen käsillä olevan tutkimuksen kannalta olennaiset kytkökset aiempaan tulkkauksen, varsinkin asioimistulkkauksen, tutkimukseen (luku 2.3). Kokonaisuudessaan kuvaan tässä luvussa dialogisessa tilanteessa tapahtuvaa tulkkausta sekä viittomakielen- ja asioimistulkkauksen ominaispiirteitä. Päätän luvun luonnostelemalla näitä näkökohtia yhdistellen tähän tutkimukseen sopivan tulkkauksen määritelmän.

2.1 Tulkkauksen vuorovaikutuksellinen paradigma

Tulkkauksen ydintoiminnaksi määritellään usein lähdetekstin perusteella tehdyn ja sitä merkitykseltään tai/funktioltaan vastaavan kohdekielisen tekstin tuottaminen eri kielten ja kulttuurien välillä (Pöchhacker 2004: 12). Tämä määritelmä on syntynyt alun perin tulkattuihin tilanteisiin, jossa puhe esitetään monologisesti. Tältä pohjalta voidaan ajatella, että tulkki toimii tulkatussa tilanteessa ”vain” kääntäen tekstiä kieleltä toiselle. Tulkkauksen tutkimuksessa on kuitenkin 1990-luvulta alkaen käytetty dialogisista keskustelutilanteista tallennettuja aineistoja, joiden perusteella käsitys tulkin toiminnasta on muuttunut. Näissä tilanteissa tulkit toimivat kääntämisen ohella myös vuorovaikutuksen tasolla, mikä ei niinkään tule esille monologisissa tulkatuissa tilanteissa.

Uraa uurtavissa tutkimuksissaan Wadensjö (1992; 1998) ja Roy (2000 [1989]) totesivat tulkkien osallistuvat eri tavoin vuorovaikutuksen rakentamiseen. He totesivat tulkkien mm. säätelevän vuorottelua (Roy 2000 [1989]) ja muokkaavan viestiä siten, että osallistujien viestinnälliset tavoitteet toteutuvat (Wadensjö 1998). Toisin sanoen, kielenkääntämisen ohella

tulkit osallistuvat neuvotteluun, jota tulkatun puhetilanteen pääasialliset osallistujat käyvät vuorovaikutuksen rakentamisesta. Näin tapahtuu varsinkin dialogisissa keskustelutilanteissa. Näin ollen tulkki on alettu nähdä vuorovaikutuksen aktiivisena osallistujana, joka säätelee vuorovaikutuksen kulkua ja on osaltaan rakentamassa puheen merkitystä muiden osallistujien kanssa. (Wadensjö 1992, 1998; Roy 2000 [1989]; Metzger 1999a; 1999b; Napier 2007.) Tulkin osallistumista kutsutaan tulkin vuorovaikutusta koordinoivaksi toiminnaksi (ks. tarkemmin luku 5).

Wadensjön ja Royn tutkimusten pohjalta tulkkauksen tutkimukseen alkoi kehittyä vuorovaikutuksellinen paradigma (*interpreting as dialogic discourse-based interaction*). Siihen kuuluvat näkemykset keskustelun dialogisuudesta ja tulkin osallisuudesta vuorovaikutukseen. Lähestymistavassa tulkatun tilanteen dialogisuus ymmärretään siten, että tekstin tuottaminen ei ole yksilön suoritus vaan vuorovaikutusta tilanteen osallistujien välillä, tulkki mukaan lukien. Paradigmassa on korostunut keskusteluanalyttinen ymmärrys diskurssin rakentumisesta vuorotteluna kielellisin ja multimodaalisin keinoin. (Pöchhacker 2004: 79.) Wadensjö kiteyttää vuorovaikutuksellisen paradigman nykyisen tehtävän toteamukseen, että enää ei ole oleellista tutkia, osallistuvatko tulkit vuorovaikutukseen vaan että on tutkittava sitä, miten he sen tekevät (Wadensjö 2015). Tälle pohjalle perustuvaa tutkimusta ovat tehneet sittemmin mm. jo edellä mainitut Metzger (1999a; 1999b), Davitti (2013) ja Major (2013) ja vuorovaikutusparadigman mukaista tutkimusta on koottuna mm. Baraldin ja Gaviolin (2012) toimittamassa teoksessa. Tältä pohjalta tulkkaus dialogisessa tilanteessa määrittyy pelkästään lähtöteksteihin perustuvien kohdekielisten tekstien tuottamisen lisäksi myös kompleksisena vuorovaikutuksellisenä ja kulttuurienvälisenä toimintana (Gavioli & Baraldi 2011: 208).

Vuorovaikutuksellisen paradigman mukaan tutkimuksessa voidaan puhua tulkatun tilanteen osallistujista sisällyttäen tulkin yhdeksi heistä. Toisaalta käytännössä tulkatun tilanteen tarkastelusta on hyödykästä erottaa käsitteellisesti tulkki tulkatun tilanteen muista osapuolista. Ero voidaan tehdä käyttämällä termiä *pääasialliset osallistujat* merkitsemään niitä osallistujia, joiden välistä keskustelua tulkki tulkkaa (*primary participants*, ks. esim. Wadensjö 1992: 49). Toisaalta vuorovaikutuksellinen paradigma nimenomaan korostaa tulkin osallisuutta tilanteen vuorovaikutuksessa, minkä vuoksi tulkin luokittelu osallistujaksi, mutta ei pääasialliseksi osallistujaksi, voidaan kyseenalaistaa (Davitti 2015). Tässä tutkimuksessa viitataan ilmaisulla pääasiallinen osallistuja pelkästään tulkattaviin keskustelijoihin, koska tämä on usein tekstin tasolla selkeä tapa viitata erilaisiin osallistujarooleihin. Samalla kuitenkin ymmärrän tulkin roolin nimenomaan vuorovaikutuksellisen paradigman korostamalla tavalla eli siten, että

tulkki voi tulkkauksen aikana vaihdella positiotaan osallistumisen ulottuvuudella (ks. Baraldi & Gavaldi 2012, 14–15).

Vaikka vuorovaikutuksellinen paradigma pitää tulkin osallisuutta itsestäänselvyytensä, tulkkaukseen kuuluva kääntäminen ja vuorovaikutuksen säätely ovat jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Wadensjön, Royn ja Metzgerin edustaman lähestymistavan mukaan tulkki on osa kommunikatiivisen tapahtuman kolmikantaa, yksi sen aktiivisista osallistujista. Paradoksaalisen tilanteesta tekee se, että näin tulkki on samalla osa vuorovaikutusta, jonka saavutettavuus tilanteen erikielisille osapuolille hänen tulee saada aikaan. (Metzger 1999b: 23–24.) Osallistumalla vuorovaikutukseen – tai välttämällä sitä – tulkki voi edistää tai häiritä osallistujien välistä vuorovaikutusta (ks. esim. Tebble 2012; Davitti 2013). Vuorovaikutuksellisuus kytkeytyy tätä kautta tulkkauksen eettisiin ja laadullisiin kysymyksiin, esim. osallistujien mahdollisuuteen saada tilaa keskustelussa (Baraldi & Gavioli 2012: 2). Siten mm. tästä syystä tulkin vuorovaikutuksellisen toiminnan tiedostaminen ja tutkiminen ammatillisessa käytännössä on tärkeää.

Tämän alaluvun tarkoitus oli luoda alustava katsaus tutkimukseen valitsemaani lähestymistapaan, jonka mukaan tulkki osallistuu tulkatun vuorovaikutuksen rakentamiseen. Vuorovaikutusparadigman mukainen pohjavire on läsnä myös tuonnempana luvussa neljä, jossa käsittelen tulkatun keskustelun piirteitä. Tämän tiedon kautta syvennyn tulkin vuorovaikutukselliseen toimintaan vielä luvussa 5, jossa käsittelen tulkin vuorovaikutuksellista toimintaa konkreettisemmin.

2.2 Viittomakielentulkkauksen ominaispiirteet

Viittomakielentulkkaus on tulkkausta tilanteessa, jossa vähintään yhden tilanteen osapuolen käyttämä kieli on jokin viittomakieli (Janzen 2005: 3). (Viittomakielistä tarkemmin ks. luku 3.1.) Tulkatun tilanteen pääasiallisia osallistujia ovat yksi tai useampi viittomakieltä käyttävä henkilö ja yksi tai useampi puhuttua kieltä käyttävä henkilö. Viittomakieltä voi tilanteessa käyttää joko kuuro, huonokuuloinen tai kuuleva henkilö, jolle viittomakieli voi olla äidinkieli, ensikieli tai vieras kieli. Tosin Suomessa valtio tarjoaa viittomakielen tulkkauspalvelua vain kuulovammaisiksi katsotuille henkilöille (Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 2010/133). Käytännössä tulkatussa tilanteessa tulkataan myös viittomakieltä käyttävien kuulevien henkilöiden tuottamia ilmauksia ja tekstejä, koska tulkin ammatillinen tehtävä on tulkata kieleltä toiselle ja toimia välittäjänä eri kieltä käyttävien henkilöiden vuorovaikutusproses-

sisä. Käsitteellä viittomakielinen tarkoitetaan henkilöä, jonka äidinkieli tai ensikieli on viittomakieli (Jokinen 2000: 79; ks. myös Malm & Östman 2000: 11–13). Tässä tutkimusraportissa viitataan termillä viittomakielinen lähinnä tulkatun tilanteen kuuroon viittomakieltä käyttävään osallistajaan mutta myös viittomakieltä käyttävään henkilöön yleensä (kuulostatukseen katsomatta).

Viittomakielisten kuurojen kaksikielisyys ja laaja kirjo tilaisuuksia, joissa viittomakielentulkkausta käytetään, erottavat viittomakielentulkkauksen puhuttujen kielten välisestä tulkkauksesta (Metzger 1999b: 20–21). Kolmas viittomakielentulkkausta ja puhuttujen kielten välistä tulkkausta erottava piirre on se, että tulkattavat kielet toteutuvat eri viestintäkanavissa. Tätä on kutsuttu tulkkauksen kaksikanavaisuudeksi (*bimodality*) (Napier 2002: 34–35; Swabey & Nicodemus 2011: 242), monikanavaisuudeksi (*multimodality*) (Napier 2015) ja modaaliteettien välisyydeksi, intermodaalisuudeksi (Tiittula & Hirvonen 2015: 252–253). Kuvailen seuraavaksi viittomakielentulkkausta ensin kuurojen kaksikielisyyden kannalta ja sen jälkeen intermodaalisuuden näkökulmasta. Tulkattujen tilanteiden moninaisuuteen palaan lyhyesti kappaleen 2.3 alussa. Eri modaaliteettien läsnäolo merkitsee mm. sitä, että osallistujat orientoituvat tilanteeseen osittain eri aistikanavien kautta tai käyttävät niitä eri intensiteetillä. Lisäksi he voivat tästä syystä suunnata huomiotaan eri kohteisiin eri rytmisissä ja reagoida eri tavoin eri aistikanavien kautta välittyviin ärsykkeisiin. Nämä seikat ja niiden säätely ovatkin yksi ulottuvuus viittomakielentulkin työskentelyssä. (Napier, McKee & Goswell 2010: 69–71.) Modaaliteettien vaikutusta viittomakielen tulkin työskentelyyn käsittelen erityisesti luvussa 5.

Viittomakielisten kuurojen kaksi- tai monikielisyydellä tarkoitan sitä, mitä monikielisyydellä yleisemminkin tarkoitetaan eli henkilön eri elämänvaiheissa ja eri tavoilla hankkimaa taitoa toimia käyttäen kahta tai useampaa kieltä. Viittomakielisten monikielisyydelle on tavalista, että se on vähintään kaksikanavaista silloin, kun hänen käyttämänsä kielet ilmenevät eri viestintämuodoissa. Kielen viestintämuodoilla tarkoitan yhtäältä puhuttua kieltä, joka voi ilmentyä eri viestintäkanavissa ääneen artikuloituna tai kirjoitettuna, ja viitottua kieltä, joka konkretisoituu eri viittomakielinä. Viitotulla modaaliteetilla tarkoitan tässä sitä, että kielellinen ilmaisu rakentuu ilmeiden sekä käsien, pään ja vartalon liikkeiden yhteispelinä, josta syntyy näköaistilla havaittava signaali. Kielen olemuksen vuoksi viittomakieliä kutsutaan visuaalisgesturaalisiksi kieliksi (Rissanen 1985: 5; Takkinen 2010: 100). Modaaliteetiltaan erilaisten kielten yhdistelmää mutkistaa myös se, että viitotussa modaaliteetissa voidaan myös esittää puhutunkielistä ainesta esimerkiksi sormittamalla sanoja sormiaakkosin (ks. esim. Jantunen 2003: 78–79). Voidaan sanoa, että viitotussa modaaliteetissa voidaan käyttää eri viittomakieliä ja tietyillä tavoilla myös koodata puhuttua kieltä. Käytännössä kielellinen monikielisyys il-

menee kielen valinnassa tilanteen aikana ja ilmaisuvirran lomassa monin eri tavoin, joihin ei kuitenkaan tässä yhteydessä ole tarvetta syventyä. (Kaksikanavaisesta kaksikielisyydestä (*bimodal bilingualism*) ks. esim. Takkinen 2013: 372; Kanto, Huttunen & Laakso 2013: 244.)

Tilanteessa, jossa viittomakielinen ja puhuttua kieltä käyttävä henkilö kohtaavat, kohtaa siis kaksi kielellistä modaliteettia. Useampaa modaliteettia edustava monikielisyys tarkoittaa mm. sitä, että tulkkausta käytetään, koska tilanteen osapuolilla ei ole esteetöntä pääsyä toistensa käyttämään kielen modaliteettiin. Tästä on kysymys esim. siinä, että kuuro ei kuule toisen osapuolen puhetta. Kuulevalla ja näkevällä henkilöllä on taas esteetön pääsy viitotun kielen modaliteettiin, mutta ei välttämättä viittomakielen taitoa. Näin ollen niin ikään osallistujien kielitaito kuin kuurouskin voi olla, mutta ei välttämättä ole, syy tulkkauksen käyttöön.

Samalla tavalla viittomakielentulkkauksessa limittyvät tulkkauksen kautta modaliteettitaan erilaisten viestintäjärjestelmien ominaisuudet eli edellytykset, joilla viestintäkanavia voidaan käyttää, ja mahdollisuudet joita ne tuottavat, sekä niissä käytettävät eri keinot. Koska tulkin työkielet välittyvät eri modaliteeteissa, viittomakielentulkkausta voidaankin luonnehtia kaksikanavaiseksi (bimodaaliseksi) tai monikanavaisesti tarkasteltavaksi (multimodaaliseksi) ilmiöksi (Napier 2015). Swabey ja Nicodemus määrittelevät bimodaalisen tulkkauksen tulkkaukseksi sellaisten kielten välillä, jotka eroavat fonologialtaan ja joita tuotetaan eri artikulaattorein. Heidän määritelmänsä perustuu kaksikanavaisen kaksikielisyyden määritelmään, jonka Emmorey & Borinstein & Thompson & Gollan (2008) esittävät. (Swabey & Nicodemus 2011: 242.) Toisaalta, jos halutaan painottaa tulkkauksessa keskeistä toimintaa kahden kielen, viestintämuodon ja osapuolen välillä, voidaan puhua modaliteettien välisestä tulkkauksesta. Toisin sanoen, kun viesti muutetaan tietyiltä ilmaisukeinoilta ja yhdeltä ilmaisukanavalta toiselle, on kyse intermodaalisesta tulkkauksesta (Tiittula & Hirvonen 2015: 252–3; Metzger 1999b: 21–22). Kun tässä tutkimuksessa käytän intermodaalisuuden käsitettä, en ota kantaa modaliteettien statukseen kielellisenä tai ei-kielellisenä enkä kielten ja muiden viestintäkeinojen määrään. Modaliteettien välisyydellä viitataan tässä yhteydessä nimenomaan käänös- ja vuorovaikutustoimintaan eri modaliteeteissa ilmenevien viestintäkeinojen välillä, mikä on varsinkin viittomakielentulkin erityinen tehtävä.

Tulkin kautta välittyvän vuorovaikutuksen lisäksi osallistujat viestivät myös suoraan toistensa kanssa. Toisin tämän voi ilmaista kuten Roy (2000 [1989]), joka määrittelee tulkkauksen yhdeksi osaksi tilanteen osallistujien välistä vuorovaikutuskokonaisuutta, yhdeksi sen prosesseista. Tätä voidaan lähestyä yleistasolla pohtimalla kunkin osallistujan pääsyä muiden osallistujien käyttämään kieleen tai laajemmin viestintämuotoon, toisin sanoen viestinnän saavutettavuutta eri osallistujille. Lisäyksenä edellä kuvattuun kielijärjestelmien kaksi-

kanavaisuuteen (Swabey & Nicodemus 2011: 242) kasvokkain tapahtuvaan multimodaaliseen vuorovaikutukseen kuuluu myös muu kehollinen viestintä, esimerkiksi kehon liikkuvilla ja näkyvillä osilla tuotetut liikkeet, esim. eleet ja pään liikkeet, ja kehon asennot ja objektien käsittely. Alla konkretisoin multimodaalista ja intermodaalista vuorovaikutusta kuvailemalla yksinkertaistetusti kahden osapuolen ja tulkin keskeistä kanssakäymistä.

Viittomakielisellä kuurolla osallistujalla ja tulkillla on keskenään suora pääsy toistensa viittomakieliseen viestintään. Tämän lisäksi viittomakielinen osallistuja voi havainnoida tulkin ja kuulevan osapuolen viestintää siltä osin kuin se on näköaistilla kulloisellakin hetkellä havaittavissa. Merkityksellistä tässä voivat olla mm. puhumisessa muodostuvat huulten liikkeet. Tämän lisäksi viittomakieliselle saavutettavia ovat puhujan kasvojen ilmeet ja eleet. Kuuleva, puhuttua kieltä käyttävä osapuoli jakaa tulkin kanssa molemmille saavutettavan kielellisen modaliteetin. He eivät välttämättä voi ainakaan täysin esteettä havainnoida toistensa kehollista viestintää, koska tulkatessa tilanteessa tulkki ja kuuleva istuvat usein vierekkäin ja tulkki hieman takaviistoon kuulevasta (tulkatun tilanteen muodostelmista ks. luku 3.2). Näin ollen osapuolilla on käytettävissään erilaiset kanavat informaation hankkimiseen.

Kielellisen ja kehollisen viestinnän epäsymmetriaa tilanteessa luo myös se, että kullakin osallistujalla on omanlaisensa tietoisuus, taidot ja kyvyt käyttää viestinnällisiä mahdollisuuksia hyväkseen (ks. *historical body*, Scollon & Scollon 2004, 13). Osa viittomakielisestä ilmaisusta on ymmärrettävää myös viittomakieltä taitamattomalle. Viitotun kielellisen viestin lomaan limittyvät tavanomaiset, myös kuulevien käyttämät ilmeet ja eleet antavat joissakin tilanteissa kuulevalle viittomakieltä taitamattomalle osallistujalle mahdollisuuden ymmärtää viitottua viestiä sellaisenaan tai tulkkeen ohessa. Ei esimerkiksi ole selvää, miten hyvin viittomakieltä taitamaton osapuoli pystyy lukemaan viittomakielistä suoraan. Pimiä (1987: 28) toteaa, että kuulevat tulkitsevat usein väärin viittomakieliseen ilmaisuun kuuluvia kasvojen ilmeitä. Roy (2000) antaa suoran viestinnän epävarmuudesta esimerkkinä keskustelupalautteet ja toisen osapuolen kokonaisilmaisun tulkitsemisen. Samalla esimerkissä tulee ilmi tulkin intermodaalinen toiminta, jolla hän edistää tilanteen sujuvuutta. Royn viittomakielentulkkauksessa koskevassa keskusteluaineistossa kuuleva professori näkee, että kuuro opiskelija päättää viitotun vuoronsa. Samalla myös tulkin tuottama käännös kuuron ilmauksesta on päättymässä. Professori ei kuitenkaan tiedä, pitääkö opiskelija tauon vai onko tämän vuoro päättynyt. Viittomakielisen ilmaisutavan tunteva ja professorin epätietoisuuden tunnistava tulkki täydentää tulketta siten, että kuuron kysymys tulee yksiselitteisen selväksi ja signaloi vuoron loppumista. (Roy 2000: 72.) Tulkin vuorovaikutuksellista toimintaa käsittelen tämän työn kannalta keskeisin osin tarkemmin luvussa 5.

Viitotun ja puhutun kielen modaliteetit vaikuttavat vielä yhteen tulkatun tilanteen toimintatapaan. Koska viittomakieltä ja puhuttua kieltä tuotetaan ja vastaanotetaan eri modaliteeteissa, kaksi henkilöä voi käyttää niitä yhtä aikaa viestin kuuluvuuden tai näkyvyyden häiriintymättä. Tästä syystä viittomakielentulkkauksessa on yleistä tulkata simultaanisti, jolloin tulkki joko viittoo lähes samanaikaisesti kuin kuuleva henkilö puhuu tai puhuu, kun viittomakielinen henkilö viittoo (Suomen Viittomakielen Tulkit 2014a). Viive tulkkeessa eli ajallinen ero lähde- ja kohdekielisen viestin välillä on siis lyhyt. Se mahdollistaa yhtäältä konsekutiivitulkausta eli peräkkäistulkkausta nopeamman vuorottelun ja toisaalta sen, että osallistujilla on usein mahdollista – näkyvyyden kannalta hyvissä olosuhteissa – seurata lähes samanaikaisesti sekä puhujan/viittojan ei-kielellistä viestintää että tulkin tuottaman tekstiä. Tämä voi puolestaan tukea osallistujien välistä suoraa kommunikointia, esim. keskustelupalautteen välittämistä ja vastaanottamista sekä siihen reagoimista. Simultaanitulkaus koetaan usein miellyttäväksi ja aikaa säästäväksi.

2.3 Asioimistulkaus tulkkauksen lajina

Viittomakielentulkaus jaotellaan tulkkauslajeihin tilanteen sosiaalisen kontekstin mukaan eli sen perustella, missä tilanteissa tulkkaus tapahtuu. Viittomakielentulkkauksen lajit heijastelevat näin tulkkauksen mukana oloa viittomakielisten elämän kaikilla elämänalueilla. Viittomakielen tulkkaukseen sisältyvät asioimistulkaus (*community interpreting, dialogue interpreting*), konferenssitulkaus, opiskelutulkaus (*educational interpreting*) ja työelämätulkaus. Puhuttujen kielten puolella tulkkauksen lajeja ovat samalla periaatteella jaotellen asioimistulkaus, neuvottelutulkaus (esim. liike-elämässä) ja konferenssitulkaus. Tätä vasten on syytä tarkentaa, että tulkkaus on osa viittomakielisten henkilöiden arkea elämänkaaren kaikissa vaiheissa myös epämuodollisissa tilanteissa mm. yksityisessä vapaa-ajan toiminnassa. Myös tähän on viitattu viittomakielentulkkiensa arkikielessä usein sanalla asioimistulkaus, vaikka perinteisesti tulkkausalalla siihen lasketaan yleisimmin mukaan muodolliset tilanteet. Asioimistulkausta onkin suppeimmillaan määriteltynä tulkkaus viranomaisissa, lähinnä tulkkaus sosiaali- ja terveystalouksissa, koulu- ja poliisiviranomaisissa ja oikeuslaitoksen piirissä. Muutkin kontekstit ovat mahdollisia mutta eivät yleisiä (Suomen kääntäjien ja tulkkiin liitto 2016). Suomessa Kelan järjestämän tulkkauspalvelujärjestelmän puitteissa viittomakielentulkaus jaetaan terminologisesti kahtia opiskelutulkaukseen ja yleistulkkaukseen (Suhonen 2012). Tämän tutkimuksen kohteena oleva tulkattu käynti neuvolassa on näin ollen lasketta-

vissa suomalaisen tulkkauspalvelujärjestelmän näkökulmasta yleistulkkaukseen ja tulkkaus-teoreettisesti asioimistulkkaukseen. Koska tutkimukseni kiinnittyy tulkkausteoriaan, pitäydyn termissä asioimistulkkaus.

Asioimistulkkaus ja tulkatun tilanteen vuorovaikutus ovat suhteellisen tuoreita tutkimuskohteita tulkkausalalla, joka on osa kääntämisen ja tulkkauksen laajempaa kenttää. Perinteisempi tutkimuskohde tulkkauksessa on ollut konferenssitulkkaus, mitä on tarkasteltu mm. tulkkeen vastaavuuden ja tulkkausprosessin kognitiivisen käsittelyn näkökulmista. (Pöchhacker 2004: 32–33.) Asioimistulkkauksen tutkimuksen konteksteina ovat lähinnä olleet yhtäältä terveydenhuolto ja toisaalta poliisikuulustelut ja oikeudenkäynnit (mm. Berk-Seligson 1990; Angelelli 2004). Joitakin tutkimuksia on tehty myös koulutus konteksteissa (Roy 2000 [1989]; Davitti 2013).

Viittomakielentulkkauksen asioimistulkausta on tutkittu erittäin vähän eikä siitä ole Suomessa julkaistu tutkimuksia. Kansainvälisesti viittomakielentulkkaus on kuitenkin edustettuna tulkkausalan tutkimusten joukossa, sillä kaksi keskeistä tutkijaa, Roy 2000 [1989] ja Metzger (1999a; 1999b), sekä tuoreempi Major (2013) käsittelevät nimenomaan viittomakielentulkausta. Nämä ja tämän tutkimuksen kannalta keskeiset, teoriaosuudessa mainitut tutkimukset edustavat länsimaista ammattitulkkauksen ymmärrystä ja normistoa, joten käsillä oleva Suomen kontekstissa toteutettu tutkimus on suhteutettavissa tähän aiempaan tutkimukseen.

Asioimistulkkauksen tutkimus alkoi 1990-luvulla ja loi pohjan tulkatun vuorovaikutuksen tutkimukselle. Terveystieteiden piirissä tehtävästä puhuttujen kielten asioimistulkkauksesta on tehty useita tutkimuksia, joissa on tarkasteltu nimenomaan vuorovaikutusta. Näissä tutkimuksissa jatkuvasti esillä oleva aihe on tulkin ammatillinen rooli. (Angelelli 2008: 149.) Rooli määrittyy sen perusteella, mitä tulkin odotetaan tilanteessa tekevän ja millainen suhde toisiin osallistujiin hänellä oletetaan olevan (Napier ym. 2010: 63). Käytännössä tulkin rooli vaihtelee sen välillä, miten paljon tulkki osallistuu vuorovaikutuksen rakentamiseen, keskittyy kielellisen viestinnän välittämiseen ja asettuu tukemaan tai tasapainottamaan osallistujien välistä tasa-arvoista suhdetta (emt. 65). Tulkin rooli voi vaihdella kulttuuristen odotusten, valtasuhteisiin liittyvien käsitysten ja tulkin ammatillisen statuksen mukaan (Martin & Valero-Garcés 2008: 2). Vaihtelua esiintyy tulkki- ja tilannekohtaisesti ja myös tulkatun tilanteen aikana (Napier ym. 2010: 65). Käsitteeseen tulkin roolista vaikuttaa merkittävästi työskentelyympäristö (Angelelli 2008: 152). Se, kuinka tuttua tulkatussa tilanteessa oleminen on tilanteen muille osallistujille, vaikuttaa puolestaan tulkin toimintaan tilanteen aikana. (Napier ym. 2010: 65). Normatiivisesti tulkin rooli on määritelty ammattisäännöstössä (ks. esim. Suomen

Viittomakielen Tulkit ry 2013). Tulkin rooliin vaikuttavat siis sekä tulkin omat että työskentely-ympäristön käsitykset ja odotukset. Koska käsitykset eivät aina ole samansuuntaisia, tulkin roolista saatetaan vaihtelevassa määrin neuvotella suoraan tai epäsuorasti tulkatun tilanteen yhteydessä.

Tulkin rooli ilmenee käytännössä tulkin kielellisessä ja muussa toiminnassa. Roolikäsitteykset heijastuvat mm. siihen, että tulkkauksessa käytetään usein ns. minä-muotoa ja osallistujat asettuvat varsinkin viittomakielen tulkkauksessa tietynlaisiin muodostelmiin (ks. luku 4.2). Viittomakielentulkkauksen intermodaalisen luonteen vuoksi tulkin rooliin mukaisesti tehtäviin kuuluu välittää kummassakin modaliteetissa olennaista informaatiota, johon tulkatun tilanteen toinen osapuoli ei välttämättä kiinnitä muuten huomiota. Tulkki voi tulkkausta rytmittämällä ja osapuolten kanssa neuvottelemalla edistää kuoron osallistujan mahdollisuutta havainnoida sekä tulkkausta että tilanteesta olennaista toimintaa. (Napier ym. 2010: 66–71.)

Luvun 2.1. alussa esittelin monologisiin tulkattuihin tilanteisiin sopivan määritelmän tulkkauksesta. Kun sitä täsmennetään olennaisin muuttujin, tulkkaus määrittyy uudella tavalla. Kun siihen lisätään tulkin toiminnan vuorovaikutuksellinen ulottuvuus (Wadensjö 1992; Gavioli & Baraldi 2011), tulkkaus onkin lähdetekstin perusteella tehdyn ja sitä vastaavan kohdekielisen ilmauksen tuottamista toisella kielellä sekä vuorovaikutuksen säätelyä. Keskeistä on huomio siitä, että tulkkaustehtävässä toimiva henkilö on yhtä aikaa viestejä välittävä neutraali kielenkääntäjä ja keskustelun kulkuun vaihtelevassa määrin vaikuttava toimija. Kun määrittelyssä huomioidaan, että kyse on intermodaalisesta viittomakielentulkkauksesta (Metzger 1999b: 21–22; Napier ym. 2010; Napier 2015), voidaan tulkkaus määritellä toiminnaksi, jossa välitetään samamerkityksiksi tarkoitettuja tai samaan vaikutukseen pyrkiviä, puhuttuna ja viitottuna esitettyjä ilmauksia tilanteen osallistujien välillä. Edellisiä lähestymistapoja yhdistellen ja tarkentaen käsitystä ymmärryksellä, että kasvokkaisviestintä on multimodaalista (Kääntä & Haddington 2011) ja tulkin toiminta sitoutuu tilanteen osapuolia kunnioittavaan ammattietiikkaan (SVT 2014a), määrittelen tulkin toiminnan seuraavasti:

Tulkki välittää puhutussa ja viitotussa kielellisessä modaliteetissa tuotettuja ja kokonaisviestinnältään multimodaalisia ilmaisuja keskustelijoiden välillä. Toiminnassaan tulkki pyrkii siihen, että hänen välittämänsä viestit ovat samamerkityksiä ja pyrkivät samaan vaikutukseen kuin tilanteen pääasiallisten osallistujien tuottamat ilmaisut. Tämän lisäksi dialogisissa tilanteissa hän osallistuu eettisesti perusteltavissa olevalla tavalla osallistujien välisen vuorovaikutuksen koordinointiin ja välittää modaliteettisidonnaista informaatiota, johon osallistujilla ei ole muuten pääsyä.

Seuraavissa luvuissa (4–5) lähestyn tarkemmin niitä keinoja, joita tulkki voi käyttää osana tämän tehtävän suorittamista.

3. VIITTOMAKIELI JA VIITTOMAKIELINEN KESKUSTELU

Tässä tutkimuksessa tulosten tarkastelun ulottuvuuksiin kuuluvat viittomakieli vuorovaikutuksen kielellisenä resurssina ja vuorottelu viittomakielisessä keskustelussa. Olen koostanut tätä aihealuetta koskevan tiedon pitkälti kansainvälisistä lähteistä. Osasyynä tähän on, että kaikkia tämän työn kannalta merkityksellisiä seikkoja ei ole suomalaisen viittomakielen osalta tutkittu. Eri viittomakieliä koskevan tutkimuksen hyödyntäminen on perusteltua siinä mielessä, että viittomakielillä on tällä, varsin karkealla tasolla tarkasteltuna, tiettyjä yhteisiä ominaisuuksia sekä kielten rakenteessa että kielen käytössä vuorovaikutuksessa. On kuitenkin huomattava, että vaikka pääpiirteissään yhtäläisyyksiä on, kielten ja kieliyhteisöjen käytänteiden tarkempi tarkastelu tuo esiin kielen rakenteiden ja vuorovaikutuksen käytänteiden erilaisuutta. Tästä syystä muita kuin suomalaista viittomakieltä ja erityisesti sillä käytävää vuorovaikutusta koskeva teoreettinen tausta ei niinkään ole kumottavissa tai vahvistettavissa, vaan toimii peilauspintana tässä työssä tekemilleni havainnoille.

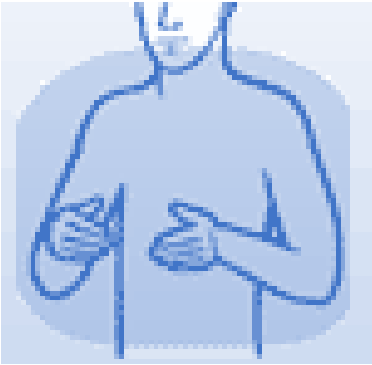
Aloitan lähestymisen viittomakieliseen vuorovaikutukseen katsauksella peruspiirteisiin, joilla voidaan luonnehtia sekä suomalaista viittomakieltä että viittomakieliä yleisesti (luku 3.1). Tällä selvennän yhtäältä sitä, kuinka viittomakieltä tuotetaan ja millaisia seikkoja vastaanottaja viittomakielistä tekstiä katsoessaan havaitsee. Toisaalta kuvailen yleisellä tasolla viittomakielisen viestin rakentumista sekventiaalisesti, simultaanisesti ja kehon eri resursseja käyttäen. En kuvaile suomalaisen viittomakielen kielioppia miltään osin syvällisesti, koska sillä ole ratkaisevaa merkitystä tutkimustehtävän suorittamisen kannalta, vaan tarkoitukseni on luoda tausta tulososiossa esittelemilleni ilmiöille ja niistä käyttämilleni termeille.

Katseen käytöllä ja katsekontaktilla on keskeinen merkitys sekä viittomakielissä kielellisenä järjestelmänä että viittomakielten käytössä vuorovaikutuksen välineenä. Perustaksi tulosten tarkastelua varten luon katsauksen katsekontaktiin ja sen merkitykseen viittomakielisessä keskustelussa (luku 3.2). Kolmantena asiana esittelen vuorottelun rakentumista viittomakielisessä keskustelussa. Tässä tutkimuksessa aineistosta tehtyjä havaintoja tarkastellaan myös suhteessa viittomakielisen vuorottelun normeihin, minkä vuoksi kuvailen vuoronottamisen ja -antamisen sekä itsevalinnan muotoja ja niiden merkitystä luonnollisessa viittomakielisessä keskustelussa (luku 3.3).

3.1 Viittomakielen tuottaminen ja vastaanottaminen

Viittomakielet ovat kuurojen yhteisössä kehkeytyneitä luonnollisia kieliä, joissa käsillä ja muilla yläkehon osilla tuotettu jäsentynyt signaali välittyy vastaanottajalle näkö- ja/tai tuntoaistin välityksellä (Jantunen 2003: 9, 11). Tässä tutkimuksessa tarkastelen nimenomaan visuaalisessa muodossa välittyvää viitottua viestintää, jota myös itse havainnoin näönvaraisesti. Tutkimuksen kohteena olevassa aineistossa käytetään suomalaista viittomakieltä, joka on käyttäjämäärältään suurin Suomessa käytettävä viittomakieli. Eri viittomakieliiä, eli suomalaista, suomenruotsalaista ja maahanmuuttajien kotimaissa käytettyjä viittomakieliiä, käyttää Suomessa arviointitavasta riippuen 4 000–14 000 henkilöä joko ensi- tai äidinkielenään tai myöhemmin opittuna kielenä (Alanne & Selin-Grönlund 2010: 15).

Viittomakieltä artikuloidaan kehon näkyvillä osilla. Artikulaattorit voidaan jakaa karkeasti kahtia manuaalisiin ja ei-manuaalisiin artikulaattoreihin. Manuaaliset artikulaattorit ovat kädet. Tässä työssä tarkastelutason kannalta on riittävää tiedostaa, että kädet toimivat viittomisen aikana sekä yhdessä että erillään toisistaan. Tällä tarkoitan sitä, että leksikaalisella tasolla tarkasteltuna osa viittomista tuotetaan molemmilla käsillä, osa vain toisella. Ilmauksia voidaan joissakin tapauksissa tuottaa myös niin, että kumpikin käsi tuottaa eri viittoman. (Vermeerbergen, Leeson & Crasborn 2007: 1.)

 <p>1. NEUTRAALITILA</p>	
<p>Lähde: Rissanen 1985: 71 (tekijän luvalla). Kuva: Anne Piisilä.</p>	<p>Lähde: Suvi 2013: (tekijän luvalla) Kuva: Liisa Kallio.</p>

Kuva 2. Tila, jonka sisällä kädet tavallisimmin liikkuvat viittomisen aikana. Nimityksellä neutraalitila on viitattu sekä laajempaan että suppeampaan osaan viittomatilaa.

Käsiä voidaan liikuttaa olkapäistä ja kyynärpäistä varsin vapaasti. Se mahdollistaa monenlaisten viittomansisäisten liikkeiden tuottamisen ja viittomien tuottamisen monessa artikkelilaatiopaikassa. (Rissanen 1985: 70.) Viittomisen aikana kädet liikkuvat viittomasta toiseen viittojan etupuolella olevassa tilassa, jota kutsutaan viittomatilaksi (myös: neutraalitila, ks. Kuva 2), tai kosketuksissa toisiinsa tai viittojan kehoon. Silloin kuin viittoja ei ole vuorossa ja tuota tekstiä, kädet voivat laskea pois viittomatilasta. Vapaamuotoisissa keskustelutilanteissa käsiä pidetään tällöin vapaasti vartalon sivuilla, sylissä tai muuten kannatettuna. Käden tai käsien pitäminen kohotettuna tai käsien nostaminen viittomatilaan on yksi tavoista, joilla viittoja voi osoittaa halukkuutta saada vuoro (Baker 1977: 218–219). Viittomakielisen keskustelun vuorottelussa käytettyjä keinoja kuvaan tarkemmin kappaleessa 3.3.

Käsien lisäksi viittomakieltä tuotetaan myös ei-manuaalisesti. Ei-manuaalisuudella tarkoitetaan katseen suuntaamista sekä asentoja ja liikkeitä, jotka viittoja tuottaa kasvoilla, huulilla, päällä ja ylävartalolla. Ei-manuaaliset keinot toteuttavat viittomakielissä sekä kieliopillisia että pragmaattisia funktioita (Rissanen 1985: 101; Rainó 2004: 43). Niiden yksityiskohtainen käsittely ei ole tämän työn aiheen kannalta relevanttia. Merkityksellistä on sen sijaan huomioida, että viittomakielinen viesti ei siis välity pelkästään manuaalisin viittomin. Ilmauskokonaisuuksia voidaan muodostaa manuaalisin ja ei-manuaalisin keinoin, mutta myös pelkästään ei-manuaalisesti. (Vermeerbergen ym. 2007: 2–3.) Tästä syystä optimaalisessa viestintätilanteessa vastaanottajalla on esteetön näkymä viittojaan, jolloin viittojan pää, ylävartalo ja viittomatila ovat nähtävissä. Vastaava pätee toki myös puhutulla kielellä kommunikoitaessa, koska kehollisten viestien, kuten nyökkäysten ja eleiden tunnistaminen vaikuttaa mm. vuorottelun säätelyyn (Trenholm & Jensen 2008: 65–66). Viittomakielinen viestintä, kuten kaikki kasvokkaisviestintä, on luonteeltaan multimodaalista. Viittomakielistä viestintää on kuitenkin toistaiseksi tutkittu vähän muilta kuin kielellisen viestinnän osalta (Tapio 2013: 58).

Viittomakielen vastaanottaminen visuaalisesti luo tiettyjä lähtökohtia viittomakieliselle viestinnälle. Tästä syystä katseen suuntaaminen on tärkeää keskustelualoitteiden tekemisessä ja niiden välittymisessä vastaanottajalle. Ensiksi, viittomakielisen keskustelun kannalta relevantti näkemisen alue on n. 180 astetta (McIlvenny 1995: 132). On esitetty, että huomion suuntaaminen yhteen visuaaliseen sektoriin sulkee pois suoran havaitsemisen toisesta visuaalisesta sektorista. Muuta ympäristöä havainnoidaan kuitenkin havainnoimalla muiden läsnäolijoiden reaktioita myös näkökentän ulkopuolisiin tapahtumiin (McIlvenny & Raudaskoski 1994: 272–273), mm. muiden osallistujien vuorotteluun (*social reflection*) (McIlvenny 1995: 132–133, 136). Lisäksi havainnoinnissa voidaan käyttää hyväksi myös muita visuaalisia viiheitä kuten heijastuksia ja varjoja. Toisaalta, Tapio (2013: 60) toteaa myös, että viittomakielis-

ten toimintaa ei ole vielä tutkittu tarpeeksi, että voitaisiin sanoa, kuinka he kiinnittävät katseenvaraista huomiota viestintätilanteen yhtäaikaisiin tapahtumiin tai toimintoihin.

Toiseksi, myös näkökenttä on jaettavissa fokaalisen näön ja ääreisnäön alueisiin. Niillä on erilaiset merkitykset viittomakielen havaitsemisessa ja viittomakielisessä viestinnässä. Siple (1978) on todennut, että viitotun tekstin vastaanottajan katse suuntautuu enimmäkseen viittojan pään seudulle ja sekä neutraalitulassa manuaalisesti että keholla tuotettuja liikkeitä havainnoidaan lähinnä perifeerisen näön avulla. Yleisellä tasolla voi todeta, että periferiasta havaitaan vähintään liike, ja mitä lähempänä fokaalisen katseen kohdetta (so. kasvoja) viittominen tapahtuu, sitä yksityiskohtaisempaa viittominen voi olla. (Siple 1978: 96, 100–102.) Johtuen siitä, että käsiä voidaan liikuttaa viittomatilassa ja että erityisesti liikettä havaitaan hyvin ääreisnäönkin alueella, manuaaliset artikulaattorit voidaan myös ”viedä” sellaiseen paikkaan, josta vastaanottaja ne voi paremmin havaita silloin, kun katsekontaktia ei ole. Tätä ominaisuutta käytetään mm. vuorottelussa ja vastaanottajan huomion ylläpitämisessä (Baker & van den Bogaerde 2012: 495; Mather 1989: 183–4; ks. myös luku 3.2).

Viittomakielen rakenteessa on edellä mainitun lisäksi kaksi ominaisuutta, jotka on syytä mainita käsillä olevan tutkimuksen kannalta. Ensiksi, viittomakielisessä viestinnässä hyödynnetään fyysisen ympäristön ja viittomatilan tarjoamia referenssimahdollisuuksia. Ympäristön läsnä oleviin tarkoitteisiin (esim. paikkoihin, henkilöihin ja esineisiin) voidaan viitata nimeämällä ne leksikaalisesti, mutta myös eri tavoin osoittamalla. Osoittaminen voidaan tehdä sekä manuaalisin että ei-manuaalisin keinoin, sillä osoittaa voidaan paitsi kädellä (useimmiten etusormella, mutta myös peukalolla ja kämmenellä), myös katsetta ja päätä suuntaamalla (ks. Halkosaari 2013:7). Osoittamisen keinot ovat käytettävissä myös silloin, kun viittoja käyttää viittomatilaa, siis edellä kuvattua välittömästi vartalonsa edessä olevaa tilaa semanttisten merkitysten tuottamisessa (Perniss 2012: 413–414; ks. myös Puupponen, Wainio, Burger & Jantunen 2015: 42, 45). Tämän lisäksi osa viittomista voidaan tiettyllä tavoin suunnata kohti tarkoitteita, jolloin voidaan sanoa, että viittomiin sisältyy osoittaminen niitä kohti (tyypin 2 viittomat ks. Jantunen 2010: 67). Tästä seuraa, että osoittaminen eli viittojan katse ja kädellä tai päällä tehtävät osoittavat eleet ja osoittamista sallivat viittomat ja rakenteet kohdistuvat viittomisen aikana ajoittain fyysiseen ympäristöön tai suuntautuvat viittomatilaan. Koska katseen suuntaaminen on yksi osoittamisen tavoista, edellä kuvatulla kieliopillisella ja tekstuaalisella katseen suuntaamisella on vaikutusta viittojan ja vastaanottajan väliseen katsekontaktiin (Metzger 1998: 171, 177).

Toiseksi, viittomakielisessä käytetään tiettyjä referoivia rakenteita, joita on tarkasteltu mm. termien *roolinvaihto*, *referointi*, *constructed dialogue* ja *constructed action* avulla (ks.

esim. Lillo-Martin 2012). Näitä rakenteita käytetään eri tekstityypeissä kuvaamaan eri henkilöiden tai hahmojen puhetta/viittomista, ajatuksia ja toimintaa (emt. 368). Esimerkiksi keskustelua referoitaessa viittoja voi edellä puhuttelun yhteydessä kuvatuilla tavoilla kohdistaa viittomisensa ikään kuin henkilö olisi läsnä. Nämä ilmaisut ikään kuin imitoivat varsinaista puhuttelua, jossa puhuteltu käy ilmi viittojan katseen suuntaamisesta, siitä kenen suuntaan viittoja suuntaa kehonsa ja ketä kohti hän suuntaa sellaiset osoittavat viittomat, joiden semantiikka viittaa kontekstissa vastaanottajaan. Viittomisen kohdistaminen tietylle henkilölle voi näkyä myös siten, että viittomistapa muuttuu sen mukaan, minkä ikäinen tai millaisen kielitaustan omaava henkilö vastaanottaja on. Referoivilla rakenteilla on yhtymäkohta sekä puhutunkielisessä keskustelussa esiintyvään puheenaolevan toimijan tekojen keholliseen imitointiin (*body quotation*) (Streeck 2002: 584) että viittomakielentulkkien käyttämään tapaan osoittaa puhujan vaihtumista kehon asentoa muuttamalla (Metzger 1999b: 117; Selin-Grönlund 2012 [1989]: 79–80, 52). Näistä jälkimmäiseen palaan kappaleessa 5.2. Koska tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on kartoittaa tulkin käyttämiä keinoja enkä tee niistä varsinaista kielellistä analyysiä, en käsittele aihetta yksityiskohtaisesti. Olennaista on kuitenkin tunnistaa osoittaminen ja referointi viittomakieleen kuuluvina merkityksenmuodostamisen keinoina ja tulkkauksessa käytettävissä olevina resursseina.

Viittomista kokonaisuudessaan voidaan yhteenvedonomaaisesti luonnehtia perättäisesti ja kerrosteisesti rakentuvaksi viittomien ja ei-manuaalisten elementtien virraksi, joka jäsentyy käytettävän viittomakielen kieliopin mukaan rakenteiksi, jotka ovat laajuudeltaan ja kompleksisuudeltaan vaihtelevia. Viittomakielisen tekstin vastaanottaja keskittää katseensa viittojan kasvoille ja havainnoi samalla käsien, vartalon, pään, ilmeiden ja katseen monimutkaista yhteispeliä. Tätä jo itsessään monikanavaista viestintää varioidaan kielenkäyttötilanteisiin ja osallistujakokoonpanoihin, ja se on käytettävissä eri yhteyksissä muodollisista monologeista arkisiin monenkeskisiin keskusteluihin. Edellä kuvattua monimuotoista kielellistä ja kehollista ainesta voi sisältyä yhtä hyvin pidempään tekstiin kuin yksittäiseen vuoroonkin. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan manuaalisten ja ei-manuaalisten keinojen käyttöä vuoron saamiseksi viittomakielellä käydyssä keskustelussa.

3.2 Katsekontakti, huomion kiinnittäminen ja vuorottelu viittomakielisessä keskustelussa

Viittomakielinen teksti on saavutettavissa katseen varassa, joten karkeasti ilmaistuna osallistuminen viittomakieliseen keskusteluun tapahtuu katsekontaktissa (McIlvenny 1995: 132). **Katsekontaktilla** tarkoitan tässä tutkimuksessa kahden osallistujan välistä molemmin puolista katsetta toistensa kasvoihin (*mutual gaze*) erotuksena molemminpuolisesta katseesta (*eye contact*), jossa osallistujat katsovat toisiaan suoraan silmiin (Knapp & Hall 2010: 336). Katsekontakti sopii tämän tutkimuksen tarkastelutapaan, koska viittomakielisessä keskustelussa vastaanottajan katse kohdistuu viittojan kasvoille eikä pelkästään silmien seudulle (Siple 1978: 96, 100). Keskustelun osallistujat eivät kuitenkaan pidä katsekontaktia toisiinsa koko aikaa yhtäjaksoisesti tai symmetrisesti. Vaikka vastaanottaja voi vastaanottaa viitotun viestin vain sitä katsomalla ja siksi katsoo lähes yhtäjaksoisesti viittojaa, viittoja ei koko aikaa katso vastaanottajaa. Sen sijaan viittoja käyttää katseen suuntaamista vuorovaikutuksen säätelyn lisäksi tekstuaalisesti ja kieliopillisesti (Metzger 1998: 171, 177). Keskustelijoiden katseen suuntaaminen vaihtelee katsekontaktin ja vastaanottajan toiseen osapuoleen kohdistuvan yksipuolisen katseen välillä. Keskustelijoiden välinen katsekontakti on siis epäsymmetrinen, kun viittojan katseen suunta vaihtelee viittomisen aikana enemmän kuin vastaanottajan, joka katsoo tasaisemmin kohti viittojaa.

Kun viittominen kohdistetaan tietylle henkilölle, tätä katsotaan viittomisen aikana (Van Herreweghe 2002: 81–82). Katsekontakti osoittaa keskustelukumppanin huomioimista ja kiinnostusta keskustelun ylläpitämiseen. Vuorossa oleva viittoja katsoo tekstiä tuottaessaan välillä keskustelukumppaniinsa, jolloin hän saa tältä keskustelupalautetta. (Wilcox & Wilcox 1997: 67–68; Van Herreweghe 2002: 96–7.) Oman vuoronsa aikana viittoja voi katsoa myös pois vastaanottajasta oman vuoron pitämisen merkiksi (Baker 1977: 218; Kyle 1990: 189; Metzger & Bahan 2001: 128). Jos viittojan vuoro on kesken, kohtelias vastaanottaja katsoo kohti viittojaa. Katseen kääntäminen pois viittojasta keskeyttää viittojan ja sille on käyttäytymissääntöjen mukaan annettava selitys. (Hall 1983: 302–303; Kyle 1990: 179.)

Suomessa on tehty varsinaisesti vain yksi katsekontaktia, huomionkiinnittämistä ja vuorottelua koskeva tutkimus (McIlvenny & Raudaskoski 1994; McIlvenny 1995). Kyseisessä tutkimuksessa sovellettiin keskusteluanalyttisiä metodeja suomalaisella viittomakielellä käydyn monenkeskisen arkikeskustelun normien tutkimisessa. Aineistona oli videotallenteita autenttisesta viittomakielisestä keskustelusta kuurojenyhdistyksellä. Tutkimuksessa kiinnitet-

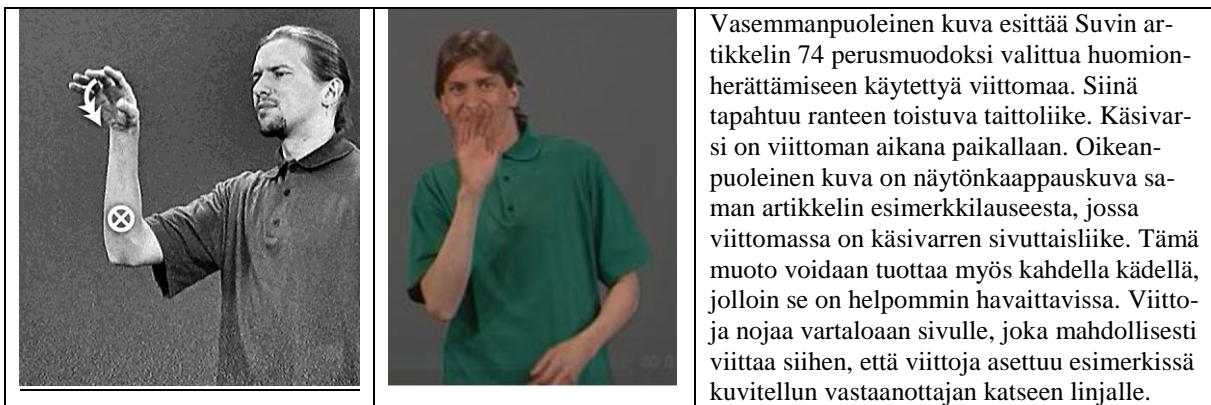
tiin huomiota keskustelun jäsentymiseen, huomionherättämisen tapoihin sekä keholliseen ja katseenvaraiseen orientoitumisen keskusteluun. Toisessa kotimaisessa aihetta sivuavassa tutkimuksessa Tapio (2013) kuvailee vuorovaikutusta monitoimintatilanteessa. Siinä tulee esille muutamia viittomakielisessä keskustelussa käytettäviä keinoja, jotka on huomioitava käsillä olevassa tutkimuksessa.

Yksi tämän tutkimuksen kannalta keskeinen seikka McIlvennyn ja Raudaskosken tutkimuksessa oli se, että viittomakielisessä keskustelussa katsetta suuntaamalla yhtäältä luodaan ja annetaan ja toisaalta rajataan tai evätään osallistumismahdollisuuksia (ks. McIlvenny 1995: 141). Tällä tarkoitetaan mm. sitä, että viitotun vuoron voi aloittaa, kun katsekontaktin on saanut käyttämällä jotakin huomion herättämisen tapaa tai jos osallistujilla on jo katsekontakti. Lisäksi vuoro on myös mahdollista pyrkiä aloittamaan, vaikka katsekontaktia ei olekaan. Tällöin vastaanottaja voi havaita viitotun viestin ääreisnäön alueella ja kiinnittää sitten katseenvaraisen huomion viittojaan. Viittoja ei kuitenkaan jatka viittomista, ellei keskustelukumppani ole kääntänyt katsettaan kohti sitä, joka yrittää saada vuoron. (McIlvenny emt. 135.) Toisin sanoen, edellisen vuoron käyttäjällä on valta antaa vuoro seuraavalle viittojalle luomalla katsekontakti tämän kanssa (Baker 1977: 219; McIlvenny emt. 138–139; Coates & Sutton-Spence 2001: 523; myös Van Herreweghe 2002: 82–83).

Kuvaan seuraavaksi viittomakielisen keskustelun katsekäyttäytymistä ja keskustelukumppanin huomion herättämisen tapoja ensisijaisesti suomalaisten ja täydentävästi kansainvälisten lähteiden avulla. Viittomakielten vuorovaikutuksellisia piirteitä on kansainvälisesti tarkasteltuna tutkittu vähän eikä ole selvää, missä määrin yksittäisiä viittomakieliä koskevia tuloksia esim. katsekäyttäytymisestä voidaan yleistää muihin viittomakielisiin (Baker & van den Bogaerde 2012: 489). Tästä huolimatta kuvaan seuraavaksi katsekontaktiin ja huomionherättämiseen liittyviä seikkoja myös muita viittomakieliä koskevan tutkimuksen avulla. Vuorottelun osalta keskeinen suomalainen lähde on McIlvennyn (1995) raportoima tutkimus. Kansainväliset lähteet kuvaavat voittopuolisesti vuorovaikutusta amerikkalaisessa viittomakielessä, mutta myös flaamilaisessa ja brittiläisessä viittomakielessä. Ulkomaisten lähteiden tehtävä on laajentaa kuvaa siitä, minkä tyyppisiä seikkoja suomalaisella viittomakielellä käytössä keskustelussa voi mahdollisesti havaita.

Keskustelukumppaniin huomion ja katsekontaktin saamiseksi käytetään näkö- ja tuntoaistin käyttöön perustuvia huomion herättämisen keinoja, joista tavallisimpia ovat käden heilauttaminen ja kosketus. Käden heilauttamisella tarkoitan huomionherättämisen tapaa, jossa kättä heilautetaan tai rannetta väristetään vastaanottajan näkökentässä. (McIlvenny 1995: 135.) Baker (1977: 219) toteaa, että käden heilauttamisen ohella myös muunlaisia nopeita,

teräviä käden tai vartalon liikkeitä voidaan käyttää huomionkiinnittämisessä. Käden heilauttaminen huomion herättämisen tapana on konventionaalistunut useisiin viittomakieliin ja on dokumentoitu suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja Suvissa viittomana (Suvi 2013, art. 74). Kyseinen viittoma on esitetty alla (Kuva 3, vasemmalla) ja käytän siitä tässä työssä lyhennettä HH. Viittoma suunnataan kohti henkilöä, jonka huomio halutaan kiinnittää. Kuten suomalaisen viittomakielen verkkosanakirjan Suvin esimerkkilauseet osoittavat, viittoma saa eri muotoja eri käyttöyhteyksissä. Sekä sen manuaalinen eli käsillä tuotettava liike että ei-manuaalinen muoto vaihtelevat. Rannetta väristämällä tuotettavan viittoman liikkeen suunta, nopeus, toiston tiheys ja laajuus vaihtelevat. Viittoma voidaan tuottaa pienimuotoisesti esimerkiksi käsi alempana viittomatilassa ja pienellä liikkeellä mm. silloin, kun viittoja ei halua kiinnittää useiden henkilöiden huomiota. Toisaalta tilanteissa, joissa on tarkoituksena tavoittaa kauempana oleva henkilö, viittoman liikkeen laajuutta voidaan myös suurentaa. Huomionherättäminen voidaan tehdä myös Suvin artikkelin 74 esimerkkilauseissa näkyvällä muodolla, jossa viittoman liike ei tapahdu ranteesta vaan sivuttaisliikkeenä käsivarresta (ks. Kuva 3, oikealla). Tämä muoto voidaan tuottaa myös kahdella kädellä, jolloin se on helpommin havaittavissa. Kyseisen viittoman edellä kuvatun kaltaisen muuntelun ovat todenneet McIlvenny (1995: 134) ja Jantunen (2010: 61). Samanaikaisesti käden liikkeen kanssa toteutuva ei-manuaalinen osuus, eli tässä tapauksessa viittojan ilme, vaihtelee ilmaukseen kerrostuvan lausefunktion ja viittojan ilmaiseman suhtautumisen mukaan. Tämänkaltaisen viittoma muunnelmineen tunnetaan eri viittomakielissä. (Viittoman muuntelusta esim. amerikkalaisesta viittomakielessä ks. esim. Mather 1997: 118.)

Kuva 3. Huomionherättämiseen käytetty viittoma (HH) Suvi-verkkosanakirjan (2013) artikkelin 74 mukaan.

Keskustelukumppania kosketetaan huomion herättämiseksi tavallisimmin olkapärteen ja olkapäähän, koska nämä ovat kehon neutraaleja paikkoja (Kyle 1990: 179). Tuttavallisessa ja vapaassa keskustelussa voi kuitenkin koskettaa myös polveen (Coates & Sutton-Spence 2001:

523). Taputtavaa kosketusta käytetään myös suomalaisessa kontekstissa (McIlvenny 1995: 135). Myös esim. pöytäpintaa voidaan taputtaa huomionherättämistarkoituksessa (emt. 139). Toisin kuin usein puhutuissa kielissä, viittomakielisessä keskustelussa ei puhutella nimellä sitä henkilöä, jonka huomio yritetään saada (Van Herreweghe 2002: 81–82.)

Visuaalinen fokusoitunut huomio voidaan kiinnittää kerrallaan vain yhteen asiaan (Mather 1989: 182; McIlvenny 1995; Bagga-Gupta 2004; Berge & Thomassen 2016). Sen toteutumista käytännössä, esimerkiksi viittomakielen käytön ja toiminnan yhdistämistä, on tutkittu mm. lapsille suunnatussa viittomisessa. Näissä tutkimuksissa on huomattu mm., että lasten kanssa viittoessa huomion herättämisen keinona ja keinona pitää viittominen vastaanottajan keskittyneen huomion kohteena on siirtyä heidän fokaaliseen näkökenttäänsä (Mather emt. 183). Tämä tarkoittaa käytännössä usein sitä, että aikuinen siirtyy pysty- ja/tai vaakasuunnassa lapsen pituuden ja asennon mukaan. Lisäksi viittoma voidaan viittoa muualla kuin sen perusmuotoon kuuluvassa paikassa, jolloin kädet tuodaan lähelle lapsen katseenvaraisen huomion kohdetta (Baker & van den Bogaerde 2012: 495). Näin voidaan tuottaa yksittäisten viittomien lisäksi viittomisjaksoja, jolloin myös viittoman liikkeen laajuutta voidaan tarvittaessa pienentää (Mather emt. 183–184). Vaikka edellä mainitut esimerkit on havaittu lasten kanssa viittomisesta, vastaavanlaisten keinojen käyttö on tunnistettavissa myös aikuisten välisestä viittomakielisistä keskusteluista. Vastaavanlaista mukauttamista voi tapahtua myös silloin, kun tila ei salli esteetöntä katsekontaktia. Esim. Tapion tutkimuksessa todettiin viittojan kiertävän kehoaan, nostavan kättään tai vievän sen kohti vastaanottajan katseen kohdetta, jotta viittominen, tässä tapauksessa sormittaminen, olisi parhaiten vastaanottajan saavutettavissa (Tapio 2013: 176, 187, 189).

Edellä mainittujen lisäksi yleisesti tunnettuja ja suomalaisenkin viittomakielen konteksteissa käytössä olevia huomion herättämisen tapoja ovat valojen välkyttäminen, kolmannen läsnäolijan osallistaminen huomionherättämisyrytykseen sekä värinän tai ilmavirran tuottaminen huomion herättämiseksi (McIlvenny 1995: 133, 136; Baker & van den Bogaerde 2012: 494). Ryhmittelen nämä tavat tässä tutkimuksessa esittämisen selkeyden vuoksi ryhmäksi ”muut huomionherättämisen keinot”. Ryhmittely näkyy jäljempänä olevassa taulukossa (Taulukko 1), jossa yhdistän huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen tavat viittomakielisessä keskustelussa.

Vuoron hankkiminen keskustelun aikana voi tapahtua usealla tavalla. Tavallisia vuoron hankkimisen keinoja amerikkalaisessa viittomakielessä ovat käsien asennon muutos tai niiden nostaminen lepoasennosta viittomatilaan, vuorossa olijan osoittaminen, huomion pyytäminen kättä heilauttamalla (kuten viittoma HH), vuorossa olevan koskettaminen, vartalon nojaami-

nen tai pään työntäminen eteenpäin ja vuoron aloittaminen suoraan, mikä voi keskeyttää edellisen viittojan. Vuoroa pyytäessä ilmenee myös keskustelupalautteena käytettävän pään nyökyttelevän liikkeen laajentumista ja frekvenssin tihentymistä. Myös viittojaan kohdistuva osoittaminen voi lisääntyä tai vuoroon pyrkijä käyttää tiettyä amerikkalaisen viittomakielen keskustelupartikkelimaista viittomaa (PALM-UP). (Baker 1977: 218–219.) Nämä keinot on esitelty myös myöhemmin (ks. esim. Metzger & Bahan 2001: 128–129). Myös käden nostaminen viittomatilaan ja sen pitäminen siinä sekä viittominen ilmauksen alkua toistellen ovat vuorontavoittelun keinoja (Baker emt. 222; Metzger & Bahan emt. 129; Coates & Sutton-Spence 2001: 523).

Edelleen amerikkalaisessa viittomakielessä vuoroon pyrkijä voi kääntää katseensa pois juuri kun vuorossa oleva katsoo tätä, vuoroon pyrkivän asento voi muuttua, hän voi katsoa ”mieltävästi” yläviistoon ja kasvoilla voi olla tulevaan vuoron funktioon (kysymys, erimielisyyden ilmaiseminen) liittyvä ilme. (Baker 1977: 219.) Näitä keinoja käytetään myös flaamilaisessa viittomakielessä. Vuoroon pyrkivä voi myös taputtaa pöytää ja jättää sille kätensä merkiksi halukkuudesta saada vuoro ja myöntymisestä siihen, että vuoron saanti viivästy. Yksi mahdollinen tapa yrittää saada puheenvuoro on pyytää toista osallistujaa välittämään vuoropyyntö vuorossa olijalle. Van Herreweghen kokoustilannetta koskevassa aineistossa tämä oli viimeiseksi käytettävä keino. (Van Herreweghe 2002: 80, 82.) Amerikkalaisen viittomakielen osalta on toisaalta sanottu, että kolmannen läsnäolijan osallistaminen on tavallinen huomionherättämisen keino (Cokely & Baker 1980: 79). Jo viittomisen aloittanut, mutta vastaanottajan katsekontaktin menettänyt viittoja, voi yrittää saada vuoron takaisin viittomalla samanaikaisesti yhdellä kädellä keskustelun sisältöön kuuluvaa viittomaa ja toisella kädellä herättää tämän huomio (HH) (McIlvenny 1995: 143). Vuoron pyytäminen em. keinoilla voi jatkua, kunnes vuorossa oleva viittoja luopuu vuorostaan ja katsoo vuoroon pyrkivää keskustelukumppania ja lopettaa viittomisen antaen vuoron seuraavalle (Baker emp.; McIlvenny 1995: 138–139; Coates & Sutton-Spence 2001: 523; Van Herreweghe emt. 82).

Tiiviisti sanottuna vuoron aloittaminen ja vuorottelu tapahtuu viittomakielisessä keskustelussa keskeisesti katseen suuntaamisen ja katsekontaktin varassa. Katseen lisäksi viittojat käyttävät näkö- tai tuntoaistiin perustuvia manuaalisia ja ei-manuaalisia keinoja osoittaakseen halukkuutta saada vuoro tai antaa se toiselle osallistujalle. Vuoroa ei yleensä saa, ellei edellä vuorossa ollut viittoja katso kohti seuraavaa viittojaa ja näin tarjoa mahdollisuutta vuoron ottamiseen tai suoraan valitse seuraavaa viittojaa. Edellä mainitun lisäksi voi todeta,

Taulukko 1. Huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinoja viittomakielisessä keskustelussa. Muita kuin suomalaista viittomakieltä koskevat havainnot on tiivistetty yhteen sarakkeeseen.

Viittomakielisessä vuorovaikutuksessa todettuja huomionherättämisen, vuoroon pyrkimisen ja vuoron aloittamisen tapoja	Viittomakielisessä keskustelussa	
	Muut viittomakielet ¹	Suom. viittomakieli ²
Manuaalinen: viittominen ja sen muuntelu Käsien nostaminen viittomatilaan, pito kohotettuna Viittomisen aloittaminen: - viittominen ja ilmauksen toisto - viittominen ja viittoman ”jättäminen” (jäännö)Vuorossa olevan osoittaminen - osoittamisen lisääminen Käsien tuominen katseen linjaan/viittomisen artikulointi poikkeuksellisissa paikoissa Viittoma PALM-UP Huomion herättämiseen käytetty viittoma (esim. HH) - liikkeen suunnan, laajuuden tai frekvenssin vaihtelu - yksi- ja kaksikätsyyden vaihtelu	X X X X X X X X X X X	X X X X X
Manuaaliset: Huomion herättäminen kädellä muuten kuin viittomalla Muu liike käsillä kuin HH tai sen kaltainen viittoma	X	
Ei-manuaaliset keinot Katseen suuntaaminen Kasvojen ilme (lauseen funktioon liittyvä tai pragmaattinen) Vartalon nojaaminen eteenpäin Vartalon tuominen katseen linjaan Kehon asennon muu muutos Pään työntäminen eteenpäin Nyökyttelyn liikkeen laajuuden ja frekvenssin kasvu	X X X X X X X	X X
Keskustelukumppanin koskettaminen Taputtaminen olkapäähän, olkavarteen tai polveen - taputuksen paikan/frekvenssin/intensiteetin muuntelu	X X	X
Muut keinot Pöydän taputtaminen - käden jättö Värinän tuottaminen - lattian tömistäminen Kolmannen läsnäolijan osallistaminen Valojen välkyttäminen Tavara käden jatkeena Ilmavirran tuottaminen	X X X X X X X X	X X X X X X
LÄHTEET: 1) amerikkalainen viittomakieli: Baker 1977; Cokely & Baker 1980; Hall 1983; Mather 1989; Mather 1997; Wilcox & Wilcox 1997; Metzger & Bahan 2001 brittiläinen viittomakieli Kyle 1990; Coates & Sutton-Spence 2001 flaamilainen viittomakieli: Van Herreweghe 2002 alankomaalainen viittomakieli ym.: Baker & van den Bogaerde 2012 2) McIlvenny & Raudaskoski 1994; McIlvenny 1995; Jantunen 2010; Suvi 2013; Tapio 2013		

että eri keinojen käytössä voi olla vaihtelua kielikohtaisesti ja mm. keskustelijoiden tuttavallisuuden ja sukupuolen sekä tilanteen muodollisuuden suhteen (Coates & Sutton-Spence 2001: 525–527). Oheinen taulukko (Taulukko 1) esittää tiiviisti kappaleissa 3.2. ja 3.3. esittelemäni huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinot. Siitä käyvät myös ilmi suomalaisessa viittomakielessä käytetyt, tutkimuksessa raportoidut keinot. Arkitiedon pohjalta arvioisin, että manuaaliset keinot, joita tutkimus ei osoittanut suomalaisessa viittomakielessä käytettävän, ovat hyvin pitkälti mahdollisia myös meillä. Taulukossa olen ryhmitellyt keinot viiteen ryhmään, joista ensimmäisen perusteena ovat viittomisen manuaalinen eli käsillä tehtävä osuus. Toisessa keinot ovat niin ikään manuaalisia, mutta ei-kielellisiä. Kolmannet ovat ei-manuaalisia ja neljännessä on kysymys kosketuksesta. Viidennen ryhmän muodostavat keinot, joita yhdistää viittojan kehon ulkopuolisten objektien käyttö huomion herättämisen välineenä. Olen sisällyttänyt tähän ryhmään myös kolmannen osapuolen osallistamisen huomion herättämisen ja vuoron hankkimisen keinona. Ryhmittely ei ole teoreettinen eikä ainoa mahdollinen jäsentelytapa, vaan se toimii peukalosääntönä, jonka tarkoitus on lähinnä auttaa hahmottamaan keinovalikoimaa.

4. MUODOSTELMAT JA LIIKKUMINEN VIITTOMAKIELI- SESSÄ JA TULKATUSSA TILANTEESSA

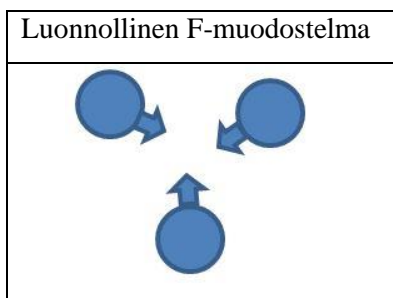
Tässä luvussa kuvailen viittomakielen modaliteetin eli viestintäkanavan merkitystä osallistujien muodostelmiin sekä osallistujien liikkumisen ja vuorovaikutuksen jäsentymiseen. Kuten edellä alaluvussa 2.2 ja luvussa 3 tuli ilmi, viittomakieltä käytettäessä osallistujien näköyhteys toisiinsa on välttämätön keskustelun käymisen edellytys. Tämä heijastuu suoraan siihen, miten osallistujat keskustellessaan asettuvat suhteessa toisiinsa ja miten he toimivat, kun tilanne sisältää osallistujien liikettä ja keskustelua. Tätä rajausta laajemmin totean ensin kuitenkin, että viittomakielinen viestintä mukautuu monin eri tavoin erilaisiin tilanteisiin. Arkielämästäkin tunnettuja esimerkkejä ovat esim. esteetön keskustelu läpinäkyvistä, ääntä eristävästä pinnoista esim. lasiseinäkkeistä ja ikkunoista huolimatta. Viittoen keskustellessa voidaan käyttää hyväksi peilaavia pintoja tai viedä kädet poikkeukselliseen artikulaatiopaikkaan, jos viestin kannalta merkityksellinen artikulaattori ei ole muuten vastaanottajan näkyvillä. Viittoja voi myös ylipäänsä valita, käyttääkö hän manuaalisia viittomia, ei-manuaalisia keinoja vai puhuttua kieltä koodaavaa sormitusta, joilla kullakin on erilaiset näkyvyyden ja nähtäväksi tuomisen mahdollisuudet ja rajoitukset.

Tässä tutkimuksessa keskityn yleisemmällä tasolla yhtäältä siihen, asettuvatko osallistujat tiettyihin muodostelmiin ja mitä edellytyksiä erilaiset muodostelmat antavat viitotulle vuorovaikutukselle. Toisaalta tarkastelen sitä, miten liikkuminen vaikuttaa viittomakielisen vuorovaikutukseen ja miten liike jäsentyy tulkatun vuorovaikutuksen yhteydessä. Välineinä tarkastelussa käytän muodostelman, vuorovaikutustilan ja visuaalisen tilan käsitettä. **Muodostelmilla** tarkoitan tässä työssä osallistujien sijaintia sekä kehon suuntaamista suhteessa toisiin tilanteen osallistujiin (Kendon 1990: 209). **Visuaalinen tila** puolestaan määrittyy tässä yhteydessä fyysisenä viitotun keskustelun mahdollistavana tilana, jonka viitotjat jakavat keskustellessaan paikallaan tai liikkeessä ollen (Sirvage 2009: video 4:45–5:05).

Alaluvussa 3.1. tarkastelen edellä mainittuja käsitteitä suhteessa viitottuun keskusteluun ja perustelen, miksi olen valinnut tämän tutkimuksen konkreettisiksi välineiksi muodostelman ja katsekontaktin käsitteet. Seuraavaksi tarkastelen osallistujien muodostelmia tilanteissa, joissa on viittomakielen tulkkaus (luku 3.2). Lopuksi luvussa 3.3. esittelen lähinnä muutamia huomioita, jotka liittyvät liikettä sisältäviin tulkattuihin tilanteisiin, sillä asiaa koskevaa kirjallisuutta on saatavilla vähän.

4.1 Muodostelma ja vuorovaikutustila viittomakielisessä keskustelussa

Luvuissa 3.1 ja 3.2 kävi ilmi, että viitottua keskustelua käydään tavallisimmin siten, että osallistujat pystyvät luomaan toisiinsa esteettömän katsekontaktin. Tätä varten viittojat asetuvat fyysisesti toisiinsa nähden niin, että katsekontaktin luominen keskustelun osallistujien välillä on mahdollinen. Tavallinen muodostelma, johon viittojat asettuvat keskustelemaan, on kolmiomainen (ks. Kuva 4). Jos keskusteluun liittyy useampia henkilöitä, muodostelmaa muutetaan usein ympyrän suuntaan. Kolmio ja siitä laajennetut ympyrä- ja puoliympyrämuodostelmat mahdollistavat katsekontaktin ottamisen osallistujien kesken. (Monaghan 1997: 181; Bagga-Gupta 2004: 182; Sirvage 2009, video 5:40–6:00.) Vastaava tapa asettua vuorovaikutukseen tunnetaan puhuttua kieltä käyttävien vuorovaikutuksen tutkimuksessa F-muodostelmana (Kendon 1990:209). Taipumus asettua kasvokkain on siis yhteinen, vaikka kuulevien keskustelu ei samalla tavalla edellytä mahdollisuutta katsekontaktiin kuin viittomakielinen keskustelu, vaan pelkästään suosii sitä.

Kuva 4. Keskusteluun pysähtyvien osallistujien kolmiomainen muodostelma. Nuoli kuvaa kehon orientaation suuntaa.

Kendon (1990: 209) kutsuu muodostelmia, joissa osallistujat ovat paikallaan ja heidän on helppo jakaa yhteinen huomio, F-muodostelmiksi. Näissä muodostelmissa osallistujien henkilökohtaiset toimintasektorit (*transactional segment*), eli henkilön edessä katseen ja käden kantaman ulottuvissa oleva sektorit, leikkaavat toisensa. Tällöin osallistujien välille syntyy Kendonin mukaan yhteinen toimintatila (*transactional space*), mikä erottaa F-muodostelman muista, huomion suuntaamisen kannalta hajaantuneemmista muodostelmista. (Emt. 1990: 210–211.) F-muodostelmista puhuttua kieltä käyttävien osalta on tässä yhteydessä syytä huomata kaksi seikkaa. Ensiksi, toimintasektori perustuu kehon alaosan suuntaan tilassa. Toiseksi, Kendon kuvailee puhuttua kieltä käyttävien toimintasektorin laajuuden olevan 30 astetta kehon keskilinjasta kumpaankin suuntaan, mikä tarkoittaa että osallistujien yh-

teinen toimintatila on suhteellisen suppea. Toimintasektorista pois päin vilkuilu on tavallista, mutta se ei yleensä kestä pitkään. Pikemminkin osallistujat asettautuvat uuteen muodostelmaan, jos katseen suunta on pidempään toimintasektorin ulkopuolella. (Emt. 1990: 211–212. Ihmisillä on siis taipumus asettua kasvotusten, mutta kun keskustelu käydään puhutulla kielellä, keskustelijat voivat samalla suunnata katseenvaraisien huomion pois toisistaan keskustelun häiriintymättä.

Keskustelijoiden asettuessa esim. ylläolevan mukaiseen muodostelmaan (Kuva 4), heidän kehonsa rajaavat fyysisestä ympäristöstä tilapäisen ja toiminnan edetessä muuttuvan tilan. Mondada (2009) kutsuu tällaista tilaa **vuorovaikutustilaksi** (*interactional space*). Tämä käsitteen taustalla ovat mm. Goffmanin (1963), Kendonin (1990) ja Goodwinin (2000) havainnot siitä, miten ihmiset asettuvat fyysisesti vuorovaikutustilanteissa. Osallistujien muodostama vuorovaikutuksellinen systeemi ilmenee kehojen sijoittumisessa toisiinsa nähden, kehon asennossa ja katseen suuntaamisessa ja toisiin osallistujiin kohdistetuissa eleissä. (Mondada 2009: 1979; Haddington, Mondada & Nevile 2013, 21–22.)

Aiempi tutkimus perustuu kuulevien, puhuttua kieltä käyttävien henkilöiden väliseen vuorovaikutukseen. Vuorovaikutustila saattaa kuitenkin viittomakielisten osalla näyttäytyä jossain määrin eri tavalla, koska katsekontaktilla on erilainen merkitys puhuttujen ja viitottujen kielten yhteydessä. Tapio (2013) kuvaa tietokone luokassa tapahtuvaa monikielistä ja multimodaalista viestintätilannetta. Käsillä olevan toiminnan, luokan kalustuksen ja osallistujien sijoittumisen vuoksi kahdella viittojalla ei ole suoraa katsekontaktia. Tämän vuoksi viittoja, joka tässä tilanteessa sormittaa englanninkielisen sanan, kiertää kehonsa ja kätensä kohti vastaanottajaa ja nostaa sen niin ylös, että vastaanottaja näkee sen tietokoneen näytön yli. Tapio toteaaakin keskustelijoiden mukauttavan viestintäänsä monella tavalla, jotta vuorovaikutus heidän välillään onnistuu. (Emt. 178, 181.)

Edellisen lisäksi puhutunkielisessä keskustelussa ilmenevien eleiden suuntautuminen osallistujia kohti rinnastunee ainakin osittain viittomakieleen sisältyviin osoittaviin elementteihin. Voikin olla, että on syytä tarkentaa, kummassa kielellisessä modaliteetissa tapahtuvasta keskustelusta kulloinkin on kysymys. Koska käsillä olevassa tutkimuksessa kuvataan intermodaalista tulkattua tilannetta, jossa ovat läsnä sekä puhuttuun kieleen että viitottuun kieleen perustuvat viestintäjärjestelmät ja erityisesti visuaalinen tapa orientoitua sosiaaliseen vuorovaikutustilanteeseen, ei ole selvää, miten vuorovaikutustila tällaisessa tilanteessa ilmenee. Tässä työssä tarkastelen aineistoa enimmäkseen kahden vuorovaikutustilan elementin, katsekontaktin ja osallistujien asetelman, kautta.

Katsekontaktin merkitys tulee ilmi myös silloin, kun viittojat keskustelevat ollessaan liikkeellä. Sirvagen (1990) mukaan viittomisen ja yhdessä liikkumisen kannalta relevantti näkemisen alue on tällaisessa tilanteessa noin 180 astetta. Hän kuvailee luennossaan kahden kuoron keskustelua ja yhteistä liikkumista, kun he kävelevät rinnakkain. Viittojat etenevät tilassa, mutta ovat yläkeholtaan hieman kääntyneitä toisiaan kohtaan. Näin keskustelijoiden näkökentät leikkaavat toisensa. Sirvage kutsuu tätä aluetta osallistujien jakamaksi visuaaliseksi tilaksi. (Sirvage 2009: video 2:45–5:05.) Jos tämän rinnastaa Kendonin kuvailemaan puhuttua kieltä käyttävien keskustelijoiden jakamaan toimintatilaan, vaikuttaa Sirvagen määrittelemä viittomakielisten keskustelijoiden liikkueessaan jakama visuaalinen tila laajemmalta. Tämä perustuu siihen, että viittomakieliset havainnoivat tehokkaasti perifeerisen näkemisen alueella tapahtuvaa liikettä (ks. esim. Dye 2016, 122). Viittojat ovat ylävartaloltaan toisiinsa kääntyneinä koko kävelyn ajan, mikä poikkeaa Kendonin kuvaamasta puhuttua kieltä käyttävien keskustelijoiden käyttäytymisestä staattisten tilanteiden aikana. Sen sijaan, että osallistujat olisivat paikallaan ja yhteinen toimintasektori määrittäisi kehojen alaosan suunnan perusteella, visuaalinen tila perustuu Sirvagen esittelemässä tapauksessa siihen, että osallistujat ovat yläkeholtaan kääntyneinä toistensa puoleen. Viittominen ja kävely yhtä aikaa on mahdollista sen avulla, että molemmat osapuolet huomioivat sekä samanaikaisen keskustelun että liikkumisen edellytykset: Kävellessään vastaanottaja säilyttää näkymän viittojaan. Vastavuoroisesti viittoja ottaa huomioon, että hänen on pysyttävä vastaanottajan näkökentässä. (Sirvage 2009: video 2:45–5:05.)

Ryhmänä liikkueessa sellaisen fyysisen asetelman ylläpito, jossa esteetön vuorovaikutus on mahdollista, edellyttää osallistujilta koordinoitua ja vuorovaikutuksellista työtä. Osallistujat mukauttavat tällöin vuorovaikutusta tilallisessa kontekstissa tapahtuviin muutoksiin. Puhutunkielisessä keskustelussa tämä voidaan tehdä mm. viivästyttämällä puhetta silloin, kun liikkeessä olevat keskustelijat ohittavat tilassa olevan esteen. (Haddington, Mondada & Neville 2013: 39.) Sirvagen kuvauksessa vuorovaikutuksen ja liikkumisen mukautuminen toisiinsa näkyy mm. siinä, että yhdessä liikkuvat viittomakieliset keskustelijat huolehtivat myös siitä, että viittoja on vastaanottajan näkyvissä. Toisaalta osallistujat myös ohjaavat hienovaraisesti toisiaan kehollisin ja kielellisin keinoin, jotta itse liikkuminen on molemmille sujuvaa ja turvallista.

Sirvage raportoi osallistujien ohjanneen toistensa liikkumista pelkästään kehollisesti keskinäistä välimatkaansa säätelemällä. Hänen aineistossaan osallistujien kulkureitillä on este, joka heidän tulee kiertää. Viittojien välinen keskustelu ei lainkaan keskeydy, kun toinen osallistujista hieman kulkusuuntaansa muuttamalla ”työntää” tai ”vetää” keskustelukumppaniaan

ja siten ohjaa heidät reitillä olevan esteen ohi. Liikkeen ohjaus tapahtuu tässä ainoastaan liikkeen suuntaa ja samalla osallistujien välistä etäisyyttä säädellen, ei kielellisesti tai kosketuksen välityksellä. (Sirvage 2009: video 7:35–8:05.) Suomalaisessa kontekstissa asiasta ei ole tehty tutkimusta, mutta viittomakielisten opiskelijoiden kurssityö aiheesta (Rajaniemi, Sivunen, Syrjämäki, Kronqvist & Lehtinen 2009) valottaa liikkumisen ja viittomakielisen keskustelun yhdistämistä käytännönläheisesti. Työryhmän tekemässä videossa näkyy, kuinka nuoret, toisilleen tutut osallistujat, kenties hieman karrikoiden, havainnollistavat keskustelukumppaneiden jaettua vastuuta liikkumisen sujuvuudesta. Toisen voi saada valitsemaan paremman kulkureitin tai väistämään muita jalankulkijoita konkreettisesti työntämällä tai vetämällä häntä kevyesti. Videon oheen syntyneessä keskustelussa toimintatapa tunnustetaan viittomakieltä käyttäville ominaiseksi ja usein kuuleville ei-viittomakielisille vieraaksi. Keskustelussa kommentoidaan myös, että vastuuta liikkumisen ohjaamisesta voi kantaa viittoja tai vastaanottaja. Lisäksi todetaan, että liikkumisen ja keskustelun säätelyn keinot ovat vaihtelevia. Kehollisen, kosketukseen perustuvan ohjaamisen sijasta liikkumista voi ohjata kielellisesti kehottamalla keskustelukumppania kiinnittämään huomiota keskustelun sijasta ympäristöön. (Rajaniemi ym. 2009.)

Sirvagen (2009) ja Rajaniemen ym. (2009) esiin tuoma vuorovaikutuksen ja liikkeen jäsentyminen on tyypillistä yhdessä liikkuville ihmisille. Viittomakieliset näyttävät säätelevän katsekontaktiaan kehollisesti (ylävartalon kierto) ja tarpeen tullen keskeyttävän keskustelun, kun ympäristön havainnointi edellyttää katseen siirtämistä pois keskustelukumppanista. Samalla liikkumista koordinoidaan keskustelukumppaneiden välimatkaa säätelemällä, koskettamalla ja kielellisesti. Osaa liikkumiseen käytetyistä keinoista voidaan käyttää samanaikaisesti, osaa vuorotellen keskustelun kanssa. Yleisellä tasolla tämä vastaa sitä, mitä liikkeen ja puhutunkielisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa on todettu: Toiminnan jäsentäminen tapahtuu kielellisesti ja kehollisesti vuorovaikutuksessa eli osallistujat käyttävät monia keinoja yhteisen toimintansa tuottamiseen. Tilanteissa, jossa liikkuminen on keskeistä, osallistujat koor-dinoivat osallistumistaan vuorovaikutukseen suhteessa liikkeeseen. Toisin sanoen liikkuminen järjestyy suhteessa keskusteluun ja muuhun keholliseen toimintaan. (Haddington, Mondada & Nevile 2013, 33–34.)

Liiketilanne-esimerkki osoittaa myös sen, ettei viitottu keskustelu edellytä muodostelmaa, jossa osallistujat ovat vastatusten katsekontaktissa toisiinsa. Tilanteita, joissa viittomakieliset keskustelevat muussa kuin ”ideaalisessa” katsekontaktissa, ovat Tapion (2013) kuvaamien monitoimintatilanteiden ja Sirvagen (2009) kuvaamien liikettä sisältävien tilanteiden lisäksi mm. toimintatilanteet pienten lasten kanssa (Mather 1989), ja tilanteet, joissa fyysiset

olosuhteet, vaikkapa ihmispaljous (Kusters 2016: 46–47), rajoittavat tilaan sijoittumista. Kasvokkainen vis-a-vis-muodostelma (Kendon 1990: 213) onkin eräänlainen rauhallisen keskustelutilanteen ideaali. Siitä poikkeavissa tilanteissa keskustelun käyminen voi kuitenkin edellyttää tavallista enemmän vuorovaikutuksellista yhteistyötä osallistujien kesken.

Konkretian tasolla tarkastelen tässä tutkimuksessa seikkoja, jotka ovat keskeisiä sekä viitotussa vuorovaikutuksessa että ovat vuorovaikutustilana tunnetun ilmiön osatekijöitä. Näitä ovat osallistujien muodostelmat ja niiden pohjalta syntyvät mahdollisuus luoda katsekontakti osallistujien välillä ja mahdollisuus jakaa yhteisiä katseenvaraisen huomion kohteita.

4.2 Muodostelmat viittomakielentulkkauksessa

Viittomakielen tulkkauksessa asetetaan usein kolmiomaiseen muodostelmaan, jossa kuuro on vastapäätä kuulevaa ja tulkki, ja tulkki on suhteellisen lähellä kuulevaa. Tällaista viittomakielentulkkauksen osallistujien yksinkertaisinta ja yleisesti tunnistettavaa muodostelmaa tilanteessa, jossa on kaksi pääasiallista osallistujaa ja tulkki, kutsun tässä tutkimuksessa **perustulkkausmuodostelmaksi**. Kuvailen tässä alaluvussa perustulkkausmuodostelmaa ensin viittomakielisen osallistujan näkökulmasta, sitten tulkin ja kuulevan osapuolen näkökulmasta. Lopuksi esittelen joitakin muita muodostelmia, joita tulkatuissa tilanteissa käytetään.

Jotta tulkattu viestintä viittomakielisen osallistujan ja tulkin välillä on muodostelman kannalta tarkasteltuna esteetöntä, ideaalitulanteessa heillä on mahdollisuus saada katsekontakti toisiinsa. Kasvokkaskontaktissa on olennaista myös, että kuulevalla ja viittomakielillä osallistujalla on näköyhteys, joka mahdollistaa suoran vuorovaikutuksen heidän välillään. (Solow 2000: 27). Viestinnällisesti hyvin sujuvassa tilanteessa viittomakielisen ja kuulevan osapuolen välinen suora vuorovaikutus sekä viittomakielisen osallistujan ja tulkin välinen vuorovaikutus täydentävät toisiaan. Havainnollistan tällaista muodostelmaa tallenteesta poimitulla pysäytyskuvalla (Kuva 5).

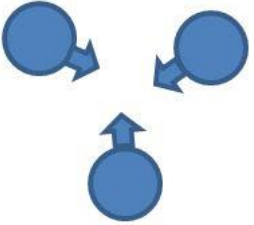
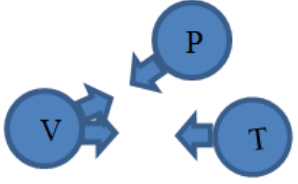
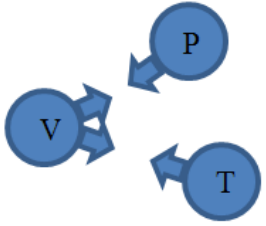
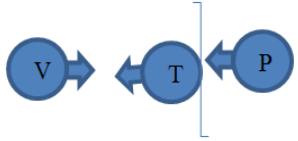
			<p>Toiminta:</p> <p>Aikuiset osallistujat keskustelevat keskenään.</p> <p>Äiti istuu vastapäätä terveydenhoitajaa (vas.) ja tulkkia (oik.), jotka katsovat äitiä.</p> <p>Äidillä on vauva sylissään.</p> <p>Tulkki istuu hieman takaviistoon terveydenhoitajasta.</p>
Fyysiset olosuhteet:	Muodostelma:	Liike:	Vuorovaikutus:
liikuteltavat tuolit pöydän ääressä	perustulkkkausmuodostelma	ei liikettä	Olosuhteet mahdollistavat suoran ja tulkatun vuorovaikutuksen.

Kuva 5. Osallistujat istuvat pöydän ääressä perustulkkkausmuodostelmassa.

Kuvassa näkyy, kuinka fyysinen ympäristö luo edellytyksiä ja rajoituksia vuorovaikutukselle. Tutkimani tapahtuman aikuiset osallistujat ovat istuutuneet keskustelemaan. Pöytä määrittelee osallistujien välistä etäisyyttä ja tuolien asettelu valmiiksi pöydän molemmin puolin heidät istumaan näille paikoille. Istuimien liikuteltavuus mahdollistaa muodostelman hienosäädön. Terveydenhoitaja, tulkki ja pöydällä olevat keskustelun aiheeseen liittyvät esineet ja paperit ovat äidistä katsoen samassa suunnassa, ja siten havainnoitavissa samassa visuaalisessa sektorissa. Keskeistä perustulkkkausmuodostelmassa on, että tulkin pitäisi sijoittua niin, että kuuro näkee puhujan ja tulkin kääntymättä tai joutumatta kurkottelemaan. Samalla tulkin pitäisi huomioida, ettei riko odotuksia, joita kuulevalla osapuolella on, ts. tulkki ei saa olla liian lähellä tai etäällä kuulevasta osapuolesta (Solow 2000: 25). Kuvan muodostelmassa tulkki ja kuuleva osapuoli istuvat (lähes) rinnakkain kuuroa vastapäätä. Niinpä äidin ja terveydenhoitajan väliselle tulkatulle ja suoralle vuorovaikutukselle on tässä muodostelmassa hyvät edellytykset.

Samassa tilanteessa kuulevien osallistujien, eli terveydenhoitajan ja tulkin välillä on hyvä kuuluvuus toistensa puheeseen. Katsekontaktin ottaakseen heidän täytyy kuitenkin kääntää päätään voimakkaasti. Jos tulkki ja terveydenhoitaja haluaisivat katsoa toisiaan esimerkiksi havainnoidakseen selvästi toistensa ei-kielellistä viestintää tai muuta toimintaa, heidän tulee katsoa pois (yli 30 astetta) kuulevien keskustelulle ominaisesta toimintasektorista. Niinpä samalla kun viittomakielentulkkauksessa käytetty tulkkkausmuodostelma korostaa viittomakielisen osallistujan mahdollisuutta katsekontaktiin sekä kuulevan osapuolen että tulkin kanssa,

muodostelma näyttää perustuvan myös siihen ajatukseen, että tulkin ja kuulevan osapuolen välinen viestintä olisi lähinnä puhutun kielen ja muun äänisignaaliin kiinnittyvän informaation varassa. Näin ollen tulkin ja kuulevan osapuolen välisestä viestinnästä karsiutuu pois osa kasvokkaisviestinnän resursseista. Tulkki ei aina voikaan käyttää kasvokkaisviestinnässä tarjolla olevaa monikanavaista viestintää, esimerkiksi kuulevan kasvojen ilmeitä ja eleitä (Solow 2000: 26). Kendonin (1990) termein tulkatun tilanteen pääasiallisilla osallistujilla ja tulkilla on siis erilaiset toimintatilat. Tulkkausmuodostelma poikkeaa tässä mielessä luonnollisesta vapaasti muodostuvasta kolmen hengen F-muodostelmasta, joissa osallistujat olisivat pikemmin tasasivuisen kolmion kuin teräväkärkisen kolmion kärkinä (ks. Kuva 6, vasemmalla ylhäällä).

Luonnollinen F-muodostelma, tasasivuinen kolmio.		Muodostelma viittomakielentulkkauksessa, teräväkulmainen.	
Muodostelma viittomakielen tulkkauksessa, väljätkö.		Muodostelma viittomakielentulkkauksessa, jossa puhuja ja tulkki ovat samalla katseen linjalla (line-of-sight). Puhuja on eri tasolla kuin tulkki ja viittomakielinen osallistuja.	

Kuva 6. Luonnollinen F-muodostelma ja muodostelmia viittomakielen tulkkauksessa. Kuvien tulkkausmuodostelmissa on mukana kaksi pääasiallista keskustelijaa ja tulkki. V= viittomakielinen osallistuja, P= puhuttua kieltä käyttävä osallistuja, T = tulkki. Nuolet kuvaavat katseen suuntaa.

Perustulkkausmuodostelmassa osallistujien muodostama kolmio voi tilannekohtaisissa muunnelmissaan olla terävä- tai tylppäkulmainen. Muunnelmia siitä muodostuu osallistujien muodostaman kolmion kulmien terävyyden ja osallistujien välisen etäisyyden suhteen. (Ks. Kuva 6, alhaalla ja oikealla ylhäällä.) Tilanteessa, jossa on viittomakielentulkkaus, toimiva muodostelma säädetään mm. seuraavien seikkojen mukaan:

- tilaisuuden luonne ja muodollisuus,
- osallistujien tilanneroolit,
- tilan muoto, kalustus ja valaistus,
- käsillä oleva toiminta,
- osallistujien lukumäärä ja
- vuorovaikutuksen monologisuus/dialogisuus.

Tilannekohtaisten muuttujien runsauden vuoksi esittelen tulkkausmuodostelmien osalta ”perustulkkauskolmion” lisäksi vain muutamia kolmen henkilön muodostelmia.

Sen lisäksi, että tulkin paikan katsotaan olevan kuulevan osallistujan vieressä, suositellaan usein myös, että viittomakielentulkkauksessa tulkki istuisi hieman takaviistoon kuulevaan osapuoleen nähden. Tällä pyritään siihen, että kuulevan olisi helpompi säilyttää katsekontakti kuuron osallistujan kanssa, kun tämä suuntaa katsettaan toistuvasti kohti tulkkia eikä kohti kuulevaa. (Napier 2010, 95.) Lisäksi tämän tarkoituksena on erityisesti kahden pääasiallisen osallistujan välisessä keskustelussa korostaa heidän välistään kontaktia ja osoittaa tulkin ulkopuolisuutta keskusteluun nähden. (Stewart ym. 2004: 47.) Tämä seikka tuo korostuneesti esille sen, että perustulkkausmuodostelma yhtä aikaa heijastaa ja tuottaa tulkin erityistä roolia tilanteessa. Tämä muodostelma voi myös tuntua erikoiselta siihen tottumattomasta kuulevasta osapuolesta.

Edelleen, perustulkkauskolmionkin taustalla oleva ajatus siitä, että kuuron ei tarvitsisi siirtää katsettaan paljon tulkin ja puhujan välillä, voi johtaa myös muodostelmaan, jossa tulkki ja kuuleva osapuoli ovat kuuron osallistujan katseen linjalla (*line-of-sight*). (Stewart ym. 2004: 47; Napier ym. 2010, 92–93, 95). Tässä muodostelmassa hyödynnetään tulkkauksen sijoittamista viittomakielisen osallistujan katseen linjalle. Tämä muodostelma voi toimia esimerkiksi koulussa, jossa yksi opiskelija on kuuro ja opettaja on kuuleva. Katseen linjaan mukautuva muodostelma toimii esim. kuuron opiskelijan näkökulmasta, kun luokan etuosassa on koroke opettajalle tai tulkki istuu. Tällöin tulkki ei peitä näkyvyyttä opettajan ja opiskelijan välillä. Tulkin näkökulmasta tämäkin muodostelma voi olla epäkiitollinen, sillä hänellä ei tällöin ole ehkä lainkaan näkyvyyttä opettajaan tai havainnollistusvälineisiin. Näin ollen tulkki on pelkästään ääneen perustuvan informaation varassa. (Ks. Kuva 6 alhaalla oikealla.) Toisaalta onkin esitetty myös, että tasakylkinen tulkkausmuodostelma voi myös edistää pääasiallisten osallistujien välistä vuorovaikutusta (Stewart ym. 2004: 47; Napier ym. 2010, 92–93, 95) ja helpottaa tulkin työskentelyä tilanteessa, kun ääni-informaation lisäksi kaikki visuaalinen informaatio on hänen saavutettavissaan (Tebble 2012: 36).

Puhuttujen kielten tulkkauksen osalta on esitetty, että tulkki voi vetäytyä pois pääasiallisten osallistujien väliseltä ”kommunikatiiviselta säteeltä”. Tällöin pääasiallisten osallistujien välinen katsekontakti katkeaa, jos jompikumpi heistä katsoo tulkkia kuunnellessaan tämän puhetta. Jos tulkki kuitenkin sijoittuu siten, että molemmat pääasialliset osallistujat näkevät tulkin sivusilmällä, heidän ei tarvitse kääntyä pois toisistaan, vaikka he katsoisivat silloin tällöin myös tulkkia. (Wadensjö 2001: 82.) Samaa voidaan jossain määrin soveltaa myös viittomakielentulkkauksessa, jos joskin kuuron ja tulkin välinen katsekontaktin mahdollistaminen

on yleensä kasvokkain kohdattaessa ensisijainen huomioitava seikka. Tilanteissa, joissa tulkkaus tapahtuu puhuttujen kielten välillä, ja tilanteissa, joissa on viittomakielentulkkaus, muodostelmalla on siis erilainen merkitys. Vastaavalla muodostelman vaihtelulla on erilaisia vaikutuksia tilanteen vuorovaikutuksen sujuvuuteen, silloin kun kyseessä on puhuttujen kielten tulkkaus ja silloin kun kyseessä on viittomakielentulkkaus, mikä tilanteisiin osallistujien kuulevien osapuolten on hyvä tiedostaa.

Tulkeilla on usein päätösvaltaa sijoittumisen suhteen (Solow 2000: 25; Stewart ym. 2004: 46). Solow (2000) toteaa, että tulkkien tulee tämän vuoksi varautua paikan valintaan ja fyysisen tilan järjestelyyn. Hänen ohjeensa on, että tulkki etsiytyy sopivaan paikkaan jo ennen tulkkauksen aloittamista, jotta aikaa ei mene hukkaan ja kaikki tilanteessa puhuttu ja viitottu tulee tulkattua. (Solow 2000: 28.) Toisaalta tilanteen viittomakieliset osallistujat voivat esittää toiveensa tulkin paikasta ja heillä voidaan katsoa olevan oikeus päättää siitä, kunhan kuulevan tarpeet täyttyvät. Samoin eri instituutiot, joiden puitteissa tapahtuva toiminta on muutenkin vahvasti säädeltyä (esim. oikeudessa), voivat määritellä tulkin paikan (Solow 2000: 27; Tebble 2012: 36). Muiden osallistujien näkökulmat huomioiden tulkin on huolehdittava näkyvyydestä ja kuuluvuudesta, jotta hän pystyy työskentelemään (Stewart ym. 2004: 45–47). Tulkatun tilanteen viestinnällisistä olosuhteista huolehtiminen on pitkälti tulkin vastuulla, ja käytännössä se tarkoittaa tulkin aktiivista roolia muodostelman luomisessa.

Fyysinen tila ei aina mahdollista sitä, että viittomakielentulkki pystyisi sijoittumaan tilassa optimaalisesti. Viittomakielentulkeiksi ammattikorkeakoulusta valmistuneet Alankoja ja Piironen (2011) tekivät opinnäytetyönään kyselyn siitä, miten tulkit toimivat ajokoulussa ja -kokeissa. Ajotunneilla tulkkaaminen koettiin hankalaksi erityisesti katsekontaktin ylläpitämisen hankaluuden vuoksi ja koska viittomakielisen kuljettajan huomio jakautuu moneen asiaan yhtä aikaa. Esimerkiksi autolla ajaessa viittomakielinen kuljettaja ja takapenkillä istuva tulkki voivat keskustella viittojen peruutuspeilin kautta tai siten, että viittomakielinen viitto olkapäänsä yli tai että tulkki kurottautuu eteenpäin, jotta olisi paremmin viittomakielisen näkökentässä. (Alankoja & Piironen 2011: 27, 38.) Tulkki voi myös tuottaa tietyn ajo-ohjeen (esim. lukkojarrutus) kosketuskontaktissa viittomakielisen kuljettajan keholle. (emt. 43.) Näiden keinojen lisäksi vuorovaikutuksen ja tulkkauksen onnistumista, tilanteen etenemistä ja turvallisuutta voidaan edistää jäsentämällä tulkkaus ja toiminta niin, etteivät ne tapahdu samanaikaisesti (emt. 37, 41–42).

Ajotilanteet ovat toiminnallisesti monimutkaisia, koska ne ovat yhtä aikaa liike- ja monitoimintatilanteita. Jos niitä tarkastellaan yksistään muodostelman ja katsekontaktin ja tulkin toiminnan kannalta, voidaan käsillä olevaa tutkimusta varten huomioida muutamia seikkoja.

Suhteutan seuraavaksi Alankojan ja Piironen esittämät tulokset käyttämäni kirjallisuuteen. Ajotilanteessa muodostelmaa ei voi rajatun fyysisen tilan vuoksi muuttaa. Tästä syystä autossa viittomakielen kannalta välttämätön katsekontakti edellyttää, että visuaalinen (vuorovaikutus)tila (vrt. Sirvage 2009) tuotetaan toisin keinoin. Yksi mahdollisuus on tuottaa se peilin avulla. Tällöin peruutuspeilissä näkyvä heijastus tulkista, liikenneäkymä ja autokoulun opettaja tai tutkinnon vastaanottaja ovat samassa sektorissa, jota kuljettaja havainnoi katseen suuntaa ja päätä kääntämällä. Koska peili on pieni, viittomisen koko ja paikka viittomatilassa voi poiketa tavanomaisesta. Tämä ei kuitenkaan käy ilmi Alankojan ja Piironen raportista. Toinen mahdollinen tapa on, että tulkki tuo eteenpäin nojaamalla päänsä ja muun yläkehon paremmin kuljettajan nähtäville. Molemmat tavat ovat katseen linjan hyödyntämisen muotoja (ks. Mather 1989: 183–184; Baker & van den Bogaerde 2012: 495). Kun nämä keinot eivät viestin kiireellisyyden vuoksi ole tehokkaita, tulkki voi viittoa nopean, todennäköisesti ennalta sovitun, signaalinomaisen viestin kosketuksissa viittojan keholle, jolloin tämä vastaanottaa viestin tuntoaistin välityksellä. Kosketus tapahtunee tällaisessa tilanteessa ja fyysisessä asetelmassa todennäköisesti vastaanottajan olkapäähän tai olkavarteeseen, jotka ovat ulottuvissa olevia ja sosiaalisesti hyväksyttävä kosketuspaikkoja (Kyle 1990, 179). Visuaalisen tilan ja vuorovaikutustilan muodostamisessa voidaan siis käyttää monenlaisia kielellisiä ja kehollisia sekä ajoituksellisia keinoja, kun liike ja toiminta sitä edellyttävät.

4.3 Viittomakielentulkkaus ja liike

Liike, tässä ymmärrettynä pääasiallisten osallistujien ja tulkin liikkumisena paikasta toiseen, ei ole ollut erityisen huomion kohteena tulkkauksen tutkimuksessa. Liikkeeseen on viitattu tarkastelematta sitä, miten liike, vuorovaikutus ja tulkkaus jäsentyvät yksityiskohtaisesti. Kirjallisuudessa käsitelläänkin suhteellisen staattisia tilanteita, jolloin tutkimuksen huomio ei ole kohdistunut erityisesti liikkeeseen. Asioimistulkkausta koskeva tutkimus on käsitellyt tulkin vuorovaikutuksellista toimintaa lähinnä kahden paikalleen asettuneen aikuisen ja tulkin kesken. Liike tulkatun tilanteen elementtinä tulee usein esille yksityiskohtana opiskelutulkkauksessa, jossa tulkki seuraa opettajan perässä, kun tämä liikkuu luokan etuosassa esittävän opetuksen aikana (esim. Berge & Thomassen 2016: 190). Liike on kuitenkin sekä vuorovaikutuksen kontekstia että yksi sen resursseista. Liike voi mahdollistaa vuorovaikutusta, mutta myös luoda haasteita vuorovaikutustilanteen ylläpitämiselle ja sille, miten kukin osoittaa osallistuvansa siihen. Vuorovaikutuksen tavoite voi olla liikkeen mahdollistaminen tai liikkumi-

nen ja vuorovaikutus voivat tapahtua yhtä aikaa. (Haddington, Keisanen & Rauniomaa (tulossa). Tämä kävi ilmi luvussa 4.2. esillä olleessa esimerkissä, jossa viittomakieliset keskustelijat huolehtivat toistensa sujuvasta ja turvallisesta liikkumisesta. Tässä alaluvussa kuvailen tulkin liikkumisen funktioita tulkatun tilanteen aikana ja tuon esille suomalaisten tulkkiopiskelijoiden huomioita tulkkauksen ja liikkumisen yhdistämisen haasteista.

Vaikka tulkin liikkumista tai tulkatun tilanteen osallistujien yhteistä liikettä ei ole saatavilla olevan kirjallisuuden perusteella juurikaan tutkittu, liikkeen ja tulkatun vuorovaikutuksen jäsentymisestä eri konteksteissa löytyy kuitenkin hajanaisia huomioita tulkkauksen oppikirjoista ja tutkimusraporteista. Tulkin liikkeelle annetaan niissä kolme eri funktiota. Ensiksi, kun liike mainitaan tulkattujen tilanteiden yhteydessä, on kyse useimmiten siitä, että tulkki liikkuu puhujan läheisyyteen. Siirtymisen lopputuloksena toivotaan tällöin olevan hyvä tulkkausmuodostelma, jossa viittomakielisellä osallistujalla on mahdollisuus havainnoida sekä tulkkia että puhuvan osapuolen kokonaisviestintää ja tulkki kuulee selvästi puhujan puheen (Stewart ym. 2004: 45, 47). Samasta syystä tulkin on hyvä seurata puhujaa, jos tämä liikkuu tilassa (Solow 2000: 26). Toiseksi, vaikka puhuvat osallistujat olisivatkin paikallaan, tulkin voi olla hyvä liikkua tilassa hyvän kuuluvuuden ja näkyvyyden takaamiseksi monenvälisissä keskustelutilanteissa. Tällöin tulkin siirtymisellä kulloisenkin puhujan luo on erityinen funktio: Se antaa kuuroille osallistujalle vihjeen siitä, kuka tilanteessa puhuu (Stewart ym. emt. 45, 47). Tällaisessa tapauksessa tulkin liike siis identifioi puhujan (aiheesta tarkemmin ks. luku 5.2). Kolmantena seikkana tuodaan esille se, että tulkin on hyvä liikkua tilassa sen mukaan, missä tilanteessa keskeinen toiminta tapahtuu tai esimerkiksi opetuksessa käytettäviä havaintovälineitä tai työkoneita esitellään (Solow 2000: 26; Berge & Thomassen 2016: 190). Berge & Thomassen (emt. 187, 196) katsovat, että tällainen tulkin liikkuminen tilassa on yksi tulkkien tekemän katseenkäytön koordinoinnin muodoista.

Toiminnan ja liikkeen jäsentäminen tapahtuu kielellisesti vuorovaikutuksessa, jossa osallistujat käyttävät monia keinoja yhteisen toimintansa tuottamiseen. Tilanteissa, jossa liikkuminen on keskeistä, osallistujat koordinoivat osallistumistaan vuorovaikutukseen suhteessa liikkeeseen eli liikkuminen järjestyy suhteessa keskusteluun ja muuhun keholliseen toimintaan. (Haddington, Mondada & Nevile 2013: 33–34.) Osallistujien keskustelusta on todettu, että tulkin on tärkeä tunnistaa keinot ja ilmaisut, joilla kehystetään siirtymiä eri aiheiden tai tilanteen eri vaiheiden välillä. Näillä ilmaisuilla on siis tarkoitus jäsentää tilannetta ja ilmaisemaan siirtymistä uuteen toimintaan. Tebble (2009: 210–211) esittää, että myös näiden ilmaisujen tulkkaaminen on tärkeää, jotta kaikki osallistujat jakavat käsityksen tilanteen kuluksista. Tässä työssä pohdin Teblen arvion sovellettavuutta myös vuorovaikutukseen, joka tähtää

konkreettisten siirtymien eli liikkumisen aikaansaamiseen sujuvasti ja turvallisesti, ja sen sovellettavuutta myös muihin kuin kielellisiin keinoihin.

Muodostelmien ja liikkeen merkitystä on pohdittu jonkin verran viittomakielen tulkkien perustutkintoon kuuluvissa opinnäytetöissä. Kontekstina näissä ovat olleet mm. teatteriesityksen harjoitukset (Mänttari 2013) ja liikuntaharrastukset, esim. kamppailulajiharjoitukset (Kontturi & Pekkarinen 2013). Tulkkiopiskelijat ovat kummassakin havainnoineet ammattitulkkiensa liikkumista tilassa tulkatun tilanteen aikana. Mänttari toteaa tulkin liikkuvan näytelmäharjoituksen aikana, jotta hän sijoittuu kuulevan viereen ja säilyttää näköyhteyden viittomakielisen kanssa. Hän toteaa myös, että liikettä sisältävässä tilanteessa tulkkaminen on ammattitulkeille haastavampaa kuin paikallaan ollen. (Mänttari 2013: 18–19). Kontturi ja Pekkarinen (2013) mainitsevat tulkin liikkuvan paljon kamppailulajiharjoitusten aikana sen mukaan, minkälaista harjoitetta osallistujat tekevät ja onko tulkin tarpeen ja turvallista olla lähietäisyydellä osallistujien viittomakielisen katseen ulottuvilla. (Kontturi & Pekkarinen 2013: 18, 20.) Tulkin liike palvelee näiden havaintojen mukaan tulkkauksen perusmuodostelmaan asettumista eli tulkki saa liikkumalla toistuvasti aikaan viittomakielentulkkauksen kannalta toimivan muodostelman. Edellisten funktioiden lisäksi liikuntaharrastustilanteissa tulkin liikkuminen tilassa on tarpeen myös turvallisuuden vuoksi. Tulkin liike voi tässä tapauksessa myös kehollisesti osoittaa sitä, milloin tilanteessa käydään keskustelua ja milloin ei.

Edellä mainituissa opinnäytteissä tarkastelun kohteena oli ammattitulkkiensa työskentely. Mäkirannan, Mäntylän ja Saloniemen (2012) opinnäytetyö puolestaan kuvaa tulkkiopiskelijoiden oppimisprosessia, jossa he oppivat tulkkamaan oppaan esitystä museon näyttelykierroksen aikana. Tulkkiopiskelijat keskittyivät työssään tulkkeen kielelliseen arviointiin, mutta kuvailevat sen ohessa, että sopivan paikan löytäminen ja riittävän lähelle puhujaa asettuminen oli heille työlästä. Prosessin alussa oppaan perässä liikkuminen ja tulkkaminen samaan aikaan oli ollut opiskelijoille vaikeaa. Vuoden kestäneen prosessin aikana paikan valinta kuitenkin nopeutui ja rutinoitui. Opiskelijat ratkaisivat yhtäaikaista liikkumisesta ja tulkkamisesta aiheutuneen ongelman siten, että he jäivät paikalleen tulkataksaan vuoron loppuun tai siirtyivät ensin oppaan perässä seuraavaan paikkaan, ja tulkkasivat vuoron loppuosan siellä. Opiskelijoiden omaksuma tapa jäsentää tulkkauksen ja liikkumisen ajallisesti perättäin paransi opiskelijoiden tuottaman tulkkeen laatua. (Mäkiranta ym. (2012: 52–53.) Tulkkauksen liikettä sisältävässä tilanteessa osoittautui siis tulkkiopiskelijoille haasteelliseksi itse liikkumisen ja laadukkaan tulkkeen tuottamisen kannalta. Tekijöiden havainnot viittaavat siihen, että tulkin roolissa toimiessa viittomakieliseen ja tulkattuun vuorovaikutukseen sopivan paikan valinta ei

välttämättä tapahdu luonnostaan, vaan se kuuluu tulkin ammatilliseen osaamiseen, johon on erikseen harjaannuttava.

Kontekstit, joissa tulkki tai muut osallistujat liikkuvat, ovat moninaisia ja niitä koskevat tiedot ovat hajanaisia, mutta tulkin liikkumisen kuvaukset ovat hyvin yhdenmukaisia. Lähteiden perusteella tulkatuista, liikettä sisältävistä tilanteista voidaan koostaen todeta alustavasti seuraavaa. Tulkin liikkeen keskeinen tarkoitus on useissa tilanteissa mahdollistaa tulkattu ja suora vuorovaikutus ja koordinoida viittomakielisen osallistujan visuaalista orientaatiota. Tulkki liikkuu tilassa, jotta osallistujat olisivat perustulkkausmuodostelmassa tai muussa visuaalisen havainnoinnin mahdollistavassa muodostelmassa. Tulkki voi liikkua tilassa myös sen vuoksi, että havainnollistuskeinot tai toiminta edellyttää tulkin siirtymistä tilassa, ja siksi, että tulkki voi sijainnillaan ilmaista, kuka on vuorossa puhujana. Tulkki voi liikkua myös työturvallisuuden vuoksi ja luonnollisesti silloin, kun kaikki tilanteen osallistujat liikkuvat paikasta toiseen.

Tulkin ja muiden osallistujien liikkumiseen vaikuttavat mm. fyysinen ympäristö, toiminnan luonne ja sisältö ja osallistujien liikkuminen. Optimaalista tulkkausmuodostelmaa ei aina saada aikaiseksi eikä tulkilla aina ole mahdollisuutta siirtyä puhujan luota toisen luo esimerkiksi keskustelun tiiviin rytmiin ja osallistujien etäisyyksien vuoksi. Myös tilaisuuden luonne tai fyysinen tila voi rajoittaa tulkin liikkumista tilassa. Nämä seikat voivat vaikeuttaa pääasiallisten osapuolten osallistumista tilanteeseen ja tulkin työskentelyä verrattuna siihen, että tulkki olisi tai liikkuisi puhujien läheisyydessä ja lähellä toiminnan keskiötä.

Liikkuminen tulkatussa tilanteessa ja tulkkeen ja liikkumisen koordinointi on osa tulkin ammattitaitoa. Ne ovat opittavia taitoja ja tulkkauksen laatutekijöitä. Tulkkauksen laatu näkyy siinä, miten hyvin tulkki pystyy välittämään osallistujien viestejä, joilla he pyrkivät luomaan toimintaa ja liikkumista koskevaa yhteisymmärrystä. Liikettä koskeva osaaminen voi vaikuttaa myös tulkkeen laatuun varsinkin uran alkuvaiheissa, kun ammattitaitoa vasta hankintaan. Sitä, mistä tuo ammattitaito koostuu, ei ole juuri analysoitu. Perustavanlaatuisia tunnistettuja keinoja liikkumisen ja tulkkauksen yhdistämisessä ovat viittomakielisen osallistujan visuaaliseen havainnoimiseen liittyvä ymmärrys sekä vuorovaikutuksen ja liikkumisen ajoittaminen keskenään.

5. TULKKI VUOROVAIKUTUKSEN KOORDINOIJANA

Tässä luvussa esitän tutkimukseen perustuvia käsityksiä tulkin vuorovaikutusta koordinoivasta toiminnasta eli siitä, miten tulkki on mukana tuottamassa keskustelua, jota varsinaisesti käyvät keskenään tulkatun tilanteen pääasialliset osallistujat. Luvussa 5.1. kuvailen aluksi, millaisia ilmauksia tulkin vuoroon voi kuulua ja millaisia pääfunktioita tulkin toiminta toteuttaa. Tämän lisäksi kuvailen tarkemmin funktioita, joita vuorovaikutusta koordinoivalla toiminnalla on katsottu olevan viittomakielentulkkauksessa. Toisessa alaluvussa tarkastelen lähemmin tämän tutkimuksen fokuksen mukaisesti viittomakielentulkkiä käyttämiä tapoja ilmaista erityisesti intermodaaliseen tulkkaukseen kuuluvia vuorovaikutuksen koordinoivien funktioita (luku 5.2).

5.1 Tulkatun vuorovaikutuksen koordinointi

Tulkkauksen ja tulkin vuorovaikutuksellisen toiminnan analysoinnissa on syytä erottaa kaksi käsiteparia. Ensimmäinen käsitepari jakaa tulkkauksen funktion mukaan kääntämiseen ja vuorovaikutuksen koordinointiin (Wadensjö 1998: 105). Kääntäminen on, kuten luvussa 2.3 totesin, lähdetekstin perusteella tehdyn ja sitä merkitykseltään tai/funktioltaan vastaavan kohdekielisen tekstin tuottamista. Tämä tutkimus rajautuu tulkin vuorovaikutusta koordinoivaan toimintaan (*coordination of interaction*). Sillä tarkoitetaan puolestaan tapoja, joilla tulkilla on tilanteen osallistujana mahdollisuus myötävaikuttaa keskustelun rakentumiseen (Wadensjö 1998: 153). Tulkin koordinoivaa toimintaa edellyttää ja samalla rajoittaa hänen ammatillinen roolinsa tulkatussa tilanteessa. Wadensjö (1998; 2002 [1993]) tunnisti puhutun kielen tulkkausta sisältävästä aineistostaan kahdeksan funktiota, joilla tulkit koordinoivat vuorovaikutusta. Nämä on lueteltu alla esimerkkinä koordinoivasta toiminnasta. Tulkki voi:

vaikuttaa keskustelun kulkuun,
 vaikuttaa keskustelun sisältöön,
 säädellä vuorottelua ja puhenopecta,
 päättää mitä tulee tulkatuksi ja mikä jää tulkkaamatta,
 informoida osallistujia tulkkausjärjestelyistä,
 luoda yhteistä diskurssia,
 ylläpitää käsitystä tilanteen tarkoituksesta (esim. asiointi) ja
 ylläpitää ymmärrystä sen luonteesta tulkattuna tilanteena.
 (Wadensjö 1998: 105; 2002 [1993]: 364.)

Tulkkausalan kirjallisuudessa vuorovaikutuksen koordinointia on sittemmin lähestytty mm. luhmanilaisittain eli erottaen toisistaan vuorovaikutuksen perustason koordinointi ja refleksiivinen koordinointi (Baraldi & Gavioli 2012: 5). Ymmärrän näiden välisen eron siten, että perustason koordinointi on tavanomaista vuorovaikutuksen säätelyä. Siihen kuuluvat mm. tervehdykset, vuoron pyytäminen, tarjotusta vuorosta kieltäytyminen tai omasta vuorosta luopuminen ja vuoron säilyttäminen ja keskustelupalautteen antaminen (*managing interaction* Knapp & Hall 2010: 421). Vuorovaikutuksen refleksiivinen koordinointi sen sijaan on vuorovaikutusprosessiin itseensä kohdistuvaa toimintaa, jonka tarkoitus on edistää viestintää ja mahdollistaa tulkkausta (Baraldi & Gavioli 2012: 4–6). Viittaan tässä tutkimuksessa tästä eteenpäin tulkattuun viestintää tukevaan toimintaan termillä koordinointi tekemättä eroa perustason ja refleksiivisen koordinoinnin välillä, sillä havainnoimani seikat palvelevat molempia funktioita.

Vaikka tämän tutkimuksen fokuksen mukaan tarkastelen jatkossa nimenomaan tulkin vuorovaikutusta koordinoivaa toimintaa, totean yleisellä tasolla, että vuorovaikutuksen kulkua voivat tulkatussa tilanteessa koordinoida kaikki tilanteen osallistujat. Erityisesti instituutiota edustavat osallistujat koordinoivat vuorovaikutusta asiakkaidensa kanssa (Wadensjö 2012: xi). Myös viittomakieliset osallistujat ovat usein kokemuksensa perusteella tulkkauksen maallikkoasiantuntijoita, ja saattavat osallistua vuorovaikutuksen koordinointiin huomioiden pääasiallisten osallistujien ja/tai tulkin näkökulman vuorovaikutuksen sujuvuuteen. Tulkatun tilanteen kaikkien osapuolten mahdollisuus vaikuttaa tulkkauksen sujumiseen tulee esiin Selin-Grönlundin pro gradu -tutkielmassa, jossa hän tarkasteli kaksikielisen työyhteisön tulkkaukseen liittyviä käytänteitä. Selin-Grönlund haastatteli tutkimuksessaan kuutta kokenutta tulkkia, jotka kuvasivat molempia kieliryhmiä edustavien osallistujien ja viittomakielentulkkien tekemän yhteistyöaloitteita, joiden funktio on tulkkauksen ja tulkatun vuorovaikutuksen koordinointi (Selin-Grönlund 2012 [2007]: 92–94).

Kääntämisen ja koordinoinnin ohella toinen tarvittava käsitepari on tulkin tuottamia ilmauksia kuvaava jako tulkkeeseen ja tulkkilähtöisiin ilmauksiin. Tulkin puhe tai viittominen tulkatussa tilanteessa on suurimmalta osin tilanteen pääasiallisten osallistujien puheen kääntämistä kieleltä toiselle kulttuurisesti ja tilanteisesti sopivalla tavalla. Tällaiset vuorot perustuvat yksinkertaisimmillaan edellisen puhujan yhteen vuoroon ja niissä tulkki lähteenä toimivasta vuorosta funktioltaan, merkitykseltään ja muodoltaan vastaavan ilmauksen toisella tilanteessa käytettävällä kielellä. Kutsun tällaisia ilmauksia jäljempänä tulkkeeksi tai tulkatuiksi ilmauksiksi. Tulkkeen ohessa tulkin vuoroihin voi sisältyä myös ilmauksia, jotka eivät ole käännöksiä tilanteen pääasiallisen osallistujan tuottamista ilmauksista (*non-rendition*, Waden-

sjö 1998: 108; *interpreter-generated utterance* Metzger 1999b: 98–99). Kutsun tällaisia ilmauksia **tulkkilähtöisiksi ilmauksiksi**.

Yllä mainitut käsiteparit, eli kääntäminen ja vuorovaikutuksen koordinointi sekä tulke ja tulkkilähtöiset ilmaukset, liittyvät kiinteästi toisiinsa. Tulkin toiminnan pääfunktiot, jotka ovat siis kääntäminen ja vuorovaikutuksen koordinointi, limittyvät tulkin toiminnassa. Ne ilmenevät tulkin vuoroissa, jotka puolestaan koostuvat tulkkeesta ja tulkkilähtöisistä ilmauksista. On todettu, että sekä tulkatut että tulkkilähtöiset ilmaukset voivat toteuttaa sekä kääntämisen että koordinoinnin funktioita. Näin ollen sekä funktiot että niiden ilmeneminen toiminnassa ovat käytännössä usein vaikea erottaa toisistaan, mutta niiden käsitteellinen erottaminen on tulkittu vuorovaikutuksen analysoinnin kannalta hyödyllistä. (Wadensjö 1998: 106.) Tulkkilähtöisten vuorojen asiaankuuluvuutta, kuten tulkin toimintaa kokonaisuudessaankin, voidaan arvioida toiminnan laadukkuuden ja sopivuuden näkökulmasta. Tulke voi olla sisällöltään ja tyyliltään alkuperäistä vastaava, siitä poikkeava tai tulke voi puuttua kokonaan (emt. 107–108). Tulkkilähtöiset vuorot puolestaan voivat olla epäammattimaisia tai edustaa hyvää tulkkausikäytäntöä. Yhtäältä ne siis voivat tulkin rooliin kuulumattomia ja siten epäasiallisia ja sopimattomia. Toisaalta ne voivat olla aiheellisia keskustelun sujuvuuden ja tasavertaisen viestinnän kannalta. (Tebble 2012: 24; ks. myös Suomen Viittomakielen Tulkit ry 2013: § 6–8.) Edellä tekemäni peruskäsitteiden esittelyn jälkeen kuvailen koordinoinnin funktioita tarkemmin viittomakielentulkkaukseen kohdistuvan tutkimuksen perusteella. Lähestyn koordinoinnin funktioita ensin funktioita luetellen ja sen jälkeen pohdin lyhyesti luokittelujen ja käytettyjen termien suhteita toisiinsa.

Viittomakielentulkkauksessa koordinointia on kattavimmin luokitellut Metzger (1999a; 1999b). Hänen luokittelunsa perustuu tulkkilähtöisten ilmausten tarkasteluun toisin kuin Wadensjöllä, joka tarkasteli koordinoinnin funktioiden ilmenemistä sekä tulkkeessa että tulkkilähtöisissä ilmauksissa. Metzger ryhmitteli tulkkilähtöiset ilmaukset yhteentoista tyyppiin, jotka toteuttavat eri funktioita. Osalla tulkki säätelee vuorovaikutuksen rakennetta (*interactional management*) ja osalla välittää informaatiota (*relaying*). Metzgerin interactional management osana tulkin tekemää koordinointia saa tässä yhteydessä enemmän merkityksiä kuin tavanomainen perustason vuorovaikutuksen säätely, koska esimerkiksi sen ilmaiseminen, kuka vuoron käyttää, ei perustapauksessa kuulu tavanomaiseen vuorovaikutuksen säätelyyn. Näin voidaan tehdä vuorottelujärjestyksen säätelemiseksi, mutta ei sen vuoksi, että puhuja itse identifioisi olevansa se, joka juuri sillä hetkellä puhuu (*”*minä, joka käytän nyt puheenvuoron, sanon, että minä käytän puheenvuoron*”). Sen sijaan se voi toistua taajaan tulkin ilmauksissa useissa tilanteissa etenkin intermodaalissa tulkkauksessa. Metzgerin analyysissä

tulkki vaikuttaa vuorovaikutuksen kulkuun esittäytymällä tilanteen osapuolille, vastaamalla hänelle esitettyyn kysymykseen, esittämällä tilanteeseen liittyvän huomion, ilmoittamalla käyttävänsä tulkkilähtöisen vuoron, informoimalla tulkkajärjestelyistä tai kehottamalla osallistujaa ottamaan vuoron. (Metzger 1999a: 209). Vuorovaikutuksen rakentamiseen kuuluu hänen mukaansa myös osapuolen huomion herättäminen (Metzger 1999b: 136). Informaation välittämiseen kuuluvat puolestaan ne ilmaukset, joilla tulkki ilmoittaa kenen vuorosta on kyse, tulkki välittää ääni-informaatiota, toistaa tulkkeen tai pyytää selvennystä asiaan tulkkausta varten (Metzger 1999a: 204). Jakonsa kahteen koordinoinnin pääryhmään Metzger perustelee teoreettisella analyysillä, jossa on käytetty hyväksi osallistumiskehikon käsitettä (Goffman 1981). Hän on siis tarkastellut tulkkien vuoroja suhteessa vuorovaikutustilanteen osallistujien (kuulija- ja) puhujaroleihin. (Metzger 1999b: 97–98.) Informaatiota välittävät ilmaisut ovat tulkkilähtöisiä, mutta niissä tulkki verbalisoi lähtötekstinä toimivassa ilmauksessa ollutta informaatiota. Vuorovaikutusta säätelevissä ilmauksissa tulkki vastaa tulkkilähtöisen ilmauksen kaikista aspekteista ja ne siis eivät perustu pääasiallisen osallistujan aiempaan vuoroon. (emt. 100.)

Metzgerin osallistujakehikon puhujaroolien perusteella tuottama ero vuorovaikutuksen rakenteeseen vaikuttamisen ja informaation välittämisen välillä ei kaikkien yksityiskohtien osalta ole täysin johdonmukainen. Esimerkiksi puhujan identifiointi jakautuu Metzgerillä käytännössä sekä vuorovaikutuksen rakenteen säätelyyn että ääni-informaation välittämisen pääfunktioihin. Vuorovaikutuksen rakenteeseen se kuuluu silloin, kun tulkki ilmoittaa käyttävänsä itse puheenvuoron, ja ääni-informaation välittämiseen silloin, kun puhuja on joku muu kuin tulkki itse. Toisaalta tulkkeen toistaminen, joka perustuu siihen, ettei viittomakielinen vastaanottaja ole kuullut toisen käyttämää puheenvuoroa eikä nähnyt tulkin viittomaa viestiä, on ääni-informaation välittämistä. Huomion herättäminen samasta syystä on kuitenkin vuorovaikutuksen rakenteeseen vaikuttamista. Edelleen voi kyseenalaistaa, onko huomionherättäminen tulkkilähtöinen ilmaus, jos se viitotussa vuorovaikutuksessa toteuttaa saman funktion kuin ääni (itse puheääni, valmistava sisäänhengitys tai rykäisy) puhutussa keskustelussa. Esimerkit osoittavat, että tulkkilähtöisiä vuoroja ja koordinointia laajemminkin voi tarkastella useista näkökulmista. Tähän työhön olen valinnut näkökulmaksi koordinoinnin funktiot melko yleisellä tasolla enkä sitoudu Metzgerin puhujaroolien mukaiseen jakoon kahteen pääfunktioon.

Metzgerin esittämiin tulkkilähtöisten vuorojen funktioihin voidaan lisätä Bergen ja Thomassenin (2016: 192) kuvaama koordinoinnin muoto, jossa tulkki kysyy (viittomakielisetä) osallistujalta, onko tulke ollut kontekstissaan riittävä. Koska tämä vuoro ei perustu millään

muotoa toisen osapuolen vuoroon, se lukeutuu Metzgerin vuorovaikutuksen rakennetta sääteleviin tulkkilähtöisiin ilmauksiin. Aiemmin mainitussa Selin-Grönlundin (2012 [2007]) tutkimuksessa on lisäksi kaksi tätä likeisesti muistuttavaa tulkkilähtöistä ilmausta, joilla tulkki ilmaisee viittomakieliselle osallistujalle varautuneen suhtautumisensa tulkkauksen tarkkuuteen. Näistä ensimmäisessä tulkki ilmaisee, ettei ole valmistautumismateriaalien puutteen vuoksi perillä käsiteltävästä asiasisällöstä, ja toisessa tulkki ilmaisee olevansa epävarma tulkkeen oikeellisuudesta (Selin-Grönlund emt. 96–97). Lisäksi Selin-Grönlund (emt: 97–98) kuvailee myös tulkkien ja viittomakielisten osallistujien välistä neuvottelua esim. käsitteiden kontekstiin sopivista viittomista tai ad hoc -tulkevastineista.

Muita, Wadensjön ja Metzgerin luokituksiin sisältyviä keinoja on raportoitu seuraavissa tutkimuksissa. Tulkkausvuorovaikutuksen tutkimuksen varhaisimpiin edustajiin kuuluvassa tutkimuksessa Roy kuvaa, kuinka tulkki säätelee vuorottelua, kun tilanteen kaksi pääasiallista osallistujaa puhuvat yhtä aikaa, toinen puhuen, toinen viittoen. Tulkin keinoja ovat mm. vuoron keskeyttäminen, vuoron antaminen, tulkattavan vuoron valinta sekä vuoron mieleenpäättäminen ja tulkkeen viivästyttäminen. (Roy [1989] 2000): 85.) Sanheimin (2003) tutkimus vuorottelun koordinoimisesta asioimistulkkaustilanteessa vahvistavat Royn havaintoja. Muussa 2000-luvulla koordinoitua tarkastelevassa viittomakielen tulkkauksen tutkimuksessa on käsitelty mm. vuorottelun säätelyä ja sitä, miten tulkki identifioi puhujan kokoustulkkausessa (Van Herreweghe 2002) ja esittää tarkentavia kysymyksiä asioimistulkkausessa (Major 2013). Puhujan identifioinnin keinoja Suomen kontekstissa ei ole tutkittu, mutta Selin-Grönlund (2012 [2007]) mainitsee näistä muutamia (ks. tarkemmin kpl 5.2).

Toiminnan ja viitotun vuorovaikutuksen tarkastelu tuo esiin vielä yhden tulkkauksen kannalta huomattavan seikan. Koska visuaalinen fokuoitunut huomio voidaan kiinnittää kerrallaan vain yhteen asiaan (*sequential attention, sequential focus*) (Mather 1989: 182; McIlvenny 1995; Bagga-Gupta 2004), tulkatuissa tilanteissa voi olla tärkeää ohjata viittomakielisten osallistujien huomion suuntaamista (Berge & Thomassen 2016). Berge ja Thomassen kuvaavat tulkkien koordinoivan viittomakielisten opiskelijoiden katseen käyttöä neljällä tavalla tilanteissa, joissa opetusta havainnollistetaan erilaisin välinein. Tulkki voi siirtyä lähemmäs opettajaa, joka käsittelee havaintovälinettä. Sen äärellä ollessaan tulkki voi osoittaa käsillä olevaan havaintovälineeseen, nojautua kohti havaintovälinettä tai viedä kätensä sen lähelle. Näillä tavoilla tulkki pyrkii tekemään opetuksen saavutettavaksi, ja Berge ja Thomassen analysoivat nämä koordinoivaksi toiminnaksi. (Berge & Thomassen emt. 190, 192.) Koordinointi voi siis toteutua kielellisin että kehollisin keinoin.

Kaiken kaikkiaan viittomakielen tulkkauksessa on todettu ilmenevän tulkkilähtöisiä ilmauksia, joilla on mm. seuraavia vuorovaikutusta koordinoivia funktioita: Tulkki voi

esittäytyä tilanteen osapuolille,
 vastata hänelle esitettyyn kysymykseen,
 esittää tilanteeseen liittyvän huomion,
 informoida tulkkausjärjestelyistä,
 ohjata vuorottelua,
 pyytää arvion tulkevastineista tai tulkkeen riittävydestä,
 esittää arvion tulkevastineista tai tulkkauksen tarkkuudesta,
 pyytää selvennystä asiaan tulkkausta varten,
 ilmoittaa kenen vuorosta on kyse,
 välittää ääni-informaatiota,
 toistaa tulkkeen,
 herättää toisen osapuolen huomion ja
 koordinoida katseenvaraisen huomion suuntaamista.

(Metzger 1999a; 1999b; Roy [1989] 2000; Sanheim 2003; Berge & Thomassen 2016; Selin-Grönlund 2012 [2007]; Van Herreweghe 2002; Major 2013.)

Tässä kappaleessa olen todennut, että tulkit tekevät koordinointia sekä tulkkeen että tulkkilähtöisten ilmausten avulla. Koordinoinnin funktioiksi oli todettu sekä tavanomainen vuorovaikutuksen säätely että erityisesti refleksiivinen koordinointi eli tulkatun tilanteen vuorovaikutuksen ”järjestäminen, sen tekeminen ymmärrettäväksi ja sujuvaksi. Funktioita on pyritty jäsentämään eri lähtökohdista. Wadensjö (1998) tarkastelee koordinointia sekä tulkkeessa että tulkkilähtöisissä ilmauksissa, Metzger (1999a; 1999b) puolestaan pelkästään jälkimmäisissä eli tulkkilähtöisissä ilmauksissa. Muiden edellä mainittujen viittomakielentulkkauksesta tehtyjen havaintojen näen kuuluvan myös tulkkilähtöisiin ilmaisuihin. Näin ollen Wadensjön ja viittomakielentulkkauksen kirjallisuuden perusteella luodut luettelot siitä, mitä funktioita koordinoinnilla on, eivät ole suoraan verrattavissa. Niissä on kuitenkin huomattavaa yhdenmukaisuutta.

Käsillä olevan tutkimuksen kannalta yksi kiinnostava huomio funktioiden osalta on, että viittomakielentulkkauksessa esiintyy myös viestintäkanavaan ja osallistujille eri tavoin saavutettavissa olevaan, aistikanavaspesifiin informaatioon liittyviä tulkkilähtöisiä ilmauksia (Metzger 1999a, 1999b; Napier ym. 2010; Berge & Thomassen 2016). Intermodaaliseen viestintään ja vuorovaikutuksen koordinointiin liittyviä funktioita voivat kirjallisuuden perusteella olla ilmaukset, joilla tulkki mm. ilmoittaa kenen vuorosta on kyse, toistaa tulkkeen silloin kun viittomakielinen ei ole sitä alun perin nähnyt, ja herättää keskustelukumppanin huomion.

Tutkimustehtäväni vuoksi kuvailen seuraavassa kappaleessa lyhyesti edellä mainittuja funktiota ja keinoja, joilla tulkki voi varmistaa viittomakielisen osallistujan huomion ja välittää keskustelun käymisen kannalta olennaista tietoa puheenvuorojen käyttämisestä. Toistoa voidaan tarkastella sekä vuorottelun että tulkkeen sisällöllisen vastaavuuden kautta. Vuorotte-

lun näkökulmasta sitä ei juuri ole aiemmin käsitelty. En ole käsitellyt aineistoa vastaavuuden osalta. Näistä syistä toisto on mukana seuraavassa hyvin lyhyesti.

5.2 Intermodaalisen koordinoinnin piirteitä

Viittomakielen tulkit voivat tulkkeen lomassa tuottaa ilmaisuja, joilla on tulkattua keskustelua ja tulkatun tilanteen etenemistä koordinoivia funktioita. Osalla näistä on intermodaalinen luonne eli niiden avulla tulkki välittää eri viestintäkanaville ominaista tietoa osapuolten välillä. Koska tämän tutkimuksen keskiössä on puhutun viestin välittyminen viitottuun muotoon, keskityn tässä yhteydessä keinoihin, joilla tulkki herättää viittomakielisen osallistujan huomion ja välittää tietoa siitä, että puhuttua kieltä käyttävä osallistuja on käyttänyt vuoron sekä identifioi, kuka osallistujista sanoo mitään. Lisäksi mainitsen lyhyesti, mitä aiempi tutkimus on todennut tulkkeen toistosta intermodaalisuuteen liittyvänä piirteenä.

Modaliteettien välisessä eli intermodaalisessa tulkkauksessa tulkki voi välittää paitsi viestin sisällön, myös ilmaisukanavasidonnaista informaatiota (Tiittula & Hirvonen 2015: 252). Viittomakielentulkkkaus on yksi intermodaalisen tulkkauksen muodoista, koska toinen kielistä toteutuu puhutussa, toinen viitotussa viestintäkanavassa. Koska modaliteetit toteutuvat eri aistikanavissa, voidaan sanoa myös, että tulkki välittää aistikanavaspesifiä informaatiota. Puhutusta kielestä viittomakielen suuntaan tulkatessa intermodaalinen tulkkkaus tarkoittaa mm. monenlaisen ääni-informaation ilmaisemista erilaisin viittomakielisin keinoin. Tässä yhteydessä jaan ääni-informaation kahtia keskustelukumppanin tuottamassa puheäänessä itsessään välittyvään tietoon ja ympäristön äänisignaaleihin (mm. merkkiäänät, häly; ks. esim. Selin-Grönlund 2012 [2007]: 80). Näistä puheääni ja siinä välittyvä tieto vuoron käyttämisestä on tämän tutkimuksen kannalta merkityksellinen, ja rajaan käsittelyn pelkästään siihen.

Puheääni voi välittää tietoa puhujan tunnetilasta ja terveydentilasta, heijastella tämän asennetta ja persoonallisuutta sekä ilmaista puhujan ikää ja sukupuolta (Karlsson 2006: 10). Näiden tietojen avulla voimme tunnistaa puhujan. Puheäänessä siis välittyy kuulijalle paitsi kielelliseen viestiin koodattu sisältö, myös tieto ylipäänsä siitä, että joku on ottanut puheenvuoron ja vihjeitä siitä, kuka puheenvuoron käyttäjä on. Nämä seikat ovat merkityksellisiä sekä yksikielisessä että tulkatussa keskustelussa. Erityisen tärkeitä ne ovat intermodaalisessa tulkkauksessa, koska ääni-informaatio ei ole kuuron osallistujan saavutettavissa. Tulkin tehtävään sisältyykin tästä syystä ääni-informaation välittäminen kuurolle saavutettavassa muodossa. Tulkatun keskustelun aikaisen keskustelun saavutettavuuteen ja vuorottelun onnistumiseen

vaikuttaakin yhdeltä kannalta se, miten saa aikaan katsekontaktin viittomakielisen osallistujan kanssa ja osoittaa kuulevan osapuolen aloittaneen vuoron. Tulkkien tapoja käyttää erilaisia huomionherättämisen keinoja ja vuoron aloittamisen tapoja on kuitenkin tutkittu vähän suhteessa siihen, miten keskeisestä funktiosta on kyse. Tulkkien on kuitenkin raportoitu käyttävän uuden puheenvuoron indikoimisen ja huomion herättämisen keinona viittomakieliseen viestintään kuuluvia tapoja. Niitä voivat olla käden heilauttaminen (vrt. HH-viittoma), keskustelukumppanin koskettaminen, osoittaminen, puheenvuoron ilmoittaminen etusormea pystyssä pitämällä, asettuminen fokaalisen katseen alueelle (*eye-level-gaze*) ja viitotun toisto (Metzger 1999b: 137) Tulkin liikettä tilassa (Solow 2000: 26; Stewart ym. 2004: 45–47; Berge & Thomassen 2016: 190; Kontturi & Pekkarinen 2013: 18, 20) voi mahdollisesti pitää myös huomion herättämisen ja vuoron aloittamisen keinona, joka toistaa katseen linjalle asettumisen periaatetta. On raportoitu myös, etteivät tulkit aina varmista katsekontaktia viittomakielisten osallistujien kanssa ennen vuoron aloittamista (Van Herreweghe 2002: 96), mikä puolestaan ei ole viittomakielisen viestinnän normien mukaista. Seuraavaksi vertailen tulkkien käyttämiä keinoja ja viittomakielisessä keskustelussa käytettyjä keinoja keskenään.

Huomionherättämisen nimenomaisista keinoista käden heilauttaminen, keskustelukumppanin koskettaminen ja osoittaminen ovat tavallisia viittomakielisessä vuorovaikutuksessa käytettyjä huomion kiinnittämisen keinoja (Metzger 1999b: 137; esim. Baker 1977; ks. luku 3.2). Puheenvuoron aloittamisesta etusormea kohottamalla on kuvailtu vain muoto, jossa etusormi on kohotettuna pystyssä (Metzger 1999b: 140) (vrt. puheenvuoropyyntönä käytetty ele). Tästä ei ilmene, onko kyse amerikkalaiseen viittomakieliseen viestintään vakiintuneesta puheenvuoropyyntöä merkitsevästä ilmauksesta, tulkkien käyttämästä ilmauksesta vai satunnaisesta eleestä. Sisällytän sen tässä yhteydessä manuaalisesti tuotettuihin huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinoihin.

Lapsille suunnatusta viittomisesta tuttu fokaaliseen katseen hyödyntäminen – vartalon asennon muutos (ks. Mather 1989: 183–184) ja käden tai käsien vieminen keskustelukumppanin nähtäväksi (ks. Baker & van den Bogaerde 2012: 495) – on mahdollista myös tulkatussa keskustelussa. Asiasta ovat raportoineet Metzger (1999b) ja Berge & Thomassen (2016). Metzgerin raportista ei käy täysin selvästi ilmi, missä määrin kyseessä on vartalon asennon muutos ja missä määrin käden tai käsien vieminen keskustelukumppanin nähtäväksi. Berge ja Thomassen (2016) puolestaan eivät kuvanneet katseen linjan hyödyntämistä suoranaisesti vuoron aloittamisessa vaan viittomisen aikana. He kuvailevat tutkimuksessaan monitoimintatilannetta, jossa pääasialliset osallistajat kohdistavat huomionsa työkoneeseen. Tulkki vie tällöin viittoessaan kätensä hetkeksi lähelle pääasiallisten osallistujien jaetun huomion kohdetta.

Tämä tapahtuu silloin, kun kuuleva osapuoli havainnollistaa koneen käyttämistä kehollisesti koneen ääressä. Tulkin toiminta mahdollistaa sen, että viittomakielinen osallistuja voi seurata sekä puhujan toimintaa että tulkin viittomisessa manuaalisesti välittyvää viestin osaa. (Berge & Thomassen emt. 192.) Tämä vastaa Bakerin ja van den Bogaerden (emt.) kuvaamaa tapaa viedä kädet sinne, minne vastaanottajaksi tavoiteltu osallistuja muutenkin jo katsoo.

Berge ja Thomassen analysoivat tulkin liikkumisen tilassa viittomakielisen osallistujan katseenvaraisen huomion säätelyksi. He eivät raportoi tulkin liikettä huomion herättämisen vaan pikemminkin keinona, jolla tulkki myötävaikuttaa siihen, että tulkatun tilanteen toiminta ja viestintä ja siihen osallistuminen olisi viittomakieliselle esteetöntä. (Berge & Thomassen 2016.) Tulkin liike tule esille myös muissa lähteissä, joissa se perustellaan liikkeenä kohti hyvää tulkatun tilanteen muodostelmaa, joka siis mahdollistaa hyvän katsekontaktin (Stewart ym. 2004: 45–47), ja liikkeenä, jolla tulkki samalla viittaa siihen, kuka tilanteessa käyttää puheenvuoron (Solow 2000:26). Tilanteesta riippuen nämä voivat toteuttaa huomion herättämisen ja vuoron aloittamisen funktiota. Erityisen selvää tämä voi olla tilanteissa, joissa tulkki väistyy syrjään pääasiallisten keskustelijoiden luota silloin, kun tulkkausta ei tarvita ja tulkin työturvallisuus sitä erityisesti edellyttää (ks. Kontturi & Pekkarinen 2013, 18–20).

Metzger kuvaa vastaanottajan katseen linjan hyödyntämisen yhteydessä myös, että tulkki toistaa juuri viittomansa. Ts. tulkki on ensin viittonut ilmauksensa tavanomaisesti, ilman että viittomakielinen osallistuja katsoo häntä kohti. Sen jälkeen tulkki viittoo saman ilmaisun uudelleen tämän fokaalisen katseen alueella. (Metzger 1999b: 137.) Tätä tapaa voi pitää myös fokaalisen katseen alueelle siirtymisenä, viittomisen muunteluna ja toistona. Toistona se on tulkittavissa myös viittomakielisen keskusteluun kuuluvana vuorontavoittelun keinona, jossa viittoja alkaa viittoja suoraan toistelemalla lyhyehköä ilmausta ja odottaen saavansa katsekontaktin keskustelukumppaninsa kanssa (ks. McIlvenny 1995: 135; ks. Baker 1977: 222).

Tulkit voivat myös aloittaa viittomisen ilman erityistä huomion herättämisen keinoa eivätkä odottaneet saavansa katsekontaktin viittomakielisten osallistujien kanssa (Van Herreweghe 2002: 96). Van Herrewegheä tulkiten, vuoron aloittaminen tässä tarkemmin ottaen tarkoittaa mm. käsien nostamista viittomatilaan ja siihen liittyviä muunnelmia. Samoin kuten yllä toiston yhteydessä, keskustelussa vuoron voi pyrkiä aloittamaan yksinkertaisesti alkamalla viittoja. Ilman katsekontaktia viittomista ei kuitenkaan jatketa. Tässä tilanteessa tulkki ei noudata viittomakielisen keskustelun normeja, vaan tekee tulkkausta, joka ei saavuta tilanteen toista osapuolta. Van Herreweghe pitää tätä selkeästi ongelmallisena kuurojen osallistujien kannalta sillä tällöin he eivät saa tietää, että keskustelu on jatkunut ja mitä se on sisältänyt (emt. 98).

Suomessa ei ole tehty tutkimusta, joka keskittyisi nimenomaan huomionherättämiseen ja vuoronaloittamiseen tulkkauksessa. Yleisellä tasolla voi todeta, että kansainvälisten lähteiden kuvaamat vuoronaloittamisen tavat eivät yllättäne suomalaisia tulkkeja. Käsillä tai keholla tehty katseen linjaan asettuminen tulee esille myös Alankojan ja Piironen (2011) autokoulussa tapahtuvaa tulkkausta käsittelevässä opinnäytetyössä. Yhtenä erityispiirteenä siinä tulee esille haastavassa muodostelmassa käytetty tapa, jossa tulkki viittoo edeltä sovitun signaalinomaisen viittoman suoraan vastaanottajan keholle (emt.). Tässä tapauksessa huomionkiinnittämistä ei ole tarpeen eikä syytä tehdä, sillä viesti on välitettävä nopeasti ja kehokontaktissa tuotettuna viittominen sekä herättää huomion että välittää viestin sisällön. Kun osallistujat ovat näkeviä viittomakielisiä, näin ei kuitenkaan yleensä viitota pidempää ja sisällöltään ennakoiमतonta viestiä.

Aiemman, pitkälti ulkomaisen tutkimuksen perusteella tulkit käyttävät viittomakielisen arkikeskustelun manuaalisia ja ei-manuaalisia keinoja huomion herättämisessä ja vuoron aloittamisessa. ”Muiksi” ryhmittelemäni keinot eivät ole tulleet esille tulkkausta koskevassa tutkimuksessa. Edelleen, näyttää siltä, että kuurojen käyttämät keinot ovat monimuotoisempia ja sisältävät enemmän yksityiskohtaista vaihtelua, kuin tulkkien keinot. Tämä voi selittyä sillä, että tutkimuksessa käsitellyt tilanteet (asiointi lääkärissä, Metzger 1999b; kokous, Van Herreweghe 2002) ovat omiaan tietynlaiseen vuorovaikutukseen, joka eroaa arkikeskustelusta, ja joka siten ohjaa myös huomionherättämisessä tietynlaisiin tapoihin. Keinojen käyttöön vaikuttavat nimittäin mm. se, montako henkilöä tilanteessa on läsnä, monenko henkilön huomiota tavoitellaan sekä tilanteen muodollisuus. Tämä saattaa vähentää mm. neljännen ryhmän keinojen käyttöä tulkatuissa tilanteissa. Toisaalta päätelmä tulkkien keinovalikoiman suppeudesta voi kuitenkin olla virheellinen ja selittyä sillä, että tulkkien toimintaa koskevat tutkimukset eivät ole kohdistuneet tähän nimenomaiseen vuorovaikutuksen osa-alueeseen eivätkä siten ole tuoneet esille kaikkia tulkkien käyttämiä keinoja. Joka tapauksessa erot tunnetuista huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinoista viittomakielisessä keskustelussa ja tulkkien viittomakielisissä vuoroissa käyvät ilmi seuraavassa taulukossa (Taulukko 2).

Taulukon jälkeen tarkastelen tässä luvussa vielä puhujan identifioimista tulkin vuoron alussa, joka on yksi erityisesti intermodaalisen tulkkauksen piirteistä.

Taulukko 2. Huomion kiinnittämisen ja vuoron aloittamisen keinoja viittomakielisessä keskustelussa ja tulkauksessa.

Viittomakielisessä vuorovaikutuksessa todettuja huomi-onherättämisen, vuoroon pyrkimisen ja vuoron aloittamisen keinoja. Huom. Sulut merkitsevät lähteestä riippuen funktioltaan moniselitteisiä tai vajaasti raportoituja keinoja.	Viittomakielisessä keskustelussa		Tulkkien ilmaisuissa	
	Muut viittoma-kieliet ¹	Suom. viittoma-akieli ²	Muut maat ³	Suomi ⁴
Manuaalinen: viittominen ja sen muuntelu Käsien nostaminen viittomatilaan, käsien pito kohotettuna Viittomisen aloittaminen: - viittominen ja ilmauksen toisto - viittominen ja viittoman ”jättäminen” (jäännö)	X X X X		(X) X X	
Vuorossa olevan osoittaminen - osoittamisen lisääminen	X X		X	
Käsien tuominen katseen linjaan /artikulointi poikkeuksellises- sa paikassa Viittoma PALM-UP	X X	X	X	X
Huomion herättämiseen käytetty viittoma (esim. HH) - liikkeen suunnan, <i>laajuuden</i> tai frekvenssin vaihtelu - yksi- ja kaksikätsyyden vaihtelu	X X	X X X	X	
Viittominen poikkeuksellisesti kehokontaktissa				X
Manuaalinen: Huomion herättäminen kädellä muuten kuin viittomalla Muu liike käsillä kuin HH tai sen kaltainen viittoma Etusormi pystyssä	X		X	
Ei-manuaaliset keinot Katseen suuntaaminen Kasvojen ilme (lauseen funktioon liittyvä tai pragmaattinen) Vartalon nojaaminen eteenpäin Vartalon tuominen katseen linjaan Kehon asennon muu muutos Pään työntäminen eteenpäin Nyökyttelyn liikkeen laajuuden ja frekvenssin kasvu Liikkuminen tilassa	X X X X X X X	X X	X X (X)	X X
Keskustelukumppanin koskettaminen Taputtaminen olkapäähän tai olkavarteen tai polveen - taputuksen paikan/frekvenssin/intensiteetin muuntelu	X X	X	X	(X)
Muut keinot Pöydän taputtaminen - käden jättö Värinän tuottaminen - lattian tömistäminen Kolmannen läsnäolijan osallistaminen Valojen välkyttäminen Tavara käden jatkeena Ilmavirran tuottaminen	X X X X X X X	X X X X		
LÄHTEET: 1) amerikkalainen viittomakieli: Baker 1977; Cokely & Baker 1980; Hall 1983; Mather 1989; Mather 1997; Wilcox & Wilcox 1997; Metzger & Bahan 2001 brittiläinen viittomakieli Kyle 1990; Coates & Sutton-Spence 2001 flaamilainen viittomakieli: Van Herreweghe 2002 alankomaalainen viittomakieli ym.: Baker & van Bogaerde 2012 2) McIlvenny & Raudaskoski 1994; McIlvenny 1995; Jantunen 2010; Suvi 2013 3) USA: Metzger 1999b Belgia: Van Herreweghe 2002 Norja: Berge & Thomassen 2016 4) Alankoja & Piironen 2011; Kontturi & Pekkarinen				

Kuten edellä totesin, tulkin tuottama viittomakielinen vuoro voi alkaa erityisellä huomi-onherättämisen tavalla tai suoraan viittoen. Jos vuoro alkaa suoraan viittoen, se voi alkaa tulkkeena tai tulkkilähtöisenä ilmauksena. Kun vuoro alkaa tulkkeena, ammattitulkki- ylei- nen käytäntö on noudattaa normatiivista sääntöä, jonka mukaan käytetään ns. suoraa tulkkaus- tapaa eli tulkki puhuu minä-muodossa ja käyttää muuten muodoltaan samanlaista ilmaisuta- paa kuin millä alkuperäinen vuoro oli esitetty (Wadensjö 1998: 230; Napier ym. 2010: 66). Vuorojen alussa voi olla myös erityinen tulkkilähtöinen ilmaus, joka ilmaisee, kuka kyseisen puheenvuoron käyttää.

Vaikka puhujan ilmaiseminen (puhujan identifiointi) on ajoittain tarpeen myös puhuttu- jen kielten välisessä tulkkauksessa (Wadensjö emt. 239–241, 247–248; Bot 2005: 258–260), on se erityisen merkityksellistä intermodaalisisessa tulkkauksessa. Ilman tulkkilähtöistä ilmaus- ta, joka kertoo, kuka tilanteessa puhuu, vastaanottajalle voi jäädä epäselväksi, kuka sanoo mitään. Tämä pätee erityisesti intermodaalisisesti tulkatuissa monenkeskisissä tilanteissa ja tilanteissa, joissa kaikki puhujat eivät ole kuoron henkilön näköpiirissä. Aiempi tutkimus osoittaa, että vaikka tulkki tulkkaa ilmauksen sisällön, on olemassa riski, etteivät osallistujat tunnista, onko vuoro tulkkilähtöinen ts. tulkin itse tuottama ilmaus vai onko se pääasiallisen osallistujan vuoroon perustuvaa tulketta. (Metzger 1999b: 115; Van Herreweghe 2002: 93.) Edelleen, puhujaa koskevan informaation poisjättö voi olennaisesti haitata keskustelun sisäl- lön tai vuorottelun kulun ymmärtämistä (Metzger 1999: 119; Van Herreweghe 2002: 94–95). Puhujan identifioinnin merkitys näkyy vuorovaikutuksen tasolla siten, että kuurot hakevat katseellaan tietoa siitä, kuka puhuu, silloin kun tulkki ei ole identifioinut puhujaa (Van Her- reweghe 2002: 95; Berge & Thomassen 2016: 196).

Kun viittomakielentulkkauksessa tulkataan puhutusta kielestä viittomakielen suuntaan, puhujan identifioimisen tapoja ovat osoittaminen, pieni kehon asennon muuttaminen, henki- lön nimeäminen henkilöviittomalla, henkilön kuvailu tai näiden keinojen yhdistelmä. Puhujan vaihtumisen merkinä voi olla myös pelkkä tauko tulkkeen tuottamisessa. Amerikkalaisessa kontekstissa yleisimmin käytettyjä keinoja ovat puhujan osoittaminen ja kehon asennon muut- taminen. (Metzger, Fleetwood & Collins 2004: 134.) Suomen kontekstissa puhujan identifi- oimista ei itsessään ole tutkittu, mutta Selin-Grönlund (2012 [2007]) mainitsee pro gradu - tutkielmassaan muutamia kokeneiden viittomakielentulkki-työyhteisön kokoustilanteessa käyttämiä identifiointikeinoja. Tulkatusta tilanteesta tehtyyn videotallenteeseen tukeutuvissa haastatteluissa tulkit toivat esille henkilöviittomien käytön, sormella tai katseella osoittamisen ja koko kehon kevyen nojaamisen puhujan identifioimisen keinona. (Selin-Grönlund emt. 79–

80, 52.) Solow (2000: 26) mainitsee myös, että tulkin liike kulloinkin äänessä olevan henkilön läheisyyteen toimii myös puhujan identifioinnin keinona.

Identifioinnin tavat ovat tarkkuudeltaan erilaisia. Esimerkiksi henkilöviittomat ovat viittomia, joilla viitataan nimenomaan ja tarkasti tiettyyn henkilöön (Rainó 2004: 7). Sen sijaan lievä kehon asennon muutos viittaa vain puheenvuoron siirtymiseen toiselle henkilölle ilmailematta, kuka vuoron käyttäjä on (Metzger 1999b: 116). Osoitukset puolestaan voivat fyysisestä kontekstista riippuen ilmaista täsmällisesti, kuka puhuja on tai pelkästään sen, missä suunnassa ja miten lähellä vuorossa oleva puhuja on (Metzger ym. 2004: 133; Berge & Thomassen 2016: 194, 196). Tulkin liike tilassa vastaa tarkkuudeltaan osoituksia eli voi olla viitteellinen tai hyvinkin täsmällinen.

Kuten tutkimus (Van Herreweghe 2002: 95; Berge & Thomassen 2016: 196) osoittaa, puhujan identifiointi intermodaalisesti tulkatussa tilanteessa on tärkeää. Perustellusta tarpeesta huolimatta tulkit eivät kuitenkaan identifioi puhujaa joka kerta (Van Herreweghe 2002: 94) eivätkä edes joka kerta asennonvaihdon kohdalla (Metzger 1999b: 115). Syitä tähän voivat olla simultaanitulkkauksen nopeatahtisuus, keskustelun kulun ennalta-arvattavuus tai se, että osallistujilla on hyvä näkyvyys toisiinsa. Viimeksi mainitussa tapauksessa puhujan identifiointi ei ehkä aina ole tarpeenkaan, jos osallistujien määrä, keskustelun rytmi ja muut seikat, kuten tilanteen sisältämä toiminnallisuus, sallivat tilanteessa myös suoran vuorovaikutuksen ja osallistujien välisen vuorottelun havainnoinnin.

Tässä luvussa olen erotellut käsitteparit kääntäminen vs. koordinointi ja tulke vs. tulkki-lähtöinen ilmaus ja kuvannut erityisesti intermodaalisia, käsillä olevan tutkimuksen kannalta olennaisia tulkki-lähtöisiä ilmauksia. Vaikka olen tässä tarkastellut tulkki-lähtöisiä vuoroja, tulkatun tilanteen vuorovaikutuksen koordinointi ilmenee myös hienovaraisemmin kuin tulkki-lähtöisiksi tunnistettavissa ilmauksissa (Wadensjö 1998: 106). Yllä oleva taulukko 2 esittää tiivistettynä, että koordinointia tuotetaan viittomakielentulkkauksessa kielellisin ja kehollisin keinoin. Erilaisten keinojen sopivuus erilaisiin tilanteisiin ja kokoonpanoihin on merkittävä keinojen valintaan vaikuttava, mutta vielä tarkentavaa tutkimusta kaipaava seikka.

Luku viisi päättää tutkimuksen teoriaosuuden. Luvuissa 2–5 olen pyrkinyt luomaan katsauksen tulkin vuorovaikutukselliseen toimintaan luvussa 1 luonnostelemani tulkkauksen määritelmää konkretisoiden. Tältä pohjalta on mahdollista siirtyä tämän tutkimuksen empiiriseen osaan eli tulkin toiminnan tarkasteluun aineistona olevien siirtymätilanteiden aikana.

6. TUTKIMUKSEN METODOLOGINEN PERUSTA

Tässä tutkimuksessa tarkastelen tulkatun tilanteen vuorovaikutusta multimodaalisesta näkökulmasta. Yleisellä tasolla multimodaalisen analyysin tavoitteena on kuvata, miten eri vuorovaikutuksessa käytettäviä resursseja, esim. kieltä ja koko kehon ja se osien liikkeitä, hyödynnetään yhteisymmärryksen ja yhteisen toiminnan luomisessa. (Kääntä & Haddington 2011: 11, 20). Sen lähestymistapa vuorovaikutukseen on kvalitatiivista, induktiivista ja empiiristä (Haddington ym. 2013: 7). Tässä luvussa kerron tarkemmin multimodaalisen analyysin toteuttamisesta tutkimuksessa. Kuvailen ensin vuorovaikutusta multimodaalisesta näkökulmasta tarkasteltuna, esittelen lyhyesti multimodaalisuuden tutkimuksessa käytettyjä lähestymistapoja ja tutkimuksessa toteuttamista ohjaavia periaatteita (6.1). Sen jälkeen kuvailen aineistonkeruuprosessin kulkua ja esittelen tutkimuksen osallistajat (luku 6.2). Luvussa 6.3. kuvailen yhden neuvolakäynnin siirtymätilanteet kattavaa aineistoa ja lopuksi (luku 6.4.) kuvailen, kuinka annotoin ja analysoin aineistoa käyttämällä ELAN-ohjelmaa (ks. Max Planck Institute for Psycholinguistics 2016).

6.1 Multimodaalinen vuorovaikutuksen tutkimus

Yleisluontoisesti määritellen multimodaalisuus käsitteenä viittaa viestinnän ja vuorovaikutuksen monimuotoisuuteen ja siinä hyödynnettävien keinojen (myös: resurssi) yhteispeliin ja muotoutumiseen. Multimodaalisen vuorovaikutuksen resursseihin lasketaan mukaan mm. kieli, prosodia, ilmeet, eleet, liikkuminen sekä esineiden ja muun fyysisen ympäristön hyödyntäminen merkitysten tuottamisessa ja tulkinnassa. (Kääntä & Haddington 2011: 11.) Vaikka multimodaalisuus terminä on suhteellisen tuore, multimodaalisuus itse on lähtökohtaisesti vuorovaikutuksen ominaisuus, joka ilmenee ja eri tavoin vaihtelevissa historiallisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa (Jewitt 2009a: 3). Erityisen selvää tämä on viittomakielissä viestinnässä, mikä heijastuu myös viittomakielentulkkaukseen ja sen tutkimukseen. Napier (2015) toteaa viittomakielentulkkauksen tutkijoiden aina tarkastelleen tulkkausta multimodaalisuuden kautta.

Tarkemmin tarkastellen multimodaalisuudessa voidaan erottaa toisistaan viestintäkanavat ja moodit. Viestintäkanavalla (*medium*) tarkoitetaan sitä välittymisen keinoa, jossa viesti realisoituu (Kress & van Leeuwen 2001, 22). Kasvokkaisuviestinnässä nämä voivat olla esim. puhutun kielen käytössä oleva artikuloituun äänenkäyttöön ja kuulemiseen perustuva kanava

ja viitottujen kielten käytössä oleva kehon ja sen osien liikkeisiin sekä näkemiseen perustuva kanava. Multimodaalisuuden ohella kanavien moneuteen viitataan myös käsitteellä multimediaisuus. Moodit (*mode*) puolestaan ovat säännönmukaisia, jäsenyneitä esittämisen keinoja, jotka voivat toteutua monessa kanavassa (Norris 2004: 11). Moodeja ovat Norrisin (emt. 11–12) mukaan mm. (puhuttu, puheena artikuloitu) kieli, kehon asennot, eleet, proksemiikka, pään liikkeet ja katseen suunta. Tapio (2013) tunnistaa viitottua kieltä ja puhuttua kieltä sisältävässä aineistossaan omina moodeinaan myös suomalaisen viittomakielen, sormiaakkostamisen ja huulion käytön. Hän korostaa myös sitä, etteivät moodit ole samoja kaikissa tilanteissa, vaan ne on tunnistettava kussakin tilanteessa erikseen. (Tapio 2013: 164–165.) Lisäksi moodit eivät välttämättä ole tarkkarajaisia vaan voivat sulautua toisiinsa (Norris 2004: 11; Tapio 2013: 29).

Multimodaalisuuden käsitteellä voidaan siis viitata sekä yleisesti eri keinojen käyttöön tai moodien moneuteen (Jewitt 2009b:11). Multimodaalisuutta on määritelty monin tavoin eri lähestymistapoja heijastellen myös käännöstieteissä (katsaus aiheeseen ks. Tuominen ym. 2016: 11, 14–19.) Tässä tutkimuksessa pitäydyn multimodaalisuuden laajassa ja yleisessä merkityksessä. En määrittele vuorovaikutuksen moodeja, sillä tutkimus on alustava katsaus tulkin käyttämään keinovalikoimaan ja ilmiön kompleksisuuden vuoksi moodien määrittely edellyttäisi kokonaan erilaista lähestymistapaa. Näin ollen käsitteen käyttö ei ole mielestäni välttämätöntä tämän tutkimuksen kannalta. Sen sijaan käytän multimodaalisuuden ilmene- mismuodoista ja osallistujien multimodaalisista keinoista sanaa **keino**. Keinojen ymmärrän tarkoittavan samaa kuin välitteiset keinot ja semioottiset resurssit (*mediational means, semiotic resources*, ks. Scollon & Scollon 2004, 12).

Vuorovaikutuksen eri keinot ovat luonteeltaan erilaisia. Ne voivat olla sisäiseltä rakenteeltaan samanaikaisuutta sallivia tai perättäisesti jäsenyviä, holistisia tai jaettavissa pienempiin osiin. Yhtä aikaa voidaan käyttää yhtä tai useampaa keinoa ja niiden keskinäinen painoarvo voi vaihdella tilanteen mukaan. (Norris 2004: 2, 13; Kääntä & Haddington emt. 34.) Koska eri resurssit voivat olla tilanteittain vaihtelevassa määrin käytettävissä, vuorovaikutuksen rakentaminen muuttuu sen mukaan, mitä resursseja on käytettävissä tai halutaan käyttää (Streeck, Goodwin & LeBaron 2011: 4–5.) Tilanteen osallistujien toiminnan multimodaalisessa tarkastelussa ei ennalta määritellä, mitä tai montako kieltä ja mitä keinoja kukin osallistuja käyttää viestejä tuottaessaan ja tulkitessaan. Olennaista analyysissä onkin tarkastella kutakin keinoa itsessään ja suhteessa muihin keinoihin ja siihen kokonaisuuteen, jonka ajallissa ja paikallisessa läheisyydessä ne esiintyvät.

Multimodaalisuuden tutkimukselle on yhteistä viestinnän ymmärtäminen edellisen kaltaisena ilmiönä sekä tekstin ja merkityksenmuodostamisen ymmärtäminen sosiaalisena ja semioottisena ilmiönä. Tunnusomaista on myös vuorovaikutuksen yksityiskohtainen analysointi (Jewitt 2009: 5). Jewitt (2009), Kääntä & Haddington (2011) ja O’Halloran (2011) erittelevät multimodaalisuuden eri ulottuvuuksia painottavia lähestymistapoja. Vaikka lähestymistapoja nimetäänkin hieman eri termein ja korostuksin, niitä voi kuitenkin karkeasti luonnehtia seuraavalla tavalla. Yhtäältä tutkimuksen kohteena voi olla visuaaliset merkit ja niiden välityksellä muodostettavat merkitykset (sosiaalisemiottiikkaan perustuva multimodaalisuuden tutkimus, multimodaalinen visuaalisuuden ja tekstin tutkimus). Toisaalta multimodaalisuutta voidaan lähestyä diskurssianalyttisesti, jolloin kuvataan sosiaalista toimintaa eri tasoilla ja kielenkäytön yhteyttä laajoihin sosiaalisiin konteksteihin. Eri jaotteluissa diskurssianalyttisen lähestymistavan tausta on joko systeemis-funktionaalinen (systeemis-funktionaalisuuteen perustuva multimodaalinen diskurssianalyysi) tai välitteinen diskurssianalyysi ja mm. vuorovaikutuksellinen sosiolingvistiikka (multimodaalinen vuorovaikutusanalyysi). Sekä systeemis-funktionaalille että diskurssianalyttiselle perustalle rakentuviin multimodaalisiin lähestymistapoihin on yhdistelty myös kriittisiä lähtökohtia. Edelleen vuorovaikutuksen tilanteinen eteneminen ja sosiaalisen toiminnan rakentuminen itsessään voi olla multimodaalisuuden tutkimuksen ensisijainen kohde (multimodaalinen vuorovaikutuksen tutkimus). Viimeksi mainituissa lähestymistavoissa taustalla vaikuttaa keskusteluanalyysi. (Jewitt 2009; Kääntä & Haddington 2011; O’Halloran 2011.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksen mukaisesti valitsin lähestymistavakseni edellä kolmantena mainitun lähestymistavan, multimodaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen. Siinä siis tarkastellaan vuorovaikutusta kielellisten, kehollisten ja fyysisten ympäristön tarjoamien keinojen käyttöä sekventiaalisesti rakentuvana yhteistoimintana. Lähestymistavassa voidaan laajasti huomioida merkityksen muodostumisen, välittymisen ja tulkitsemisen keinoja ja vuorovaikutuksessa syntyvää jaettua ymmärrystä. Tämän luonteista tutkimusta on tehty 1990-luvulta alkaen (esim. Kendon 1990; Goodwin 2000; Mondada 2009). Lähestymistapa perustuu vahvasti etnometodologiaustaisen keskusteluanalyysin perinteelle ja huomioi erityisesti katseen, ilmeiden ja eleiden käytön vuorovaikutuksessa. (Kääntä & Haddington 2011: 20–22.) Kehollisen vuorovaikutuksen tutkimuskenttä on kuitenkin lähtenyt kehittymään jo 1970-luvulta lähtien, jolloin alettiin kyseenalaistaa siihen asti vahvasti miellettyä kielellisen ja ei-kielellisen viestinnän kahtiajako (Streeck ym. 2011: 7). Sittemmin tämän suuntaisessa tutkimuksessa on alettu enenevässä määrin huomioida mm. samanaikaisten toimintojen suorittaminen (*multiactivity*, ks. esim. Haddington, Keisanen, Mondada & Nevile 2014) ja tilassa

liikkuminen (*mobility*, ks. esim. Haddington ym. 2013; McIlvenny, Broth & Haddington 2009). Aineistonkeruussa ja aineiston analyysissä sovelletaan multimodaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen periaatteita. Ensiksi, aineistona käytetään aidoista tilanteista tehtyjä tallenteita. Toiseksi, analyysi on sekventiaalista eli vuorovaikutuksellista toimintaan tutkitaan ”puheenvuoro puheenvuorolta ja toiminto toiminnolta rakentuvana yhteistoimintana”. Kolmanneksi, vuoroja ja toimintaa pyritään tulkitsemaan sen perusteella, miten osallistujat niihin orientoituvat ja reagoivat. (Kääntä & Haddington 2011: 20.)

Keskustelun ja toiminnan tavoitteet, osallistujien käyttämät vuorovaikutuskeinot ja tilanteen konteksti ovat luonnollisessa vuorovaikutuksessa ainutkertaisia. Tämän vuoksi aineisto hankitaan aidosta tilanteesta. Koska tarkastelun kohteena on multimodaalinen vuorovaikutus, tilannekokonaisuus tallennetaan videolle, jotta sitä voidaan havainnoida toistuvasti ja analysoida yksityiskohtaisesti (Haddington ym. 2013: 7). Tallenteista tehdään yksityiskohtaiset transkriptiot (Kääntä & Haddington 2011: 20; Haddington ym. emp.). Tarkasteluun ja transkriptioon valitaan seikkoja, jotka ovat merkityksellisiä tutkittavan ilmiön kannalta ja tutkijan tutkimusviestinnällisten tarpeiden perusteella (Haddington ym. emt. 8; Norris 2004: 60, 65, 78)

Vuorovaikutustilannetta ja sosiaalista toimintaa tutkitaan vuoro vuorolta ja toiminto toiminnolta. Näin huomioidaan vuorovaikutuksen välitön paikallinen, ns. sekventiaalinen konteksti. Sen muodostaa esim. vuoron osalta sitä edeltävä ja sitä seuraava vuoro. Laajemman kontekstin muodostaa toiminnan fyysinen ympäristö ja osallistujien luoma sosiaalinen konteksti. (Kääntä & Haddington 2011: 21–23.) Koska tarkastelen vuorovaikutusta toimintaan ryhtymisen ja tilassa liikkumisen aikana, vuorovaikutuksen fyysinen ja toiminnallinen konteksti ovat keskeisiä tässä tutkimuksessa. Vuorovaikutus on tilanteista eli tapahtuu tietyssä ajallisena hetkenä, tietyssä paikassa ja tiettyjen osallistujien kesken. Tämä tuodaan analyysissä esille siten, että tutkittavan ilmiön merkityksellisyys tulkitaan sen kautta, miten osallistujat ilmaisevat ymmärtävänsä toistensa toimintaa (Kääntä & Haddington emp; Norris 2004: 3–4.) Tarkastelussa muodostuva tieto perustuu tässä tutkimuksessa perusteltuihin valintoihini, tallenteen toistuvaan katseluun ja siitä tekemiini havaintoihin ja niiden tulkintaan. Suhteutan aineistosta tekemiäni havaintoja – osallistujien reagointia toistensa toimintaan – toisiinsa (paikallinen konteksti), tilanteen fyysiseen ympäristöön ja osallistujilta saatuihin tietoihin (laajempi konteksti) ja tutkittavia ilmiöitä koskevaan aiempaan tietoon. Hyödynnän myös omaa kokemustani tulkituista tilanteista, sillä Hakulisen (1997:17) mukaan tulkinnassa voi käyttää myös tutkijan omaa intuitiota, jos hän kuuluu tarkastelun kohteena olevaan yhteisöön.

6.2 Osallistujat ja aineistonkeruu

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa sain yhteyden kuuroon kaksikielisen perheen äitiin. Perheessä käytettävät kielet ovat suomalainen viittomakieli ja suomi. Vanhempi lapsi oli itenäistyvä ja toimielias alle kouluikäinen ja nuorempi alle puolivuotias. Äidillä on viittomakielisen viestinnän kannalta normaali näkö. Äiti oli kiinnostunut osallistumaan tutkimukseen, joka käsittelisi tulkatun tilanteen vuorovaikutusta asioimiskontekstissa. Tiedustellessani äidiltä, mihin tilanteeseen tutkimuskehityksen voisi tuoda mukaan, hän ehdotti tutkimuksen kohteeksi perheessä tuolloin ajankohtaista lastenneuvolakäyntiä. Sen syynä ovat lasten iän mukaiset määräaikaistarkastukset (ks. viite). Perusteluksi kontekstin valinnalle äiti kertoi sen, etteivät tulkatut neuvolakäynnit olleet aina sujuvia. Pidin äidin aloitetta ja siitä avautuvaa mahdollisuutta saada tarkastella autenttista aineistoa arvokkaana ja neuvola-asiointia sopivana ja motivoituna tutkimukseni tarkoituksen kannalta.

Terveydenhoitaja, jonka kanssa perhe asioi, on toiminut neuvolassa lähes kymmenen vuotta ja on työskennellyt hoitoalalla useita vuosia myös sitä ennen. Hän on suomenkielinen eikä osaa viittomakieltä. Hän on tutustunut viittomakielen tulkkaukseen opintojensa aikana. Perheellä on pitkäaikainen neuvolasuhde terveydenhoitajaan. Äiti kertoi hänen osaavan kommunikoida hyvin perheenjäsenten kanssa sekä ilman tulkkia että tulkin kanssa. Terveydenhoitajalla on kokemusta myös muista tulkatuista tilanteista, koska vastaanotolla käy lähes kuukausittain maahanmuuttajataustaisia asiakkaita. Terveydenhoitajan annettua alustavan suostumuksensa anoin tutkimusluvan alueen perusturvapalvelukokonaisuudesta vastaavalta viranomaiselta.

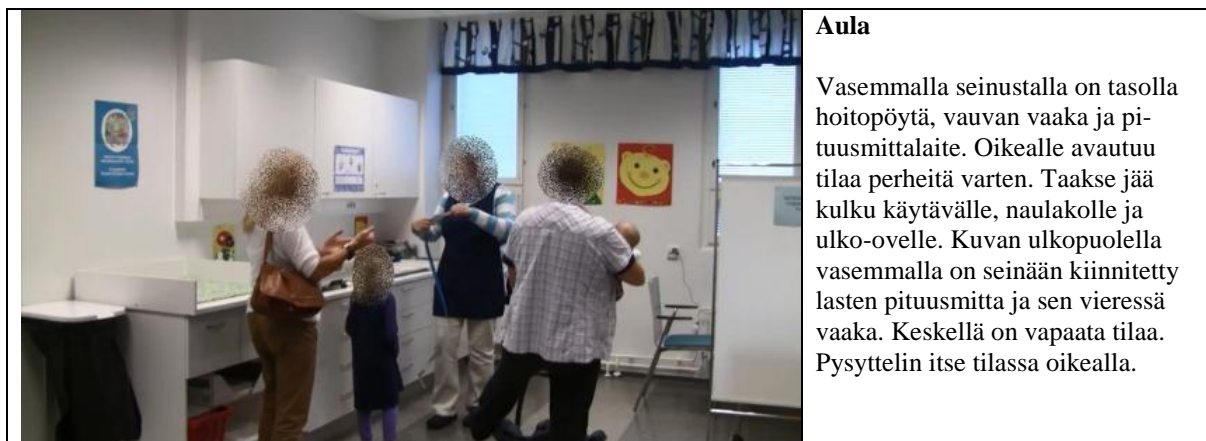
Tavallisesti viittomakielen tulkin tilaa joko viittomakielinen asiakas tai viranomainen (tulkin tilaamisesta ks. esim. Suomen Viittomakielen Tulkit ry 2014b; Kuurojen Liitto 2016), mutta tässä tilanteessa oli aineistonkeruun toteuttamisen vuoksi helpompaa, että minä sovin tulkkauksesta tulkin kanssa. Perhe pyrkii saamaan tiettyihin paikkoihin tuttuja tulkkeja, jotta mukana oleva lapsikin voi rentoutua tulkatussa tilanteessa. Äiti nimesi tämän vuoksi joitakin tulkkeja, joista yhdelle heistä oli mahdollista osallistua tutkimukseen. Tulkki on kaksikielinen (suomi, suomalainen viittomakieli) koulutettu ammattitulkki, jolla on monipuolinen työkokemus yli 15 vuoden ajalta. Hän osallistui tutkimukseen yksityishenkilönä, joten tulkkauspalveluinstituutioiden lupaa ei tarvittu. Asiointi neuvolassa on hänelle tuttua sekä työn että yksityiselämän kautta.

Ennen aineistonkeruuta kävin seuraamassa yhden neuvolakäynnin, jolloin saatoinkin keskustella perheenjäsenten ja terveydenhoitajan kanssa tutkimuksen toteuttamisesta sekä havainnoida tilaa ja toimintaa tallentamiseen liittyvien seikkojen kannalta. Tutkimukseen osallistuva tulkki ei tuolloin ollut paikalla. Hänen kanssaan keskustelin ennen aineistonkeruuta puhelimitse.

Jaoin osallistujille suomenkielisen tutkimussuunnitelman ja tutkimusluvut kirjallisesti, ja perheellä oli mahdollisuus tutustua niiden sisältöön viittomakielellä tekemäni tallenteen perusteella. Suostumuslomakkeet allekirjoitettiin aineistonkeruun jälkeen, kun tapahtuman kulku oli osallistujien tiedossa. Suostumukseen sisältyy lupa käyttää tutkimusraportissa aineistosta poimittuja pysäytyskuvia, joissa osallistujien kasvot on häivytetty. Osallistujat voivat kuvien perusteella olla lähipiirissään tunnistettavissa, mihin he ovat antaneet tietoisesti suostumuksensa. Osallistujien laajempaa tunnistettavuutta heikentääkseni en tutkimusraportissa ilmaise paikkakuntaa, jolla tutkimus on tehty, enkä osallistujien tarkkoja taustatietoja. Raportissa ei tule esiin käynnin täsmällisiä sisältöjä koskevaa tai henkilökohtaista tietoa.

Käynti kesti kokonaisuudessaan noin kaksi tuntia, josta tallensin videomuodossa tutkimusta varten 1 tunnin ja 36 minuuttia. Kuvaamani materiaalin ulkopuolelle jäivät hetket, jolloin tulkkausta ei tapahtunut, mm. se aika, jolloin lapsi ja terveydenhoitaja olivat kahden tehdessään ikäkausitarkastukseen kuuluvia tehtäviä. Tällöin äiti odotti tulkin, vauvan ja minun kanssani käytävällä. Äidin ja terveydenhoitajan kahdenvälisiä tulkattuja keskusteluhetkiä oli tallentamassani materiaalissa yhteensä n. 40 minuuttia. Muu aika, n. 50 minuuttia, piti sisällään erilaisia toimintoja, mm. mittaamiset, rokotteiden valmistelun, vauvan pukemisen, lelujen keräämisen ja siirtymätilanteet. Tutkimuksen aineistoa eli siirtymätilanteita (n. 13 minuuttia) kuvaan tarkemmin luvussa 6.3.

Tallensin tilanteen kahdella videokameralla, joista toisen sijoitin terveydenhoitajan huoneen takanurkkaan ja toisen kanssa pystyin tarvittaessa myös liikkumaan. Pyrin sijoittamaan kamerat mahdollisimman vähän häiritsevästi, mutta aineiston tallentamisen kannalta informatiivisesta kuvakulmasta. Käynti tapahtuu pääosin kahdessa tilassa, terveydenhoitajan huoneessa ja aulassa (ks. Kuva 7 ja Kuva 8). Aulassa tilannetta oli käytännöllisistä syistä mahdollista tallentaa vain yhdellä kameralla.

Aula

Vasemmalla seinustalla on tasolla hoitopöytä, vauvan vaaka ja pituusmittalaite. Oikealle avautuu tilaa perheitä varten. Taakse jää kulku käytävälle, naulakolle ja ulko-ovelle. Kuvan ulkopuolella vasemmalla on seinään kiinnitetty lasten pituusmitta ja sen vieressä vaaka. Keskellä on vapaata tilaa. Pysyttelin itse tilassa oikealla.

Kuva 7. Aula tilana. Mittalaitteet keskittävät toiminnan huoneen vasemmalle laidalle.

Terveydenhoitajan huone

Huoneen pääovi on terveydenhoitajan takana. Oikealla seinustalla on tutkimuspöytä ja sen takana ovi viereiseen huoneeseen. Huoneen keskellä on vapaata tilaa. Yksi kamera oli sijoitettu näkyvässä olevan oven suuhun, missä itse seurasin tilannetta käynnin ajan. Kuva on otettu toisella kameralla, joka oli huoneen nurkassa.

Kuva 8. Terveydenhoitajan huone. Toimet suoritetaan työ- ja tutkimuspöydän ääressä.

Tutkimusasetelma ei merkittävästi vaikuttanut neuvolakäynnin kulkuun. Tulkki sanoi datasesiossa tulkanneensa ja toimineensa tallennetussa tilanteessa kuten muutoinkin. Hän vilkaisee kameraan muutaman kerran tilanteen alussa. Äiti ei katso kameraan, mutta vilkaisee minuun muutaman kerran. Tulkin ja äidin käyttäytymisestä voi päätellä, että tiedostavat läsnäoloni, mutta myös passiivisen roolini tilanteessa. Terveydenhoitaja ei tilanteen aikana katsonut kameraa tai minua. Taustatietohaastattelun yhteydessä hän kertoi unohtaneensa videon tapaamisen aikana ja totesi keskittyneensä asiakastilanteeseen. Lapsi katsoi minuun ja kameraan joitakin kertoja. Hän näytti ajoittain kainostelevan kameraa, ajoittain hieman esiintyvän sille. Terveydenhoitaja sanoi lapsen olleen vähemmän aktiivinen keskustelija kuin tavallisesti. Nämä seikat viittaavat siihen, että kameroiden ja minun läsnäolo vaikutti jonkin verran lapsen käyttäytymiseen. Vauva oli käynnin ajan suurimmaksi osaksi äitinsä sylissä ja häneen kohdistuvien toimenpiteiden aikana hoito- tai tutkimuspöydällä enkä itse ollut vauvan näköpiirissä.

Osallistujat eivät viitanneet minuun tai tutkimusasetelmaan sanallisesti. Aikuisilta sain osakseni joitakin tilanteen herkkää tai huvittunutta tunnelmaa jakavia katseita ja hymyjä. Vastasin näihin aloitteisiin hymyllä. Vain lapsi puhutteli minua hyvästien jälkeen kehottaen myös minua poistumaan terveydenhoitajan huoneesta. Osallistujat ja minä tuotimme yhdessä minulle tarkkailijan ja paikalla olevan, mutta sivullisen, ei-puhutellun vastaanottajan roolin, ja osallistujat ikään kuin leikkivät yhteistä leikkiä, jossa toimitaan kuin jos en olisi paikalla. Tähän lienee vaikuttanut sekä tieto tutkimuskehiksestä että tilanteen autenttisuus ja merkityksellisyys osallistujille.

Videoaineiston tallentamisen lisäksi keräsin aikuisilta osallistujilta taustatiedot. Samalla kävin heidän kanssaan läpi joitakin aineisto-osia videoaineistoa katsellen eri vaiheessa tutkimusprosessia. Tapasin tulkin ja terveydenhoitajan suhteellisen pian aineiston keruun jälkeen tehtyäni alustavia havaintoja tilanteesta. Tapasimme äidin kanssa lyhyesti pian aineistonkeruun jälkeen ja analyysin kirjoittamisen aikaan keskustelimme videoita katsellen. Näissä tilanteissa keskustelimme osallistujien tulkattuja tilanteita koskevista käsityksistä. Äidin ja tulkin kanssa keskustelimme pidempään myös videolta tekemistämme havainnoista. Osallistujien vapaaehtoisuuteen perustuvat keskustelut voivat tarjota mahdollisuuksia tulkattujen tilanteiden ja niiden sujuvuuden ymmärtämiseen. Varsinkin tulkin kanssa keskustelu oli vastavuoroista ammatillista tulkatun tilanteen tarkastelua. Tutkimukseen osallistuvalla perheellä aineisto sisältää pienen palan heidän perhe-elämäänsä, ja sen näkeminen vaikutti olevan äidille ja vanhemmalla lapselle mieluista. Näistä syistä pidän ”aineistosessioitamme” yhtenä tapana kiittää osallistujia, mikä osaltaan toteuttaa periaatetta, jonka mukaan tutkijan on hyvä ”antaa jotain takaisin” tutkimuksen osallistujille (Norris 2004: 61–62). Tämän lisäksi osallistujat saivat muodollisena kiitoksena elokuvaliput tai muuta vastaavaa toiveensa mukaan.

6.3 Tutkimuskohteen määrittely ja aineiston rajaaminen siirtymätilanteisiin

Tallennetta katsellessani huomioni kiinnittyi kohtiin, joissa keskustelu limittyi toimintaan ja tilassa liikkumiseen. Näissä tilanteissa osallistujien huomio ei ollut yksinomaan keskustelussa eivätkä tulkki ja äiti jakaneet jatkuvaa esteettömän tulkatun viestinnän mahdollistavaa katsekontaktia. Näin ollen aineisto tarjosi mahdollisuuden uuden näkökulman tulkin tekemän vuorovaikutuksen tulkkauksen tarkasteluun. Se herätti kysymyksen siitä, miten liike ja toiminta vaikuttavat tulkatun tilanteen kulkuun, ja siitä, miten tulkki toimii tällaisessa tilanteessa. Valitsin systemaattisen tarkastelun sisällöksi osallistujien muodostelman ja liikkumi-

sen, katsekontaktin tulkin ja äidin välillä sekä keinot, joita tulkki käyttää vuoron aloittamisessa ja katsekontaktin ylläpitämisessä. Tarkastelu painottuu äidin ja tulkin väliseen vuorovaikutukselliseen toimintaan. Olen kuitenkin huomionut terveydenhoitajan ja lapset aina, kun olen havainnut sillä olevan merkitystä tutkimustehtävän suorittamisen kannalta. Tutkimustehtävän tiivistämiseksi suljin toiminnalliset hetket pois aineistosta. Rajasin aineistoksi 16 siirtymätilanteiksi (myös: siirtymä) määrittelemääni hetkeä, joissa orientoidutaan uuteen toimintajakssoon. Siirtymätilanteissa osallistujat siirtyvät tilasta toiseen tai asettuvat uuteen muodostelmaan, jotta se olisi tarkoituksenmukainen käsillä olevan toiminnan kannalta. Siirtymätilanteiden alut rajasin alkamaan, kun vähintään yksi tilanteen osallistujista alkoi orientoitua uuteen toimintavaiheeseen kielellisesti tai kehollisesti. Ne päättyvät, kun osallistujan tai osallistujien liikkuminen tilassa lakkaa ja keskustelu ja toiminta kohdistuvat toimintaan.

Siirtymätilanteita luonnehtii se, että vähintään yksi tilanteen osallistujista liikkuu tilanteen aikana, ja se, että tilanteessa keskustellaan ja tulkitaan. Toisin sanoen tarkastelun kannalta olennaisinta eivät ole hetket, joissa keskustelu tai toiminta liittyy neuvolakäynnin varsinaiseen sisältöön, kuten lasten kasvumittojen ottamiseen, rokottamiseen tai kasvatuksellisten kysymysten läpikäyntiin. Sen sijaan havainnointi ja analyysi kohdistuvat hetkiin, jolloin osallistujat ovat ryhtymässä ja järjestäytyvät kyseisiin toimintoihin. Neuvolakäynnin sisällöllinen toiminta voi kuitenkin osin sisältyä analysoimiini hetkiin, silloin kun se joko tapahtuu nopeasti eikä sen ääreen pysähdytä pidemmäksi aikaa. Niinpä olen ottanut aineistoon mukaan esim. lapsen kasvumittojen ottamisen. Siinä ja vastaavissa tapauksissa siirtyminen ja toiminta itse limittyvät saumattomasti toisiinsa, minkä vuoksi niiden erottaminen tuntunut mielekkäältä. Toisaalta olen ottanut aineistoon myös hetken, jossa perhe valmistautuu lähtemään terveydenhoitajan vastaanotolta. Siinä toiminta ja liikkuminen limittyvät toisiinsa hieman pidemmän aikaa, mutta toiminnat ovat käytännössä samanaikaisia eivätkä sen vuoksi erotettavissa toisistaan.

Siirtymät on lueteltu alla. Luettelosta käy ilmi kullekin siirtymätilanteelle antamani järjestysluku ja nimi sekä otteen alkamis- ja loppumisaika videoaineistossa ja ajallinen kesto. Siirtymätilanteiden yhteenlaskettu kesto on 12 minuuttia 36 sekuntia ja yksittäisten tilanteiden kesto vaihtelee 16–69 sekunnin välillä. Kuten siirtymätilanteiden aikakoodeja tarkastelemalla voi nähdä, osa erillisiksi katsomistani siirtymätilanteista liittyy saumattomasti toisiinsa (epi-sodit 2–3, 6–7 sekä 14–15). Näiden jakaminen eri siirtymätilanteisiin on kuitenkin perusteltua sekä tilanteessa käsillä olevaan toiminnan vuoksi ja metodisesti. Kussakin episodissa on oma toiminnallinen keskiö, joka käy ilmi siirtymätilanteen nimestä. Toiminta rakentuu keskeisesti tämän funktion ympärille, minkä vuoksi olen siis rajannut jotkin episodit varsin lyhyiksi. Ly-

hyet katkelmat ovat ylipäänsä soveltuvia vuorovaikutuksen yksityiskohtaiseen tarkasteluun. Mm. Norris (2004: 64) suosittelee, että vuorovaikutusta kannattaa tarkastella kestoiltaan 30–45 sekunnin pituisina katkelmina, sillä multimodaalisen aineiston havainnointi ja transkribointi on yksityiskohtaista.

Siirtymätilanne ja sen sisältö	Alkaa	Loppuu	Kesto/s
SIIRT 1 tapaaminen, aulaan siirtyminen	00:01:24	00:02:03	38.9
SIIRT 2 lapsen kasvumitat	00:02:18	00:03:14	56.8
SIIRT 3 vauvan riisuminen	00:03:14	00:03:58	43.1
SIIRT 4 vauvan painon mittaus	00:04:46	00:05:26	40.4
SIIRT 5 vauvan pituusmitta	00:06:06	00:06:29	23.0
SIIRT 6 vauvan pipomitta	00:06:47	00:07:03	16.2
SIIRT 7 lapsen tarkastuksesta sopiminen	00:07:03	00:07:55	52.5
SIIRT 8 motorisin siirtyminen	00:09:36	00:10:32	55.8
SIIRT 9 tuoli–vessa	00:13:43	00:14:26	43.6
SIIRT 10 asetutaan keskustelemaan	00:17:33	00:17:50	16.9
SIIRT 11 päänympäryksen mittaus uudelleen	00:55:26	00:56:07	40.7
SIIRT 12 rokote suun kautta	01:05:21	01:06:02	41.4
SIIRT 13 pistettävä rokote	01:08:06	01:09:15	68.9
SIIRT 14 lähtö –"oota mua"	01:30:06	01:30:37	31.3
SIIRT 15 äiti pakkaa	01:30:37	01:31:23	45.9
SIIRT 16 äiti siirtyy ovelle, lähtö	01:31:35	01:32:36	61.1

Siirtymätilanteet sijoittuvat neuvolakäynnin alku- ja loppupuolelle. Päällimmäisin havainto niistä on se, että siirtymissä 1–13 kaikki tilanteen osallistujat ovat jollain tapaa mukana liikkumisessa. Päävastuuta tilanteen eteenpäinviemisestä kantaa niiden aikana terveydenhoitaja, joka määrittelee muutamaa tästä poikkeavaa yksityiskohtaa lukuun ottamatta, missä järjestyksessä ja missä mitäkin tehdään. Ensimmäisessä episodissa terveydenhoitaja ottaa perheen vastaan huoneessaan ja ohjaa heidät siirtymään käytävän päähän aulaan (siirtymä 1). Lasten kasvumittojen otto, jonka aikana muodostelmaa muutetaan useita kertoja (siirtymät 2–6), ja lapsen tarkastuksen toteuttamisesta käytävä keskustelu (siirtymä 7) tapahtuvat aulassa. Loput käynnistä tapahtuu terveydenhoitajan huoneessa. Siellä, lapsen määräaikaistarkastuksen jälkeen, terveydenhoitaja pyytää äitiä asettumaan vauvan kanssa tutkimuspöydän ääreen vauvan motoristen refleksien tutkimista varten (siirtymä 8).

Vauvan tutkimisen jälkeen on tarkoitus järjestäytyä pöydän ääreen keskustelua varten. Terveydenhoitaja ja tulkki sopivat, mitä tuolia tulkki voi käyttää, ja lapsi kertoo äidilleen tarpeestaan päästä vessaan (siirtymä 9). Hetkeä myöhemmin terveydenhoitaja, tulkki ja vauvaa kantava äiti käyvät istumaan pöydän ääreen (siirtymä 10). Äiti vauvoineen, terveydenhoitaja ja tulkki nousevat vielä uudelleen, jotta terveydenhoitaja voi mitata uudelleen vauvan päänympäryksen (siirtymä 11). Käynnin aikana vauvalle annetaan rokotteita suun kautta ja pis-

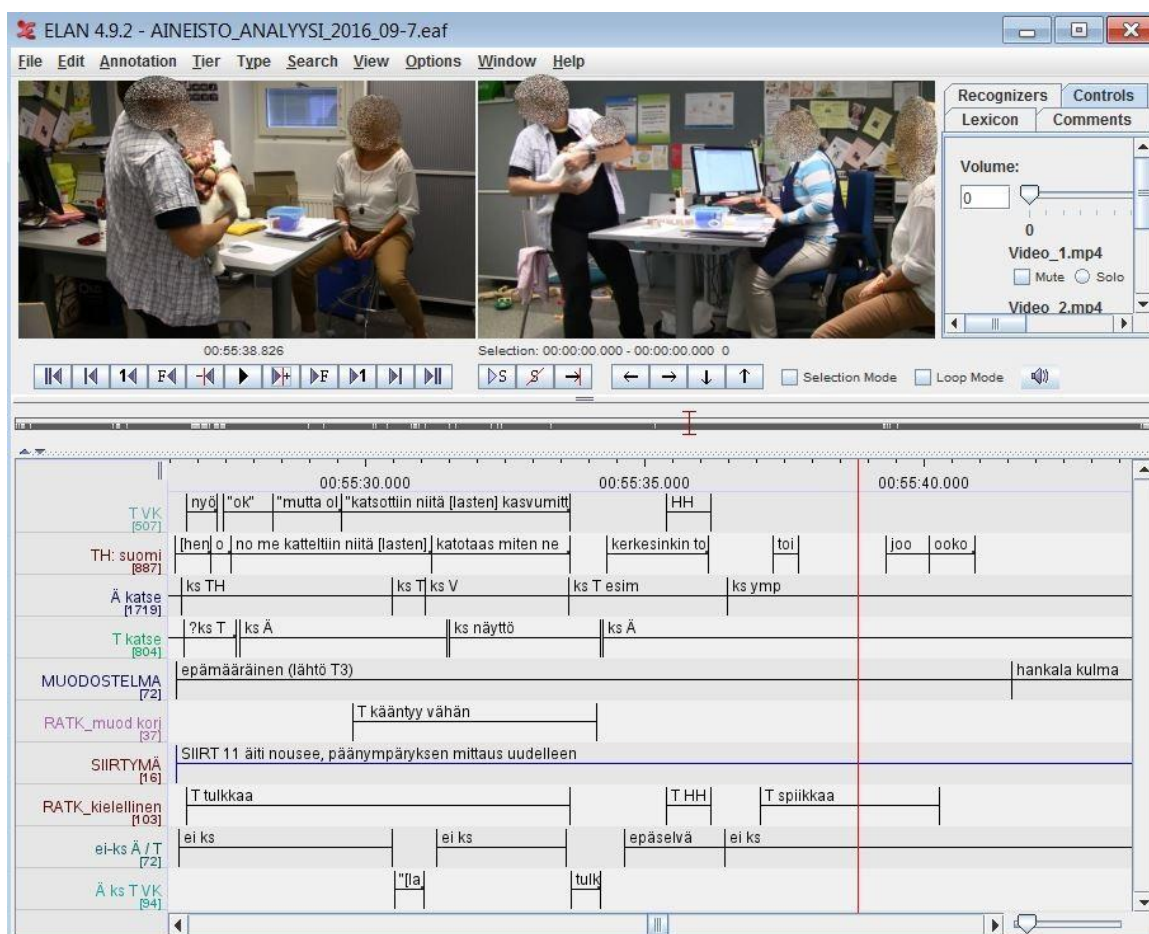
toksena. Rokotteen antaminen suun kautta tapahtuu hoitopöydän ääressä (siirtymä 12) ja pistettävää rokotetta varten äiti istuu tuolille vauva sylissään (siirtymä 13) muiden ryhmittymässä heidän ympärilleen. Käynnin päätteeksi äiti pakkaa tavaroita lähtöä varten ja siirtyy oven läheisyyteen. Samalla lapsi palauttaa paikoilleen käyttämänsä lelut (siirtymät 14–16). Toiminnan etenemisestä vastaa tällöin äiti, ja keskustelu tähtää lähdön aikaansaamiseen. Terveystenhoitaja istuu tällöin pöytänsä takana, katselee tapahtumia ja osallistuu niihin sanallisesti tukien äidin ohjeita lelujen poiskorjaamisesta. Oheinen pohjapiirros (Kuva 9) havainnollistaa tapahtumapaikkaa.

Kuva 9. Neuvolan pohjapiirros. Aineistossa esiintyvät keskeiset paikat ja kalusteet (työtaso, työpöytä ja tutkimuspöytä) on vahvennettu. Neliömuotoiset kuviot ovat erilaisia tasoja, ympyrät tuoleja. Tulkin käyttämä liikutettava tuoli on merkitty kuvaan tähdellä. Pienet vinoneliöt merkitsevät paikkoja, joista käsin tallentaminen pääasiassa tapahtui. Kuva ei ole mittakaavassa.

6.4 Aineiston annotointi ELAN-ohjelmalla

Tehtävänä tässä tutkimuksessa on selvittää, miten viitottu vuorovaikutus ja liikkuminen jäsen-tyvät tulkatussa tilanteessa ja mitä keinoja tulkki käyttää säädelllessään katsekontaktia ja vuorovaikutusta tilanteen viittomakielisen osallistujan kanssa. Tätä varten aineistosta oli havainnoitava osallistujien katseen suuntaa, heidän muodostelmiaan, vuorovaikutuksen eri keinoja ja näiden ajallisia suhteita toisiinsa. Aineiston multimodaalisuuden vuoksi tarkastelin sitä ELAN-ohjelmassa (Eudico Linguistic Annotator, ks. Max Planck Institute for Psycholinguistics 2016). Se mahdollistaa monitasoisen tutkimusmuistiinpanojen (annotointi, transkribointi, koodaus) tekemisen ja niiden ajoittamisen videoaineistoon. Muistiinpanot tehdään ohjelmassa eri riveille, jolloin niiden ajalliset suhteet tulevat myös selvästi esille. Annotointirivien yläpuolella näkyy aikajana, joka on jaettu 0,5 sekunnin tarkkuudella. Oheinen kuva ELAN-näkymästä (Kuva 10) havainnollistaa käyttämäni annotointiohjelmaa ja -tapaa.

Kuva 10. Näkymä ELAN-ohjelmassa. Kuvan ylälaudassa näkyvät kahdella kameralla kuvatut aineistovideot. Annotaatiot näkyvät riveittäin. Pystysuuntainen (punainen) hiusviiva osoittaa annotaatiot, jotka vastaavat videolla tapahtuvaa toimintaa (kuvassa aikajanalla kohdassa 0:55:39). Pisimmät annotaatiot (esim. vuoron sisältö) eivät aina näy kokonaisena näytönkaappauskuvissa. Tarkastelemien seikkojen kannalta ne eivät ole olennaisia.

Multimodaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa on mahdollista käyttää erilaisia transkribointimenetelmiä (ks. esim. Bezemer 2014), samoin kuin viittomakielen tulkkauksen tutkimuksessa (Wehrmeyer 2015). Tämän tutkimuksen tarpeisiin ja ELAN-ohjelman mahdollistamissa puitteissa päädyin kuitenkin käyttämään yksinkertaisia merkintätapoja, koska käytin ELAN-näkymää videoineen ja annotointineen koko analyysin ajan. Annotaatiot ovat, kuten kuvasta 10 näkyy, pitkälti sellaisenaan ymmärrettäviä. Tärkeimmät lyhenteet ja symbolit on koottuna tutkimusraportin alussa. Annotaatioiden sisältöä voi luonnehtia ensisijaisiksi havainnoiksi, tulkintoja ja päätelmiä sisältäviksi analyttisiksi huomioiksi ja aineistoa ja sen osia rajaaviksi teknisiksi annotaatioiksi. Seuraavaksi kuvaan tarkasteluun valitsemani aineistossa ilmenneet keskeiset vuorovaikutuksen edellytykset, keinot ja niistä tekemäni annotaatiotavat. Tärkeimmät havainnoitavat seikat olivat:

- katseen suunta
- katsekontakti äidin ja tulkin välillä
- muodostelmat
- liike
- viittomakieliset ja suomenkieliset vuorot
- tulkin käyttämät ratkaisut

Tutkimuksen kokoava keskipiste on katseella havainnointi ja katsekontaktin merkitys viitotussa viestinnässä, joten osallistujien katseen suunta on lähtökohta ja seikka, johon suhteutin muita havaintoja. Huomioin äidin, terveydenhoitajan ja tulkin katseen suuntaa siinä määrin kuin se aineiston laadun ja kameroiden kuvakulman suhteen oli mahdollista. Lapsen katseen suunnan olen merkinnyt vain silloin, kun se on ollut äidin ja tulkin välisen katsekontaktin kannalta merkittävä. Annotoinnit sisältävät maininnan katseen todennäköisestä kohteesta eli luokittelin katseen kohdistuvan seuraavin tavoin:

- katse kohdistuu kohti henkilöä (ketä)
- katse kohdistuu kohti toimintaa
- katseen suunta vaihtelee viittomakielen rakenteeseen kuuluvin tavoin
- katseen kohde on jokin muu (määrittelemätön)

Osallistujakohtaisten annotointien perusteella muodostin uusia rivejä, joille annotoin äidin ja tulkin molemminpuolista katsekontaktia ja sen puutetta. Olennaista on tässä tapauksessa se, milloin katse on kokonaan pois tulkista, ts. milloin tulkki voi päätellä, että äiti ei ole voinut vastaanottaa viestiä tai että sen vastaanottaminen on epävarmaa. Olennaista on myös se, milloin äiti katsoo tulkkia kasvoihin, kuten viittomakielisessä keskustelussa on yleensä tapana, ja

milloin äiti katsoo selvästi tulkin suuntaan ja viestin välittyminen on katsekontaktin perusteella mahdollista.

Yksi tapa tarkastella aineistoa huomioiden liikkumisesta aiheutuva haaste katsekontaktin ylläpitämiselle on eritellä, missä muodostelmissa osallistujat ovat siirtymätilanteiden aikana. Tulkatun tilanteen käytänteiden perusteella oli odotuksenmukaista, että tulkkausmuodostelmia esiintyisi myös tässä aineistossa ainakin jossain määrin. Perustulkkauskolmion ja katseen linjan (*line-of-sightin*) lisäksi muita ennakoitavia kategorioita ei ollut. Koska pelkkien staattisten muodostelmien tarkastelu osoittautui riittämättömäksi ja koska liike keskeinen osa tilannekontekstia, annotoin myös liikkumisen osallistujakohtaisesti.

Koska tutkimuksessa ei tarkastella tulkkeen oikeellisuutta tai kielellisen viestin muodostumista muilta kuin tulkin tekemän intermodaaliseen tulkkaukseen kuuluvan vuorovaikutuksen koordinoinnin osalta, kielellisten ilmausten annotoinnin tarkkuus on karkea. Lingvistisessä viittomakielentutkimuksessa käytettyjen transkriptiojärjestelmien sijasta käytin viittomakielisten vuorojen merkityksen kuvaamisessa hyväkseni tulkin tuottamaa puhuttua tulketta. Näin ollen annotointi ei kuvaa viittomakielisen vuoron muotoa, mutta sen sisältö käy ilmi vuoron suomenkielisestä käännöksestä. Äidin ja lapsen viittomisen sisältöä kuvaa siis tulkin käännös. Tulkin viittomakielellä tuottamien vuorojen sisältö on annotaatioissa identtinen suomeksi puhutun vuoron kanssa. Tästä periaatteesta poikkesin vain, jos lähde- ja kohdekieli eivät ymmärryksen perusteella olleet vastaavat, jolloin käänsin kyseisen osan ilmauksesta itse. Suomen kielen osalta vuorot on annotoitu sanatarkasti äännähdykset ja tauot huomioiden. Terveystieteiden lukuun ottamatta kullakin osallistujalla on kaksi vuoron sisältöä koskevaa annotointiriviä, sillä äiti, tulkki ja lapsi käyttivät tilanteen aikana sekä suomalaista viittomakieltä että suomea, jotka annotoin omille riveilleen.

Analyttisiä rivejä muodostin mm. tulkin käyttämistä keinoista reagoida tilanteissa, joissa hänellä ja äidillä ei ole katsekontaktia ja joissa tulkilla olisi välitettävissä informaatiota äidille. Konkreettisesti tarkastelin tulkin tapoja osoittaa sitä, että toinen osallistuja käyttää vuoron, sekä tulkin tapoja aloittaa vuoro tulkkeena ja käyttää tulkkilähtöisiä ilmauksia vuoron aloittamisen tai jatkamisen merkinä. Rinnan viitottujen ilmausten kanssa havainnoin muita tulkin käyttämiä kehollisia keinoja eli tässä siirtymistä ja kehon asennon muutoksia, joilla hän pyrki saamaan äidin huomion tai jolla hän pyrkii sijoittumaan paremmin tulkkauksen seuraamista varten. Analyysin eri vaiheissa tein annotoinneista tarpeen mukaan apurivejä, joilla yhdistelin havaintoja keskenään. Näillä annotaatiot sisältävät tulkintani havaittavissa olevan toiminnan tilanteessa saamaa merkitystä, mikä käy ilmi muiden osallistujien vastavuoroisesta toiminnasta. Havaintojen erittely eri annotointiriveille havainnollisti selvästi sekä kasvokkai-

vuorovaikutuksen samanaikaista monimuotoisuutta että sen perättäistä rakentumista. Käytin annotointeja havaintojen muistiinmerkitsemiseen, hakujen tekemiseen ja samanaikaisten ja perättäisten ilmiöiden tarkasteluun. Tulosten koontia varten käsittelin annotointimateriaalia yksinkertaisin menetelmin Excel-ohjelmassa. Koska kyse on vuorovaikutuksen analyysistä, tuloksissa kuvailen enimmäkseen vuorovaikutuksen rakentumista sekventiaalisesti yllämainittuja keinoja käyttäen. Tämän lisäksi käytän aineiston kuvailussa jonkin verran myös havaintojen lukumääriin perustuvaa informaatiota.

7. ANALYYSI JA TULOKSET

Tutkimustehtäväni on tarkastella sitä, mitä tulkkauksen kannalta huomioitavaa siirtymätilanteet ja niissä tapahtuva liikkuminen tuottaa viittomakieliseen ja tulkattuun viestintään. Tarkastelen siis sitä, miten katsekontakti äidin ja tulkin välillä toteutuu ja miten vuorovaikutus jäsenyy suhteessa toimintaan ja liikkeeseen. Tässä luvussa kuvailen aineistossa esiintyvää tulkin toimintaa, sille edellytyksiä luovaa kontekstia ja tulkin toiminnan merkitystä osallistujien väliselle vuorovaikutukselle. Esimerkit 1–9 havainnollistavat tilan, toiminnan ja liikkeen vaikutusta äidin ja tulkin väliseen katsekontaktiin ja tulkkeeseen sekä tulkin keinoja säädellä katsekontaktia. Olennaisina seikkoina niissä nousee esille tulkkaukseen vakiintuneet toimintatavat, tulkin roolin mukainen aktiivinen osallistuminen tilanteen kulkuun sekä vuorovaikutuksellinen yhteistyö äidin ja tulkin välillä. Aluksi (luku 7.1) kuvailen tapahtumapaikan fyysistä ympäristöä ja toimintaa tulkatun vuorovaikutuksen kontekstina sekä osallistujien muodostelmia ja muodostelmiin vaikuttavaa toimintaa. Seuraavaksi luvussa 7.2 esittelen, kuinka katsekontakti toteutuu tulkin ja äidin välillä, ja millä keinoilla tulkki vaikuttaa siihen. Kolmantena teemana tarkastelen liikkeen ja tulkatun vuorovaikutuksen jäsentymistä liikkeen aikana (7.3). Luvun päättää yhteenveto (7.4).

7.1 Muodostelmat, liike ja katsekontakti siirtymätilanteissa

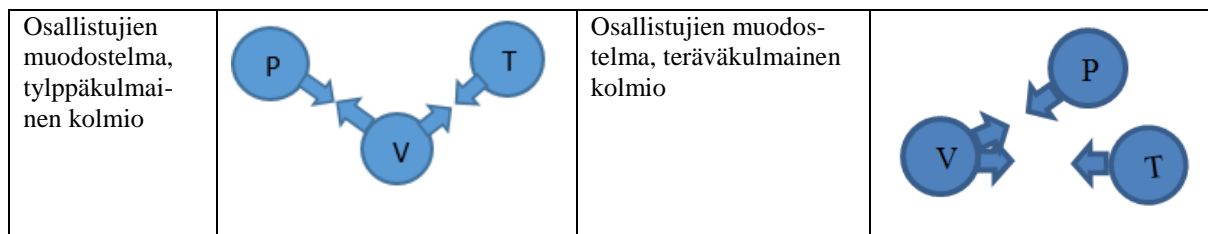
7.1.1 Perustulkkausmuodostelma toimii vapaassa tilassa

Kuten aineiston kuvauksen yhteydessä (luvut 6.2–6.3) toin esille, neuvolakäynti tapahtuu pääasiallisesti kahdessa tilassa, terveydenhoitajan vastaanottohuoneessa ja aulassa. Kummasakin huoneessa on tilaa, joissa osallistujat voivat asettautua vapaasti pääasiallisten osallistujien välistä suoraan ja tulkin välittämää vuorovaikutusta varten. Kun tilanteessa ei ole muuta toimintaa, vapaa tila mahdollistaa asettumisen esteettömään tulkkausmuodostelmaan, mikä puolestaan on hyvä perusta suoralle ja tulkatulle vuorovaikutukselle pääasiallisten osallistujien välillä. Perustulkkausmuodostelmaa havainnollistaa esimerkki 1 (Kuva 11). Perustulkkausmuodostelmiin pysähdyttiin aineistossa 23 kertaa. Niiden lisäksi käsitelen tässä luvussa myös aineiston ainoan katseen linjan mukaisen muodostelman.

0:07:03		
		<p>Toiminta:</p> <p>Mittausten jälkeen aikuiset keskustelevat, mitä seuraavaksi tapahtuu.</p> <p>Äiti katsoo vuoroin terveydenhoitajaa, vuoroin tulkkia.</p> <p>Vauva on äidin sylissä. Vanhempi lapsi on mukana tilanteessa, mutta ei näy kuvassa äidin takaa.</p>
Fyysiset olosuhteet	Muodostelma	Vuorovaikutus:
vapaa tila	hyvä näkyvyys	Äiti säätelee katseensa suuntaa. Suora ja tulkattu vuorovaikutus tapahtuu äidin ja terveydenhoitajan rytmissä.

Kuva 11. Esimerkki 1. Osallistujat ovat ryhmittyneet aulassa perustulkkkausmuodostelmaan.

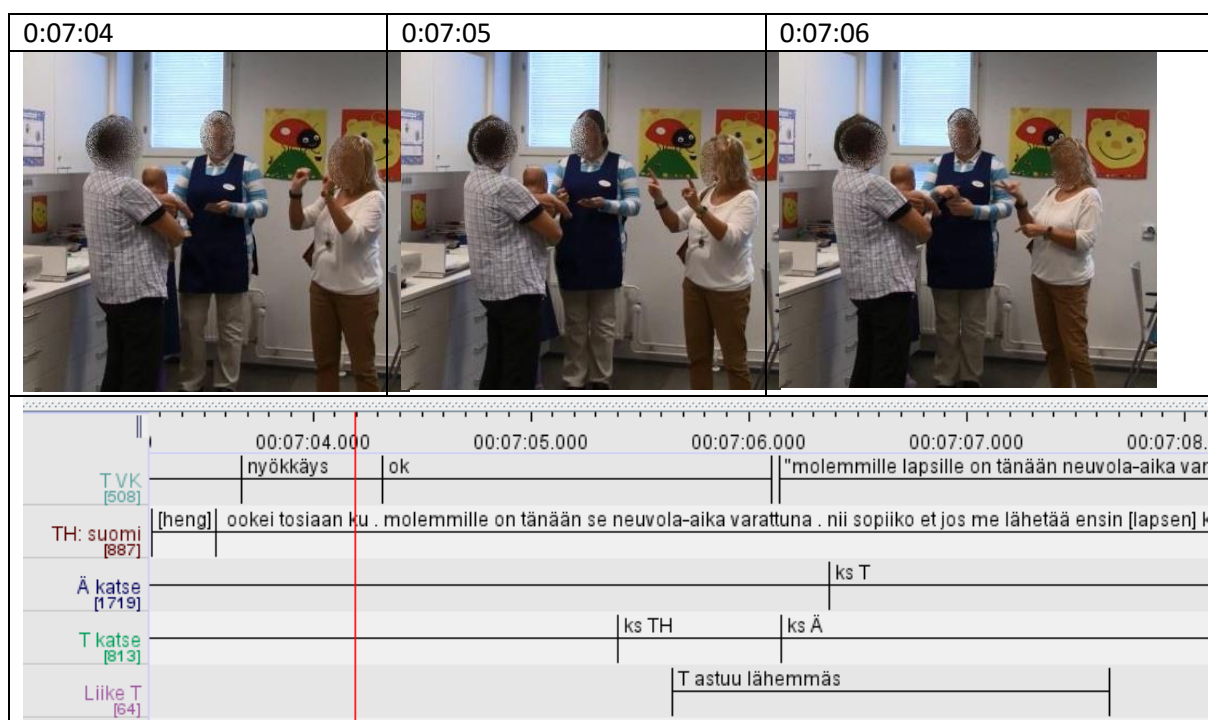
Perustulkkkausmuodostelmassa osallistujat asettuvat toisiinsa nähden karkeasti ottaen kolmioon, joka tilannekohtaisissa muunnelmissaan voi olla terävä- tai tylppäkulmainen (ks. Kuva 12 alla). Aineistossa esiintyvissä siirtymätilanteissa kolmion kulmien terävyys ja osallistujien välinen etäisyys vaihteli eli muodostelma saattoi olla väljä tai tiivis. Perustulkkkausmuodostelmaan olen laskenut mukaan myös tilanteet, joissa pääasiallisia osallistujia on kolme eli tilanteessa ovat tulkin lisäksi mukana äiti, terveydenhoitaja ja perheen vanhempi lapsi. Katsoin muodostelman olevan perustulkkkausmuodostelma silloin, kun tulkki, terveydenhoitaja ja lapsi olivat äidin eteen avautuvan sektorin sisällä siten, että äiti voi seurata heitä kaikkia pienellä silmien tai pään liikkeellä.

Kuva 12. Kahden pääasiallisen keskustelijan ja tulkin muodostelmia. V = viittomakielinen osallistuja, P = puhuttua kieltä käyttävä osallistuja, T = tulkki.

Tilanteissa, joissa osallistujat olivat jalkeilla ja pysähtyneenä keskustelemaan vapaassa tilassa, muodostelma oli suhteellisen väljä perustulkkkauskolmio. Tulkki kuitenkin pyrkii myös

näissä tilanteissa lähelle puhujaa. Tulkki hakeutuu puhujan viereen myös toiminnallisissa tilanteissa, mutta vielä korostuneemmin. Niissä osallistujien muodostaman kulman terävyys vaihteli toiminnan ja tilan tarjoamien mahdollisuuksien mukaan. Pääasiallisesti tulkki hakeutuu toistuvasti äidin näkösektorissa lähelle puhujaa ja muokkaa muodostelmaa tulkattua viestintää silmällä pitäen. Perustulkkkausmuodostelma muunneltiin näytti olevan hyvä perusta tulkatulle vuorovaikutukselle, sillä tulkki tai muut osallistujat eivät muuttaneet sitä kahta poikkeusta lukuun ottamatta. Näissäkin tulkki liikkui puolen askeleen mitan verran puhujaa kohti ja tuloksena oli osallistujien muodostaman kolmion tiivistyminen. Toisin sanoen tulkki hakeutui pois F-muodostelmaa (Kendon 1990) muistuttavasta kolmiomuodostelmasta ja kohti viittomakielentulkkauksessa suositun teräväkulmaista muodostelmaa. Käytän toista näistä tapauksista esimerkkinä perustulkkkausasetelmasta ja sen ”hienosäädöstä” (esim. 2, Kuva 13).

Kuva 13. Esimerkki 2. Tulkki tiivistää perustulkkkausmuodostelmaa.

Esimerkki perustulkkkausasetelmassa tapahtuneesta muutoksesta on tilanteesta, jossa lasten kasvumitat on juuri mitattu ja osallistujat jäävät hetkeksi paikalleen keskustelemaan seuraavasta toimenpiteestä. Puran seuraavaksi muodostelman muutosta ja tulkatun vuorovaikutuksen etenemistä yksityiskohtaisemmin ja ajallisesti edeten. Tämän keskustelunpätkän alkaessa äiti ja terveydenhoitaja katsovat toisiaan ja tulkki jää hieman sivuun, videolta arvioituna noin 45 asteen kulmaan. Kun terveydenhoitaja alkaa puhua (ks. annotaatio ”ookei, tosiaan --” rivillä TH: suomi) äiti ei katso tulkkausta. Tulkki siirtyy askeleen verran lähemmäs tervey-

denhoitajaa ja äiti kääntyy katsomaan tulkkausta, jota tulkki jatkaa. Äiti ja terveydenhoitaja pysyvät tulkin liikkua paikallaan.

Aineistosta ei ole havaittavissa selkeää syytä, joka saisi tulkin siirtymään lähemmäs terveydenhoitajaa. Muodostelmaa voi kohdassa 0:07:04 pitää tässä työssä ymmärretyllä tavalla perustulkkausmuodostelmana. Aineistossa esiintyviin muihin tulkkausmuodostelmiin verrattuna tämä on esteettömmimpiä ja kaikkiaan sopiva tulkattua vuorovaikutusta varten. Tulkin siirtymisen syy ei liene se, ettei äiti näkisi perifeerisellä katseella tulkin alkavan viittoa ilmaisen alkua, johon kuuluvat nyökkäys ja viittoma ”ok”. Tulkin liikkeen funktio ei myöskään liene puhujan vuoron merkitseminen tai puhujan identifioiminen, koska äiti todennäköisimmin katsoo terveydenhoitajaa ja näkee tämän puhuvan. Äidin katse voi kuitenkin olla tulkkia motivoiva syy: Äiti on asettunut keskustelijana vastaanottajan rooliin ja osoittaa katseellaan antavansa puhujan roolin terveydenhoitajalle. Erityisen selvää tämä on, jos tilannetta tulkitaan viittomakielisten keskustelunormien (Baker 1977; McIlvenny 1995) mukaisesti. Vaikka tulkki on jo aloittanut terveydenhoitajan vuoroon liittyvän tulkkeen alkamalla viittoa ja viittoman kesto on tässä huomattavan pitkä, lähes 2 sekuntia (ks. annotaatio ”ok” rivillä T VK), äiti ei käännä katsettaan tulkkia kohti eikä siten anna vuoroa tulkille.

Ennen askeltaan kohti terveydenhoitajaa pitää kätensä kohotettuina, jolloin tulkkeen ensimmäinen viittoma (”ok”) ”jää ilmaan” sen merkiksi, että tulkki odottaa katsekontaktia, vuoron on kesken tai että tulkki näin pyytää äidin huomiota. Ns. jääne viittomasta on tuttu viittomakielisestä vuorovaikutuksesta mm. amerikkalaisesta ja brittiläisestä viittomakielestä (Baker 1977; Coates & Sutton-Spence 2001; Metzger 2001). Samalla tulkki vilkaisee terveydenhoitajaa. Videolta kuunneltuna, ja siten mahdollisesti myös itse tilanteessa, puhe on tässä kohdalla parin sanan verran hieman hiljaista ja epäselvää, joten viittomisen keskeyttäminen ja terveydenhoitajaan vilkaiseminen voivat olla tulkin keino varmistaa puheen kuuleminen ja ymmärtäminen tulkkausta varten. Tämän jälkeen tulkki astuu askeleen lähemmäs terveydenhoitajaa ja jatkaa samalla tulkkeen viittomista. Välittömästi tämän jälkeen äiti kääntää katseensa tulkkiin. Suuntaamalla katseenvaraisen huomionsa terveydenhoitajasta tulkkiin äiti osoittaa antavansa vuoron tulkille ja asettuvansa tämän viittoman vuoron vastaanottajaksi. Tapa, jolla äiti suuntaa katsettaan antaa ja rajaa mahdollisuuksia muiden osallistujien keskusteluun/tulkkaukseen, kuten McIlvenny (1995) on todennut.

Muodostelman tiivistäminen ja viittomisen jatkaminen voivat olla tulkin käyttämä kannustin saada äidin huomio ja katse kääntymään tulkin puoleen. Ainakin ne toimivat tilanteessa katsekontaktin saamisen välineenä ja ovat Bergen ja Thomassenin (2016) mukaan siten analysoitavissa katsekontaktin säätelyksi. Kehon käyttö huomion saamisen keinona muistuttaa

aiemmassa tutkimuksessa katseen linjan hyödyntämisen keinoa, jossa viittoja asettaa kätensä keskustelukumppanin näkölinjalle (Mather 1989: Baker & van den Bogaerde 2012). Tässä tapauksessa vastaava keino tapahtuu kuitenkin koko kehon liikkeellä, koska osallistujat seisovat ja koko vartalon liike on mahdollista. Sen sijaan tulkin liike tässä muistuttaa sitä, että tulkki siirtyy lähelle puhujaa mahdollistaakseen tulkkeen ja puhujan havainnoinnin pienellä katseen suunnan muutoksella (vrt. esim. Solow 2000 ja Berge & Thomassen 2016: 190, 192).

Aineiston ainoa katseen linja -muodostelma on lyhytaikainen ja syntyy osallistujien liikkeen lomassa välivaiheeksi siirryttäessä seuraavaan toimintaan. Myös tässä tapauksessa tulkki tiivistää muodostelmaa astumalla vielä yhden askeleen terveydenhoitajan suuntaan. Terveydenhoitajan hetkellinen kumartuminen antaa tulkille hyvän mahdollisuuden asettua hyvin lähelle äidin ja terveydenhoitajan muodostamaa linjaa. Sekä perustulkkkausmuodostelman tiivistäminen että katseen linjaan asettuminen osoittavat selvästi, että viittomakielisen katselukulman pienentäminen on tulkille merkittävä tavoite. Tulkki on siis tietoinen tästä normista ja pyrkii toimimaan sen mukaisesti.

Tiivistämällä perustulkkkausmuodostelmaa tulkki paransi äidin mahdollisuutta yhdistää suora katseenvarainen vuorovaikutus terveydenhoitajan kanssa viitotun tulkkeen seuraamiseen. Sama pätee myös aineiston ainoassa katseen linja -muodostelmassa. Muodostelman hienosäätö ja viittomisen tauottaminen ovat vuorovaikutuksellista työtä, jossa tulkki käyttää keuhollisia ja kielellisiä keinoja viittomakielisen viestinnän sujuvoittamiseksi. Äiti puolestaan kohdistaa katseenvaraisen huomion omista lähtökohdistaan ensin terveydenhoitajaan, sitten tulkkiin. Näin äiti säätelee tilanteessa olevien vuorovaikutuksellisten resurssien käyttämistä eli sitä, missä määrin ja miten ajoittaen hän osallistuu vuorovaikutukseen terveydenhoitajan kanssa joko suoraan tai välitteisesti tulkin kautta.

7.1.2 Fyysinen tila ja toiminta rajoittavat vuorovaikutusta

Ikäkausitarkastukseen kuuluu toimenpiteitä, jotka suoritetaan tietyissä ennalta määrätyissä paikoissa, jotka on kalustettu kiinteästi ja varustettu tarvittavin välinein. Tällainen tilan ja siinä tapahtuvien toimintojen suunnittelun merkitys näkyy tilanteessa, jossa mitataan vauvan kasvumittoja. Osallistujat ovat ryhmittyneet seinustalle asennettujen kalusteiden ääreen, jotka eivät juuri anna muita vaihtoehtoja osallistujien sijoittumisen suhteen. Tilan suunnittelu ei mahdollista esteetöntä vuorovaikutusta tilanteessa, jossa yksi tai useampi läsnäolija osallistuu tilanteeseen näköaistin varassa ja viittomakielisesti viestien. Kalusteiden sijoittelun vuoksi hoitopöydän ääressä toimivan henkilön rintamasuunta on seinää kohti. Näin ollen alla olevan

kuvan esittämässä muodostelmassa äidin hankala seurata tulkkausta samaan aikaan, kun hän huolehtii vauvasta (esim. 3, Kuva 14). Äiti katsoo toimenpiteen aikana vauvaa kohti alaviistoon, joten tulkki on myös katseen kohdistuksen pysty akselin suhteen poissa äidin katseen linjalta. Nähdäkseen tulkin äiti kääntää päätään voimakkaasti takaviistoon oikealle. Tässä näkyy toiminnan vaikutus katsekontaktiin. Vuorovaikutuksen mahdollistava katsekontaktin varaan rakentuva tila pitää tässä tuottaa kehollisin keinoin kuten Sirvage 2009 ja Alankoja & Piironen 2011 ovat kuvanneet. Samasta syystä myös suora vuorovaikutus terveydenhoitajan kanssa on rajoittunutta. Koska osallistujat ovat keskenään katseenvaraisen vuorovaikutuksen kannalta ongelmallisessa muodostelmassa, kutsun muodostelmaa tässä tutkimuksessa hankalaksi kulmaksi.

0:02:58		<p>Toiminta:</p> <p>Vauva on punnittu vaa'alla.</p> <p>Äiti huolehtii vauvasta vaa'alla ja katsoo tulkkia olkapäänsä yli.</p> <p>Terveydenhoitaja ohjeistaa äitiä pukemaan vauvalle vaipan.</p>
		
<p>fyysiset olosuhteet</p> <p>hoitopöytä, vauvan vaaka ja pituusmittari ovat seinustalla</p>	<p>Muodostelma</p> <p>tulkin sijainti on tulkatun vuorovaikutuksen kannalta hankala</p>	<p>Vuorovaikutus:</p> <p>Tulkki käyttää eri keinoja, jotta tulke olisi äidin saavutettavissa.</p>

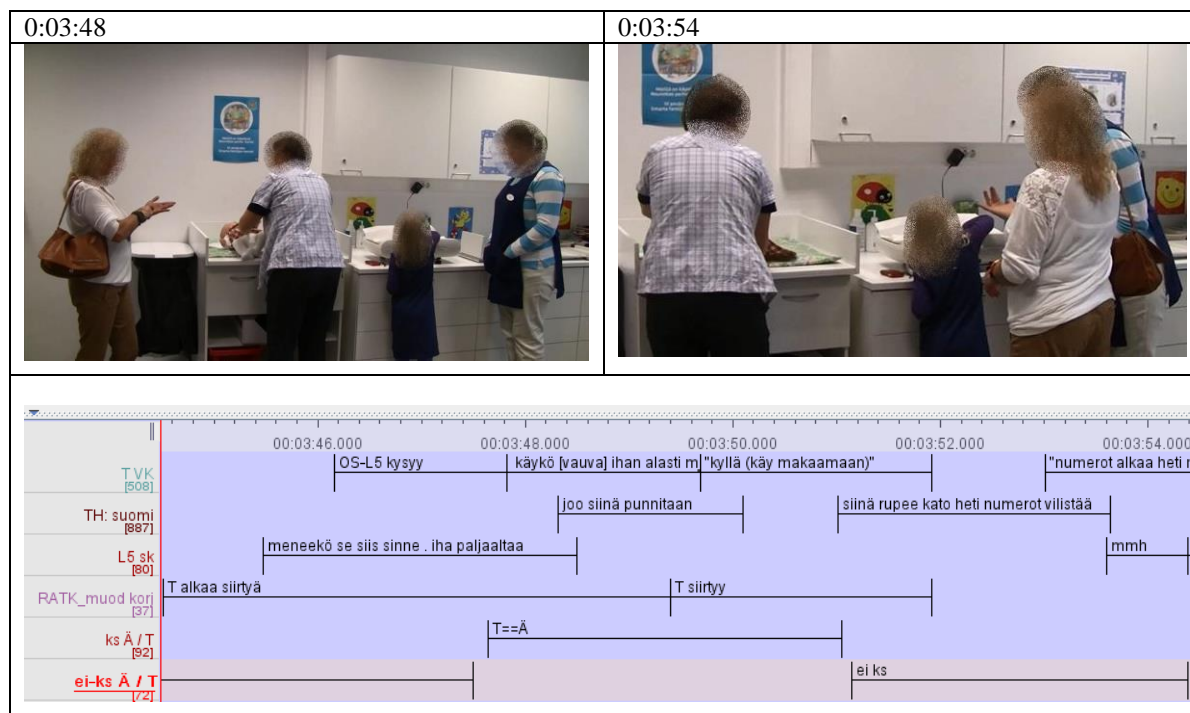
Kuva 14. Esimerkki 3. Vauvaa punnitaan. Hoitopöytä näkyy kuvassa vasemmalla. Vauvan vaaka on tasolla ja jää kuvassa osallistujien taakse.

Aineistossa käytiin keskustelua hankalaksi kulmaksi luonnehtimissani muodostelmissa 15 kertaa. Yhdeksässä tapauksessa (9/15) eli yleisintä niiden yhteydessä oli, ettei muodostelmaa voinut välittömästi muuttaa perustulkkausmuodostelmaksi tai edes parantaa vuorovaikutuksen kannalta toimivammaksi. Tämä johtui samoista syistä kuin mistä hankalaan kulmaan päädyttiinkin eli sen esteenä olivat fyysinen tila (kapea oviaukko ja kiinteä kalustus) sekä toiminta, joka tapahtui seinän viereen asennetun hoitopöydän ja tutkimuspöydän ääressä. Kuudessa tapauksessa (6/15), joissa muodostelmaa oli jossain määrin mahdollista muuttaa,

tulkki tiivisti tai korjasi muodostelmaa hieman paremmaksi kolme kertaa ja vastaavasti kolmesti pysyy paikallaan. Tällöin paikallaan pysyminen liittyi keskeisesti tilanteen vähittäiseen etenemiseen ja mahdollisesti tulkin tilanteen kulusta tekemään tulkintaan (esim 6, luku 7.2.2). Hankala kulma syntyi keskeisesti tulkin ennakoiden valitseman paikan vuoksi, mihin palaan tarkemmin esimerkissä 7 luvussa 7.3.2.

Vuorovaikutuksen kannalta hankalia kulmia ei syntynyt siirtymätilanteissa, joissa toimenpide tapahtui väljäkässä tilassa ja kun toimenpiteen kohteena on vauvan sijasta aikuisten ohjauksessa toimiva lapsi. Hankalaa kulmaa ei myöskään syntynyt tilanteissa, joissa istumajärjestys oli luotu perustulkkausmuodostelmaa varten ja heijastui osallistujien sijoittumiseen myös heidän seistessään. Tilassa olevat huonekalut saattoivat kyllä tällöinkin rajoittaa muodostelmaa, mutta tila niiden ympärillä kuitenkin salli vuorovaikutuksen kannalta suhteellisen hyvän muodostelman.

Tulkin toimintaa hankalan muodostelman suhteen havainnollistaa seuraava esimerkki (esim. 4). Käynnin alkupuolella on mitattu lapsen kasvumitat ja äiti alkaa riisua vauvaa mitauksia varten. Toiminnasta toiseen siirtymisen vuoksi osallistujat liikkuvat tilassa. Hetkeä aiemmin tulkki oli sijoittuneena tulkkauksen kannalta sopivasti terveydenhoitajan taakse äidin katseen linjalle. Nyt kun terveydenhoitaja ja äiti ovat vaihtaneet paikkaa keskenään, muodostelma on hetkessä muuttunut hankalaksi (0:03:30 alkaen).

Kuva 15. Esimerkki 4. Tulkki korjaa muodostelmaa. Myös lopputuloksena on hankala kulma, mikä johtuu huonekalujen sijoittelusta ja äidin huomion suuntautumisesta osin toimintaan.

Kun äiti riisuu vauvaa hoitopöydän ääressä, lapsi ja terveydenhoitaja käyvät keskustelua vauvan mittaamiseen liittyvistä asioista. Äiti seuraa terveydenhoitajan ja lapsen välistä keskustelua ollen lähes selin heihin päin. Vauvaa riisuessaan äiti katsoo vauvaa ja joutuu tulkin nähdäkseen kääntämään päätään voimakkaasti vasemmalle (0:03:48). Tulkki ei näiden olosuhteiden vuoksi pelkää tuota tulketta, vaan pyrkii siirtymistään ennen varmistamaan useilla tavoilla, että tulke on äidin saatavilla: Tulkki toistelee osia puhujan vuoron alusta, odottaa äidin katseen kääntymistä tulkkiin ja tuottaa useita tulkkilähtöisiä ilmauksia identifioidakseen kulloisenkin puhujan.

Tulkilla on tässä tilanteessa mahdollisuus siirtyä terveydenhoitajan viereen. Kun terveydenhoitajan ja lapsen välisessä keskustelussa syntyy yli neljän sekuntia kestävä tauko, tulkki alkaa liikehtiä kohti terveydenhoitajaa (ks. annotaatio *T alkaa siirtyä* rivillä *RATK_muod korj.* kohdassa 0:03:45). Lapsi ehtii kuitenkin vielä esittää kysymyksen, minkä vuoksi tulkki seisahtaa vielä paikalleen ja tulkkaa lapsen vuoron. Terveydenhoitajan vastausta tulkatessaan hän alkaa kiertää äidin selän takaa kohti terveydenhoitajaa (0:03:49). Koska äiti katsoo tulkkia, hän voisi tässä yhteydessä myös estää tulkin siirtymisen, jos siirto ei olisi hänen näkökulmastaan hyvä. Päästyään terveydenhoitajan viereen tulkki jatkaa tulkkaamista välittömästi. Tulkin siirtyessä äiti kääntyy hieman kohti muita osallistujia eli hän vastaa tulkin paikan vaihtoon kehollisella toiminnallaan (ks. kuva 0:03:54). Vaikka tulkin aloitteen ja sitä seuraavan hänen ja äidin välisen yhteistyön lopputuloksena syntyvä uusi muodostelma on viittomakielisen viestinnän kannalta edelleen hankala, äiti voi kuitenkin paremmin seurata keskustelua ja sen tulkkausta ja samalla jatkaa vauvan riisumista. Tulkatun tilanteen jälkeen äiti kommentoi tulkille spontaanisti, että tämä paikan vaihto oli hyvä ratkaisu.

Edellä todetun perusteella hankala kulma esiintyy, kun vuorovaikutus tapahtuu fyysisesti rajoittavassa tilassa, kun tilanteeseen sisältyy katseenvaraista huomiota vievää toimintaa tai kun osallistujat liikkuvat. Tällöin tulkilla on rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa muodostelmaan. Usein huono kulma on kuitenkin tilanteen kannalta paras mahdollinen. Tulkki ei kommentoinut kertaakaan tila- tai muodostelmaratkaisuja puhuen tai viittoen. Hän ei myöskään pyrkinyt vaikuttamaan niihin esim. ehdottamalla toisenlaiseen muodostelmaan asettumista. Tämä voi selittyä mm. sillä että kalusteet ovat kiinteästi asennettuja, tilanteessa toimitaan vaikiintuneessa toimintaympäristössä ja tulkkaus ja tulkattu vuorovaikutus on kuitenkin tilanteessa mahdollista, vaikkakin välillä haastavaa. On myös mahdollista, että äidin tapa säädellä katsekontaktiaan ohjaa tulkin toimintaa, ja tulkki pidättäytyy sellaisista toimintatavoista, joita voisi pitää liian voimakkaina tilanteen kokonaisuuteen nähden. Hankalien muodostelmien aikana tulkki käyttää keinona siis edellä kuvattua mahdollisuutta vaihtaa paikkaa että kiin-

teämmin kieleen liittyviä keinoja tuoda tulke äidin saavutettaville (ks. myös luku 7.2.2). Pa-laute, jonka äiti esitti tulkille myöhemmin osoittaa, että tulkki edistää toiminnallaan vuorovai-
kutusta ja äidin osallistumismahdollisuuksien toteutumista. Samalla tässä, kuten Berge ja Thomassen (2016) analysoivat aineistoaan, tulkin katseenvaraista huomiota suuntaava koor-
dinoiva toiminta rajoittuu vain viittomakieltä käyttävien henkilöiden väliseksi.

7.2 Katsekontakti ja ääni-informaation välittäminen

7.2.1 Katsekontakti tulkin ja äidin välillä

Tässä luvussa tarkastelen äidin ja tulkin välistä katsekontaktia katseen suuntaamista, sekä katsekontaktin ja tulkkeen merkitystä toiminnallisessa tilanteessa. Tarkastelukeinona käytän ensin silmämääräisen havainnointiin perustuvaa lukumäärämuotoista tietoa osallistujien katseen suunnasta. Katseen kohteen olen merkinnyt karkeisiin kategorioihin siten kuin se on videolta paljain silmin havaittavissa, ja siksi lukumäärät kuvaavat minun tekemiäni havaintoja eivätkä välttämättä täysin vastaa todellista katseen suuntaamista. Tästä syystä arvioin niiden avulla lähinnä siirtymätilanteiden luonnetta visuaalisesti orientoituvan osallistujan vuorovai-
kutustilanteena. Lopuksi kuvailen esimerkin avulla sitä, että tulkkeen välittymisellä äidille on erilaisissa konteksteissa erilaisia merkityksiä.

Tulkin viittoman viestin välittyminen äidille riippuu siitä, katsooko äiti tulkin suuntaan vai näkeekö äiti tulkin perifeerisellä näöllään silloin, kun tulkki viitto. Tekemäni lukumääräisen katsauksen perusteella äiti katsoo tulkin suuntaan selkeästi havaittavalla tavalla 67 kertaa. Tällöin on pään asennon, katseen suunnan ja vuorovaiikutuksen kulun perusteella todennäköistä, että äiti näkee mitä tulkki viitto. Katsekontakti äidin ja tulkin välillä on tällöin lähes poikkeuksetta molemminpuolinen. Näiden katseiden kesto on yleensä hyvin lyhyt, alle 5 sekuntia. Vain viisi kertaa kesto on 5–10 sekuntia, pisimmillään se on kerran 15 sekuntia.

Selkeästi tunnistettavia hetkiä, jolloin äiti ei katso tulkkia ja jolloin tulkilla on tulkattavaa tarjolla, on 71 kertaa. Myös näiden hetkien kesto vaihtelee ja on keskimääräisesti pidempi kuin katseen suuntautuessa tulkkiin. Suurin osa näistäkin hetkistä on lyhyitä, kestoltaan alle 5 sekuntia. Tulkin tuottamaa viittominen jää äidin suoran katseen tavoittamattomiin kymmenen kertaa 5–10 sekunnin ajan ja yhdeksän kertaa näin käy 10–20 sekunnin ajan. Syynä näihin katkoksiin äidin ja tulkin välisessä katsekontaktissa on yhtä päällekkäiskeskustelua lukuun ottamatta osallistujien toiminta ja/tai liikkuminen tilassa.

Tilanteissa, joissa tulkilla on välitettävänä informaatiota äidille, katsekontakti äidin ja tulkin välillä katkeilee toistuvasti. Katsekontakti puuttuu noin puolessa tapauksista. Koska katsekontakti puuttuu näin usein ja katsekontaktin puute on myös kestoltaan käytännön tasolla merkittävä, tulkki ei pysty välittämään viestiä samassa tahdissa kuin puhuja puhuu. Tästä syystä tulke ja terveydenhoitajan johtama toiminta ovat ajallisesti epäsynkroniassa. Näissä tilanteissa tulkki toimii useilla eri tavoilla, joiden tarkoitus on saada tulke äidin ulottuville. Kuvailen tätä toimintaa tarkemmin seuraavassa luvussa (7.2.1). Sitä ennen tarkastelen kuitenkin vielä osallistujien katseen suuntaamisen lukumääriä yleisemmällä tasolla siirtymätilanteissa ja koko käynnin aikana. Tällä pyrin selvittämään, onko katsekäyttäytyminen yhteneväistä eri osallistujien välillä ja samanlaista koko neuvolakäynnin aikana.

Tarkastelin aikuisosallistujien katseen suuntaamisen määriä ensin siirtymätilanteiden aikana. Aikuisosallistujat kohdistavat katseen vuorotellen eri suuntiin yhteensä 486 kertaa. Lukumäärä kuvaa tunnistettavia katseen suunnan muutoksia. Katse kohdistui joko keskustelukumppaniin, muuhun osallistujaan, paikkaan tai esineeseen, joka on puheenaiheena tai toiminnan kohteena. Erittelin myös, keneen osallistujista katse suuntautuu. Aikuisosallistujien katseen suunnanmuutokset poikkeavat toisistaan, sillä terveydenhoitajalla luku on 106, tulkilla 170 ja äidillä 210. Lukumäärien perusteella arvioiden äiti suuntaa katsetaan kaksi kertaa tiheämmin kuin terveydenhoitaja ja selvästi useammin kuin tulkki.

Vaikka lukumääriä tulee pitää suuntaa-antavina ja niiden ulkopuolelle jää myös hetkiä, joiden osalta katseen suuntaa ei kuvausteknisistä syistä voi havaita, ovat erot katseen suuntaamisen määrissä selvät. Ne ovat mahdollisesti selitettävissä sillä, että terveydenhoitaja kohdistaa siirtymätilanteiden aikana puheensa ja katseensa lähinnä kulloiseenkin keskustelukumppaniin eli äitiin tai lapseen, mutta ei tulkkiin. Tulkki puolestaan katsoo enimmäkseen äitiin, mutta vilkaisee usein myös vanhempaan lapseen ja harvemmin terveydenhoitajaan. Äiti puolestaan katsoo useimmiten tulkkia ja selvästi vähemmän lapsia ja terveydenhoitajaa. Hän kuitenkin orientoituu katseellaan paljon myös käsillä olevaan toimintaan. Tämä selittänee myös edellä toteamani katsekontaktin katkeilun. Tulkitsen lukumääriä myös siten, että katson äidin katseen kautta välittyvän informaation olevan yhtäältä kattavaa, koska hän käyttää seura monia informaatiolähteitä, ja toisaalta sirpaleista, koska käytettävissä oleva aika jakaantuu useampaan kohteeseen. Katse kohdistuu tällöin lyhyempiä aikoja yhteen kohteeseen, jolloin havainnot voivat olla laadultaan monipuolisia mutta kielellisen vuorovaikutuksen osalta osittaisia.

Kun vertasin aikuisosallistujien katseen suunnanmuutosten määrää (terveydenhoitaja 106, tulkki 170 ja äiti 210) edelleen koko neuvolakäynnin tallenteen kattaviin vastaaviin lu-

kuihin, havaitsin eron myös siirtymätilanteiden ja koko käynnin välillä (ks. Taulukko 3). Koko käynnin aikana äidin katseen suunta vaihtui kaksi kertaa enemmän kuin tulkilla ja jopa kolme kertaa enemmän kuin terveydenhoitajalla.

Taulukko 3. Katseen suuntaa koskevat merkinnät aineistossa osallistujakohtaisina lukumäärinä. Tekstissä mainitut luvut on lihavoitu.

Osallistuja	Siirtymätilanteissa (16 min)	Käynnin aikana (1 t 36 min)	Lukumäärien suhde %
Terveydenhoitaja	106	546	19 %
Tulkki	170	805	21 %
Äiti	210	1719	12 %
YHT.	486	3070	28 %

Taulukosta havaitaan lukumäärien lisäksi, että osallistujien välillä on eroa siinä, kuinka suurta osuutta siirtymätilanteiden aikaiset lukumäärät edustavat koko käynnin aikaisista lukumääristä. Äidillä luku on 12 % siinä missä se tulkilla ja terveydenhoitajalla on n. 20 %. Tämän merkitystä arvioin vertaamalla siirtymätilanteiden osuutta koko aineistoon. Ajallisesti siirtymätilanteet kattavat noin kuudenneksen koko käynnistä (16 min/ 1 t 36 min, 17 %). Vaikka äidin katseen suuntaa vaihtuukin huomattavasti enemmän kuin muilla aikuisosallistujilla, siirtymätilanteissa äidin katseen suunta vaihtuu kuitenkin harvemmin kuin käynnin aikana muiden tilanteiden aikana. Terveydenhoitajan ja tulkin osalta katseen suuntaamisen prosentuaalinen osuus on hieman suurempi kuin siirtymien ajallinen osuus. Osallistujien katsetta koskevat merkintöjen yhteislukumäärä siirtymätilanteiden aikana on noin neljänneksen (28 %) koko tilanteen lukumäärästä, mikä viittaa siihen, että siirtymät poikkeavat katseen käytön osalta muista tilanteista. Näin on erityisesti äidin ja tulkin osalta. Muissa kuin siirtymätilanteissa äiti suuntaa katsetaan eri kohteisiin tiheämmin kuin siirtymätilanteiden aikana ja jälleen tiheämmin kuin muut aikuisosallistujat. Myös tulkilla katseen suunnan vaihtelu on hieman tiheämpää liiketilanteissa kuin muiden neuvolakäyntiin kuuluvien hetkien aikana. Lisäksi äidin katseen käyttö kaiken kaikkiaan eroaa muiden aikuisosallistujien katseen käytöstä sekä siirtymätilanteiden että käynnin muiden osuuksien aikana. Näiden havaintojen perusteella teen päätelmän, että liiketilanteet ovat tässä aineistossa erityinen konteksti viittomakielentulkaukselle.

Käynnin muiden osuuksien kuin siirtymien osalta on vielä huomattava, että ne sisältävät toiminnallisia hetkiä sekä kahden aikuisen välisiä ja kolmen osallistujan välisiä keskusteluti-

lanteita. Voi olla, että myös toiminnalliset hetket ja keskustelutilanteet eroavat toisistaan myös katsekäyttäytymisen osalta. Vaikka siirtymätilanteissa äiti vaihtaa katseensa suuntaa tiheämmin kuin muilla osallistujilla, muiden kuin siirtymätilanteiden aikana äidin katseen suunnan muutokset tapahtuvat vielä tiheämmin kuin siirtymätilanteiden aikana. Tämä voi heijastaa esimerkiksi äidin aktiivista keskustelijaroolia niissä tilanteissa, joissa hän keskustelee terveydenhoitajan kanssa. Siirtymätilanteiden aikanahan äiti on pikemminkin keskustelussa vastaanottajan roolissa. Näiden tilanteiden välillä yksi selittävä tekijä voisi olla se, että viitojan katse suuntautuu vuoron aikana sekä vastaanottajaan että viitotulle viestinnälle tyypillisesti pois vastaanottajasta (tekstuaalinen ja kieliopillisen katseen suuntaamisesta ks. esim. Metzger 1998: 171, 177). Toisaalta toiminnallisissa hetkissä äidin katse voi suuntautua usein myös toimintaan ja käsiteltäviin objekteihin. Kielelliset seikat ja tilanteen sisältämä toiminta voivat molemmat lisätä katseen suunnan muutoksia siirtymätilanteiden ulkopuolelle jäävässä osuudessa. En kuitenkaan tässä yhteydessä analysoinut näitä tilanteita tarkemmin, joten en voi arvioida tarkemmin siirtymätilanteiden luonnetta suhteutettuna muihin erityyppisiin vuoro-vaikutustilanteisiin.

Kaiken kaikkiaan lukumääriin perustuvasta tarkastelusta voi tämän aineiston perusteella vetää yhteen, että äidin katsekäyttäytyminen vaihtelee tilanteen siirtymien ja ei-siirtymätilanteiden aikana. Tämä voi johtua tilanteessa keskeisen toiminnan – siirtymien, toiminnan ja keskustelun – luomista edellytyksistä ja mahdollisuuksista suunnata katseenvaraista huomiota eri kohteisiin. Katsekäyttäytyminen siirtymien aikana ja niiden ulkopuolella voivat vaikuttaa informaation välittymiseen ja siihen, miten tulkki voi tai miten hänen kannattaa toimia eri tilanteissa.

Lopuksi palaan vielä luvun alussa esittämäni huomioon äidin ja tulkin välisen katsekontaktin sirpaleisuudesta ja monien informaatiolähteiden käytöstä. On selvitetävää, miten tilanteessa tarjolla ovat multimodaaliset resurssit yhtäältä haastavat tulkkia työssään ja toisaalta tukevat tai jopa helpottavat sitä: Vaikka tulkin keskeisenä tehtävänä on välittää informaatiota ja siten tarjota tilanteen osallistujille mahdollisuus tiedonsaantiin, osallistujat eivät kuitenkaan välttämättä ole riippuvaisia tulkin välittämästä tiedosta. Esimerkin tarjoavat aineistossa olevat viisi tapausta, joissa terveydenhoitaja ilmoittaa jonkin jommankumman lapsen kasvumitoista (pituus, paino, päänympäry). Tilanteet eroavat toisistaan sen suhteen, mitä informaatiota tilanteessa on tarjolla ja minkälaista toimintaa kukin mittaus äidiltä edellyttää. Äiti toimiikin tilanteissa eri tavoin. Kun terveydenhoitaja ei tarvitse äidin apua mitan ottamisessa, äidillä on mahdollisuus ottaa valokuvia mittauksista. Hänen huomionsa on keskittynyt mittaukseen. Mittatuloksen ilmoittamisen aikana kahdessa tilanteessa äiti ottaa kuvan mitta-

riissa tai sen näytöllä näkyvästä mittatuloksesta samaan aikaan kuin terveydenhoitajan puhuu sen ääneen ja tulkki tulkkaa sen. Kahdessa muussa tapauksessa äiti myös tallentaa mittaustilannetta puhelimensa kameralla, ja katsoo tulkkia mittatuloksen ilmoittamisen ajan. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että mittatulos ei näy siitä kulmasta ja etäisyydeltä, jossa äiti on. Viidennessä tapauksessa (ja kerran tämän tutkimuksen aineiston ulkopuolella) äiti avustaa vauvan mittaamisessa eikä pysty samanaikaisesti katsomaan mittatulosta eikä kuvaamaan tilannetta tai mittatulosta. Tällöin hän jälleen katsoo mittauksen tuloksen tulkilta.

Äiti siis käyttää tilanteen aikana sekä suoraa havainnointia että tulkkausta vuorovaikutuksen ja tiedonsaannin resurssina. Äiti katsoo ja tallentaa puhelimensa kameralla suoraa informaatiota mittaustilanteesta ja -laitteesta, ja kun lukema ei ole hänen nähtävillään, hän katsoo mittaustuloksen tulkilta. Useat seikat viittaavat siihen, ettei katsekontaktin puute johdu siitä, ettei äiti tietäisi kyseisen informaation olevan tarjolla tai olevan tulossa tarjolle myös viittotussa muodossa. Ensiksi, mittaukset ovat toimenpiteenä tuttuja ja rutiininomaisuus lisää tilanteen ennakoitavuutta. Aiemman kokemuksen perusteella lienee ennakoitavissa, että mittaamisen jälkeen mittaaja ilmoittaa tuloksen. Se, että äiti ei kysy mittoja vaan pelkästään kääntää katseensa kohti tulkkia, osoittaa äidin asettuvan vastaanottajaksi. Toiseksi, terveydenhoitajan kehon asennon muutokset heijastavat yksittäisen mitan ottamisen etenemistä. Pysähtyminen mittatuloksen havaitsemisen ajaksi ennakoi sitä, että mittaustulos on pian tulossa ilmi. Viimeistään se, että terveydenhoitaja ojentautuu pystyasentoon ja ottaa esiin muistivihon ja kynän ilmaisevat, että mittaus on tullut valmiiksi ja informaatio on tarjolla tai se on ainakin kysyttäessä saatavilla. Kolmanneksi, tulkki tulkkaa koko ajan, mikä ilmaisee informaation olevan tarjolla. Tulkki seuraa äidin katseen suuntaa ja silloin kun äiti ei katso tulkkia, tulkki pyrkii tuottamaan tulkkeen äidin saataville. Hän tekee tämän toistamalla mittatuloksen ja toisessa tilanteessa odottamalla hetken ennen mittatuloksen viittomista.

Edellä kuvaamani perusteella esitän, että äiti käyttää tilanteessa tarjolla olevia resursseja ja säätelee käytettävissä olevien resurssien mukaan katsekontaktia tulkin kanssa. Kyseisessä tapauksessa lasten kasvumittojen mittaamisen yhteydessä äidin ja tulkin välisen katsekontaktin katkeaminen ei siis suoraan tarkoita äidin tiedonsaannin rajoittumista. Tämä tieto voi yhtäältä helpottaa tulkin painetta välittää kaikki, mitä tilanteessa on puhuttu. Toisaalta tulkin voi olla vaikea päätellä joka hetki, onko kaikki informaatio varmasti ollut äidin saatavilla ja onko tulkki siten täyttänyt tehtävänsä tiedon välittäjänä. Näin ollen myös useita informaatiolähteitä tarjoava tilanne luo jännitteen tulkin toimintaan.

7.2.2 Tulkin keinot katsekontaktin saamiseksi ja ylläpitämiseksi

Tulkilla ei ole katsekontaktia äidin kanssa 71 kertaa tilanteissa, joissa terveydenhoitaja tai lapsi puhuu ja tulkin tulisi tulkata se. Näissä tilanteissa tulkki käyttää useita aiemmissä tutkimuksissa tunnistettuja vuoron aloittamisen tapoja, mm. katseen suuntaamista, tulkkaamisen aloittamista suoraan viittomalla sekä huomion pyytämistä manuaalisin ja ei-manuaalisin keinoin. Lisäksi tulkki viivästyttää tulketta ja siirtyy parempaan paikkaan. Tässä alaluvussa kuvailen tarkemmin aineistossa esiintyneitä toimintatapoja ja esittelen niiden käyttöä kontekstissaan.

Silloin kun tulkki on aloittamassa viittomista, tulkki katsoo voittopuolisesti äitiä. Tällöin tulkin on mahdollista havaita, katsooko äiti tulkkia ja onko tämä näin ollen antanut tulkille vuoron. Tulkin katse kuitenkin suuntautuu ajoittain myös pois äidistä, silloinkin kun se olisi odotuksenmukaista viittomakielisen vuorottelunormin mukaisesti. Kun tulkki tällaisessa tilanteessa alkaa viittoa, on kysymys ikään kuin itsevalinnasta, jota esim. McIlvenny (1995: 139) pitää epävarmana vuoronaloittamisen keinona. Jos tulkin viittomakielisen ilmaisuuden analyysi olisi sisältänyt kielellisen analyysin, olisi voinut selvittää, missä määrin tulkin katse pois äidistä kuuluu viittomakieliseen ilmaisuun (Metzger 1998). Tällaisen tarkastelun puutteessa tulkin katseen suunnan vaihtelua kuvaava lukumäärällinen tarkastelu ei tässä yhteydessä ole mielekäs. Tämän vuoksi tulkin katseen suuntaaminen puuttuu alempana olevasta luettelosta, jossa muuten on tulkin huomion herättämisessä ja vuoron aloittamisessa olevat keinot.

Yksi kiinnostava pragmaattinen seikka vaikuttaa tulkin katseen suuntaan. Joidenkin monenkeskisten hetkien aikana tulkki katsoo kohti puhujaa tai puhuteltua. Katsetta suuntaamalla tulkki ilmaisee muutoksia osallistujakehikossa, ja viittomista suuntaamalla tulkki tulee epäsuorasti identifioineeksi puhujan (puhujaa on tässä tapauksessa tilanteen ei-puhuteltu osallistuja ja ei tulketta seuraava vastaanottaja). Tällöin tulkin katse ja siihen liittyvä muu puhuttelun ilmaisuus toimivat tehokkaasti tulkkauksen hyödyksi, mutta rajoittavat tulkkia seuraamasta äidin katseen suuntaa. Tieto viittomakielisestä katseen suuntaamisesta ja havainto puhuttelusta antavat viitteitä siitä, että tulkin katse pois vastaanottajasta ei ole satunnainen poikkeama, vaan että varsinkin puhutteluun liittyvällä katseella on erityisesti tulkkauksen kannalta oma, merkityksellinen funktio.

Lähes kaikissa tapauksista, joissa tulkilla ei ole katsekontaktia äidin kanssa, tulkki yksinkertaisesti alkaa ja/tai jatkaa tulkata viittoen (63/71). Riippuen siitä, onko tulkki laskenut kädet edellisen tulkevuoron päätteeksi rennosti alas vai ei, viittomisen aloittaminen saa aikaan

joko pienemmän tai suuremman nähtävissä olevan liikkeen. Käsien nosto, kuten Baker (1977) tuo esille, samoin kuin viittomisen aloittaminen, voi riittää vuoron saamiseen.

Tulkki kuitenkin toimii viittomakielisen vuorovaikutuksen periaatteesta poikkeavasti, koska hän ei odota vastaanottajan katsekontaktia voidakseen jatkaa viittomista (McIlvenny 1995; Baker 1997; Coates & Sutton-Spence 2001). Tämä itsevalinnan omainen vuoron aloittamisen tapa vastaa Van Herreweghen (2002) havaintoa tulkkien toiminnasta. Itsevalinta tulkkauksessa lyhentää puhujan vuoron ja tulkin vuoron välistä viivettä, mikä lisää sujuvuuden vaikutelmaa tulkatussa vuorovaikutuksessa. Tämä voi olla merkityksellinen syy tällaiseen vuoron aloitukseen ja vuoron säilyttämisen keinojen käyttöön tulkkauksessa.

Edellä kuvatun kaltaisen toiminnan ohella tulkki käyttää useita muita tapoja saattaa viittominen äidin havaittavaksi. Tämä osoittaa, että tulkki on sensitiivinen viittomakielisen keskustelun edellyttämälle katsekontaktille. Kuvailen seuraavaksi lyhyesti näitä keinoja, ja ne ovat myös selkeyden vuoksi lueteltuna alla. Keinot voivat olla osin päällekkäisiä keskenään, sillä aineistossa oli esim. tapaus, jossa tulkki tuo kätensä äidin näkökenttään ja samalla toistaa huomionherättämissviittoman.

Tulkki toistaa osan viittomastaan	21
Huomionherättäminen (HH)	4
Viittomisen keskeyttäminen, jäännä näkyvissä	6
Katseen linjan käyttö: käsien tuonti näkökenttään	3
Katseen linjan käyttö: muodostelman korjaus	13

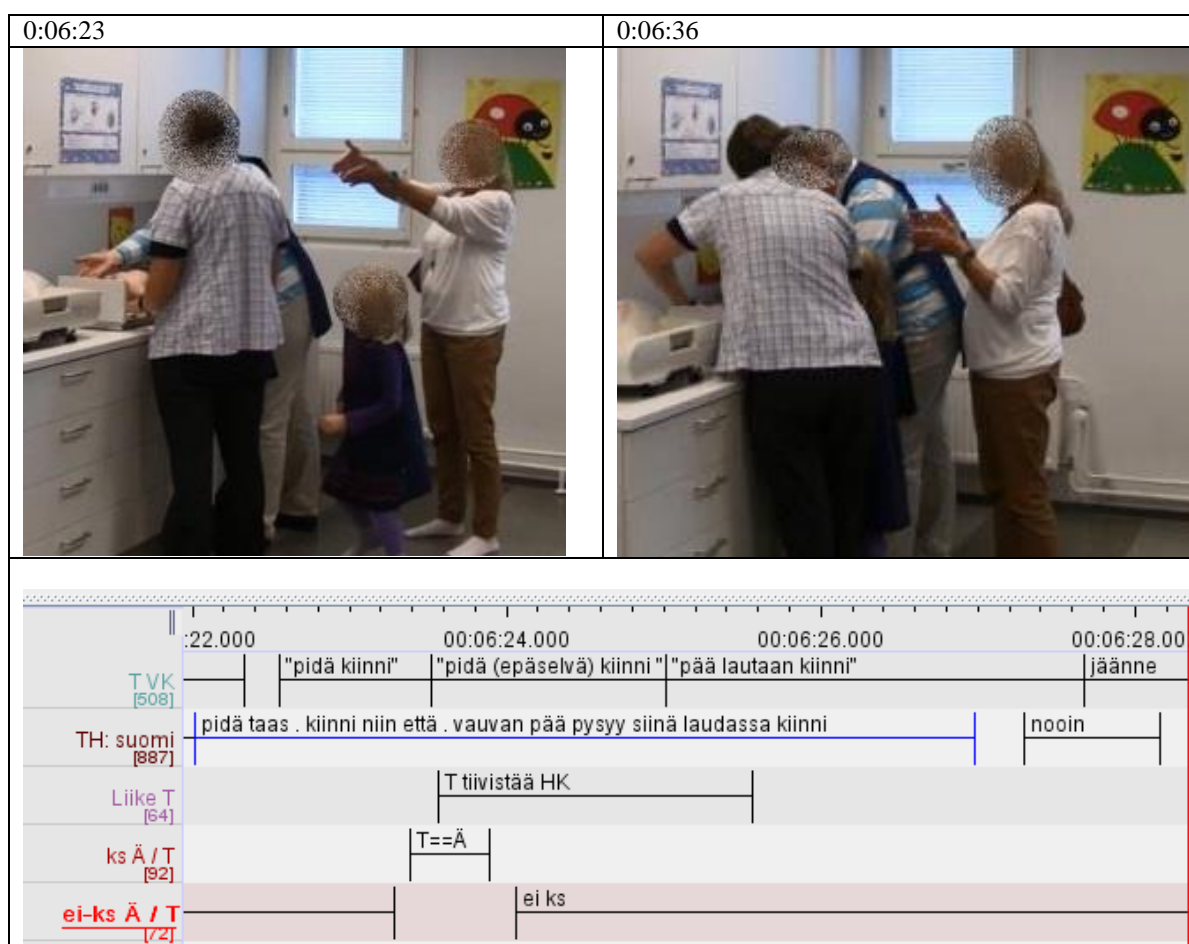
Useammin kuin joka neljännessä tapauksessa (21/71) tulkki toistaa yhtä tai useampaa tulkkeeseen tai johtoilmaukseen kuuluvaa viittomaa. Tätä tapaa voidaan käyttää myös viittomakielisessä keskustelussa (Metzger & Bahan 2001). Tämän lisäksi tulkki käyttää huomionherättämissviittomaa (HH, Suvi art. 77) sen yksikäsitteisessä muodossa. Viittoma esiintyy aineistossa sekä yksittäisenä, että toistettuna yhteensä neljä kertaa. Tulkkeessa esiintyy samoin yksittäisiä kertoja (6/71) jäännä viittomasta, jolloin teksti ei etene. Viittomisen keskeyttäminen jäänteeksi on myös suomalaisessa viittomakielisessä keskustelussa tunnettu vuorottelun keino (McIlvenny 1995). Viittomajäänteestä voi päätellä vähintään, että edellä on käytetty vuoro. Usein siitä on kuitenkin luettavissa myös osa ilmauksen merkityksestä. Jäännä voi toimia toimii myös vuoron ylläpitämisen keinona, kun tulkki kuuntelee puhujaa. Aineistossa jäänteinä oli tulkkeeseen kuuluvia viittomia ja tulkkilähtöisessä johtoilmauksessa olevia osoituksia. Sekä viittomisen toistaminen että keskeyttäminen toimivat kuten se, että tulkki yksinkertaisesti odottaa hetken ennen tulkkeen tuottamista. Koska lähtöteksti voi tämän aikana kuitenkin edetä, nämä keinot voivat kuormittaa tulkin työmuistia (vrt. Roy 2000 [1989]).

Tulkki käyttää myös äidin katseen linjaa hyödyntäviä keinoja, jotka tunnetaan myös aiemmasta tutkimuksesta. Tässä rinnastan sen, että tulkki on nostaa kädet normaalia korkeammalle käsien tuomiseen vastaanottajan näkökenttään (vrt. Mather 1989). Aineistossa tulkki käytti näitä keinoja kolme kertaa. Tulkin liike puhujan läheisyyteen eli muodostelman korjaus (vrt. Berge & Thomassen 2016; Kontturi & Pekkarinen 2013) puolestaan toistui aineistossa useammin, 13 kertaa. Muodostelman korjaus voi toimia puhujan identifioimisen välineenä (vrt. Stewart ym. 2004; ks. esim. 2), mutta myös vuoron- ja huomion pyyntönä. Tällainen tulkin liikkuminen tilassa palvelee viittomakielisen viestinnän toimivuutta edistämällä huomion kiinnittämistä ja katsekontaktin ylläpitoa. Osa liikkeestä on vähäistä, yksittäinen askel tai siirreltävän tuoli rullaaminen hieman sivusuuntaan. Pienehköjä liikkeitä, muodostelman korjauksia olen kuvannut yksinkertaisimmillaan alaluvuissa 7.1.1 (esim. 2) ja 7.1.2 (esim. 4). Osassa tapauksista on selkeää liikettä, jossa tulkki vaihtaa olennaisesti paikkaa tilassa. Tällainen liike on samanlaista kuin Bergen ja Thomassenin (2016) tutkimuksen aineistossa ja kuvauksissa tulkin liikkumisesta tulkatussa tilanteessa (Stewart ym. emt.). Aineiston valossa on mahdollista hahmottaa jatkumo käsien liikkeistä ylävartalon liikkeiden kautta koko kehon liikkeeseen paikasta toiseen. Liikkeen koko ja laatu määräytyy sen mukaan, onko tulkki jalkeilla vai istuuko, ja jos istuu, onko tuoli liikuteltava vai kiinteä.

Muiden, varsinkin ei-manuaalisten, keinojen osalta analyysi ei tuottanut tulosta, sillä en havainnut aineistossa esim. Bakerin (1977) mainitsemia osoittelun tai nyökyttelyn lisääntymistä tai muita vastaavia keinoja. Niiden puuttuminen aineistosta voi liittyä siihen, että siirtymätilanteissa on kysymys hyvin pitkälti terveydenhoitajan ja lapsen puheen tulkkaamisesta viittomakielelle. Näiden hetkien aikana äiti on asettunut enemmän vastaanottajan rooliin eikä vuoron tuottajaksi eikä tulkki näin ollen lähtökohtaisesti ole osoittamassa äitiä kohti tai nyökyttele keskustelupalautteena. Arkikeskustelua koskevat havainnot taas liittyvät asetelmaan, että molemmat osapuolet ovat sekä vuoron tuottajia että vastaanottajia ja vuorottelu on näin ollen tasapuolisempaa. On myös mahdollista, että tarkasteluni oli liian karkeaa, jotta olisin havainnut hienovaraisempien keinojen käyttöä.

Havainnollistan seuraavaksi tulkin toimintaa ja hänen käyttämiään keinoja aineistokatkelmalla. Esimerkki 5 (Kuva 16) kuvaa siirtymää mittaustavasta toiseen. Vauvan pituus mitataan aulassa kiinteän kalusteen päällä olevalla pituusmittarilla. Kalusteiden sijoittelun ja toiminnan vaatiman huomion vuoksi tulkki jää takaviistoon äidin näkösektorin ulkopuolelle (hankala kulma). Osapuolilla ei ole juurikaan mahdollisuutta parantaa muodostelmaa. Terveydenhoitaja osoittaa kädellään vauvan päätä ja ohjeistaa äitiä auttamaan mittauksessa: ”*pidä taas kiinni niin että [vauvan] pää pysyy siinä laudassa kiinni*”). Tulkki aloittaa vuoronsa pyy-

tämättä äidin huomiota muuten kuin alkamalla viittoja. Erityistä tulkin viittomisessa on se, että hän nostaa heti vuoronsa alussa kädet poikkeuksellisen korkealle viittoessaan ohjetta ("pidä kiinni"). Tämä näkyy vasemman puoleisessa kuvassa (0:06:23). Äiti reagoi johonkin tarjolla olevasta informaatiosta – terveydenhoitajan osoitukseen, sanalliseen kehotukseen, tulkin kohotettuihin käsiin – ja katsoo tulkkiin. Tulkki toistaa viittomansa ("pidä kiinni") ja korjaa muodostelmaa siirtymällä lähemmäs äitiä ja terveydenhoitajaa. Siirtyminen on mahdollista vasta, kun lapsi on ensin siirtynyt itselleen parempaan paikkaan nähdäkseen toimenpiteen. Äiti kääntää katseensa pänsä välittömästi vauvan suuntaan ja on kasvot tätä kohti koko mittauksen ajan. Vauvaa mitatessaan terveydenhoitaja tarkentaa ohjettaan ja keskusteleo lapsen kanssa mittauksen suorittamisesta. Tulkki tulkkaa tämän kädet normaaliasennossa eikä pyri muuten kiinnittämään äidin huomiota (Kuva 16, 0:06:36 oikealla). Kun mittaustulos on selvännyt ja terveydenhoitaja sanoo sen ääneen, äiti kääntyy kohti tulkkia, joka tulkkaa terveydenhoitajan ilmoittaman senttimäärän.

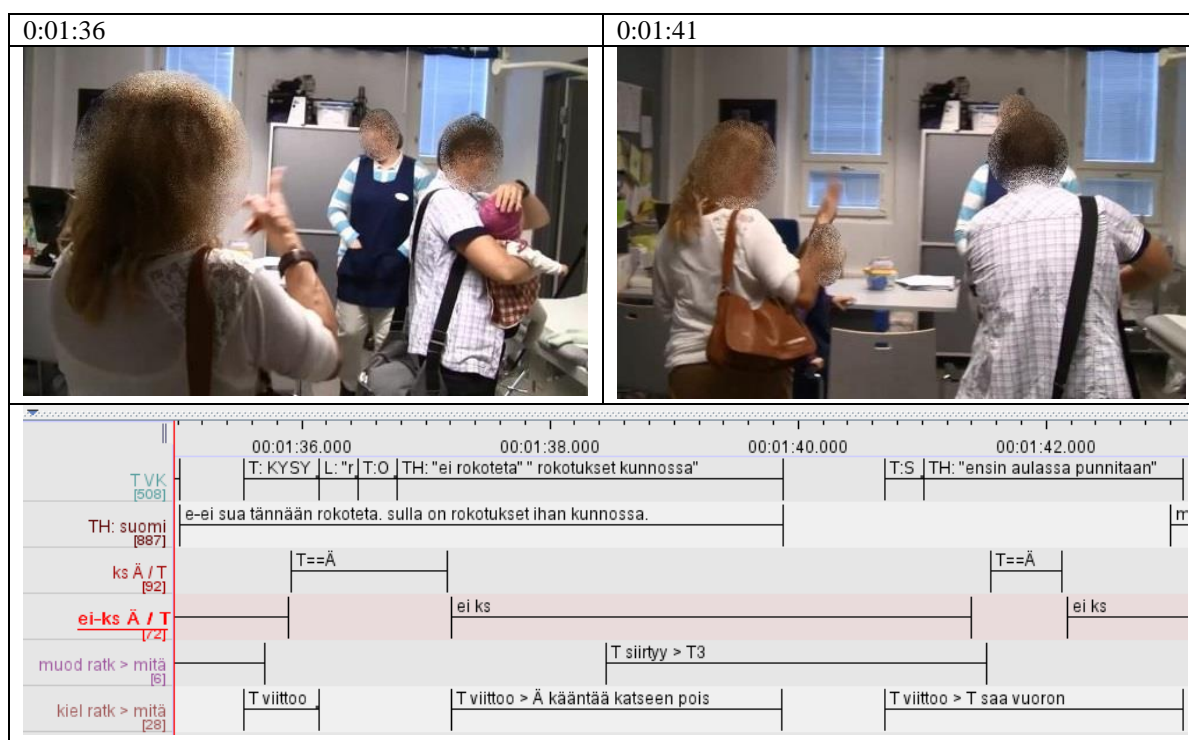

Kuva 16. Esimerkki 5. Tulkki korjaa muodostelmaa ja muuntelee viittomista tilanteessa, jossa katsekontakti äidin kanssa on rajoittunut. Vasemmalla tulkki tulkkaa terveydenhoitajan ohjetta äidille pitää vauvan päätä paikoillaan kädet kohotettuina. Oikeanpuoleisessa kuvassa tulkki on korjannut muodostelmaa ja viittoo saman ilmaisun pään kiinnipitämisestä kädet neutraalissa paikassa (kuva aineiston ulkopuolelta).

Esimerkistä todetaan tulkin pyrkivän korjaamaan muodostelmaa siinä määrin kuin se on tilan puitteissa mahdollista. Sitä ennen tulkki on kuitenkin jo nostanut kädet tavallista korkeammalle eli pyrkinyt saattamaan viittomisen äidin näkyville. Tulkki siis hyödyntää katseen linjaa kahdella tavalla. Kun tulkki nostaa kätensä ylös, kädet ulottuvat vain äidin perifeerisen näön alueelle. Tämän jälkeen tulkki toimii kuten edellisessä alaluvussa perustulkkausmuodostelman yhteydessä (ks. esimerkki 2 luvussa 7.1.1) eli siirtyy lähemmäs äitiä, jolloin tulkin näkemiseen tarvittava päänkääntö on pienempi. Tämäkin keino hyödyntää katseen linjaa kuten käsien vieminen näkökenttään ja yläkehon nojaaminen, mutta tässä on kyseessä koko kehon liike. Sen vaikutus on tässä tapauksessa heikko ja uudelleen hankalaan kulmaan päätyvä korjaus ei kuitenkaan riitä korvaamaan tilan rajoitteista ja toiminnasta syntyvää estettä vuorovaikutukselle. Olennaista tässä on huomata, että tulkki ja äiti yhdessä tekevät viitotun keskustelun mahdolliseksi: Tulkki astuu lähemmäs pääasiallisia osallistujia ja viittoo kädet kohotettuna. Äiti puolestaan kääntää päätään, jotta voi nähdä tulkin. Näin he luovat yhdessä yhtä aikaa fyysisen, kehollisen ja kielellisen tilan, joka mahdollistaa viittomakielisen viestinnän juuri tässä tilanteessa. Yhteistyönä syntyy tila, jota Sirvagen (2009) kutsui visuaaliseksi tilaksi ja Mondada (2009) vuorovaikutustilaksi.

Kuten esimerkistä 5 kävi ilmi, tulkki myös yhdistelee eri keinoja saada tai ylläpitää äidin huomio tulkkauksessa. Näin tapahtuu noin kolmanneksessa (27/71) katsekontaktittomassa tilanteessa. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta tulkin käyttämät lisäkeinot seuraavat välittömästi tulketta. Yleisintä on jo kertaalleen viitotun toistaminen (15/27). Muodostelman korjaus yhdistyy viittomiseen kuusi kertaa, ja mutkikkaampia yhdistelmiä viittomisesta, toistosta, muodostelman korjaamisesta, käsien kohottamisesta ja huomion herättämisestä HH-viittomalla syntyy viisi kertaa. Yhden kerran tulkki yhdistää viittomisen, muodostelman korjaamisen ja tulkkeen toistamisen muista yhdistelmistä poikkeavalla tavalla. Toisto tulee tässä tapauksessa viivästetysti, 12 sekuntia kestävän toiminnallisen jakson jälkeen, mitä kuvaan seuraavassa esimerkissä 6. Tulkin ennakoivalla sijoittumisella on tässäkin esimerkissä keskeinen merkitys. Tilanne alkaa perheen saavuttua neuvolaan. Muodostelma on aluksi hankala, koska tulkki seisoo eri puolella kuin terveydenhoitaja ja lapsi. Terveydenhoitaja kehottaa osallistujia lähtemään aulaan. On mahdollista, että äiti tässä vaiheessa näkee tulkin tulkkauksen kehotuksen aulaan lähtemisestä. Tulkki ei tässä tilanteessa hakeudu huoneen toiseen päähän terveydenhoitajan ja lapsen lähetyville, mitä perustulkkausmuodostelmaan ryhtyminen edellyttäisi. Sen sijaan tulkki jää lähelle huoneen ovea, mikä viitanee siihen, että tulkki orientoituu tulkkauksen lisäksi myös terveydenhoitajan ohjeen noudattamiseen ja ennakoii huoneesta poistumista.

Seuraavan 12 sekunnin ajan äiti käyttää laskeakseen vauvan ylimääräiset vaatteet ja hoitolaukun pois käsistään tutkimuspöydälle. Samaan aikaan tulkki viittoo terveydenhoitajan ja lapsen käymää keskustelua ja äiti katsoo tulkkausta vain hetkittäin (ks. Kuva 17, vasemmanpuoleinen kuva). Sen jälkeen äiti kääntyy terveydenhoitajan puoleen ja näyttää orientoituvan keskustelemaan tämän kanssa. Tulkki reagoi tähän siirtymällä paikkaan, jossa on mahdollista muodostaa väljä kolmiomainen muodostelma. Tulkki voisi tässä vaiheessa toistaa viimeiseksi kuulemansa vuoron, jonka tulkkausta äiti ei katsonut. Sen sijaan tulkki toistaa terveydenhoitajan aiemman lähtemistä koskevan vuoron ja näin varmistaa, että äiti on tietoinen, mitä seuraavaksi tullaan tekemään (0:01:41). Tulketta ennen tulkki viittoo johtoilmauksen, jossa tulkki käyttää puheaktiverbiä (ks. annotaatio *T:S* rivillä *T VK* kohdassa 0:01:41). Terveydenhoitaja reagoi äidin kääntymiseen ja tulkin siirtymiseen toistamalla kehotuksensa lähteä aulaan, sillä hän on nähnyt tulkin viittovan, mutta ei oletettavasti ymmärrä viitotun sisältöä tai toistaa ohjeen muusta syystä.

Kuva 17. Esimerkki 6. Tulkin sijoittuminen ennakoii tilanteen kulkua, mutta katsekontakti katkeilee. Tulkki korjaa hankalan kulman korjaamalla muodostelmaa, toistamalla tulkkeen ja identifioimalla puhujan.

Edellisessä katkelmassa käy selväksi, että tulkin liikkuminen ja paikallaan pysyminen ovat osa tilanteen toimintaa. Aluksi tulkki sijoittuu ovensuuhun, mikä osoittaa konkreettisesti oletuksen tilasta poistumisesta. Jos äiti lähtisi heti tavarat laskettuaan pois huoneesta, tulkin ennakoiva sijoittuminen sujuvoittaisi yhteistä siirtymää kohti aulaa. Kun äiti sen sijaan kään-

tyy kohti terveydenhoitajaa, tulkki orientoituu tilanteeseen uudelleen ja siirtyy tulkkauksen edellyttämään ja tilan sallimaan paikkaan. Tämän jälkeen hän toistaa tulkkeen, jonka lähtötekstinä oli terveydenhoitajan kehoitus siirtyä aulaan. Samalla toisto paikkaa sitä, että tulkkausta oli tätä ennen vaikea seurata hankalan muodostelman vuoksi. Tulkkeen toisto 12 sekunnin jälkeen on siinä mielessä erikoinen, että se osoittaa tulkin vaikuttavan informaation kulkuun aktiivisemmin kuin välittömiä toistoja tehdessään. Viivästetty toisto vaikuttaakin tässä tilanteessa tulkin täydennykseltä tai korjaukselta edelliseen epäonnistuneeseen viestinvälittämisyrittäykseen. Toisaalta se voi olla myös pyrkimys sujuvoittaa siirtymää kohti aulaa. Sellaisena se on rajatapaus tulkkeen ja tulkkilähtöisen ilmauksen välillä. Tulkki tuottaa ennen tulketta johtolauseen, jolla hän identifioi puhujan. Syynä tähän voivat olla suuri viive tulkattavan vuoron ja tulkin tuottaman tulkkeen välillä. Toisaalta tulkki voi johtolauseella myös korostaa, että vuoro on tulketta eikä tulkin kehoitus. Näin tulkki osallistuu kielellisesti yhteisen ymmärryksen luomiseen ja koordinoi vuorovaikutusta (Wadensjö 1998). Myöhemmin esimerkissä 7 tulee esille myös se, miten tulkin sijoittuminen ja liike tilassa toimii myös tässä merkityksessä.

Yhteenvetona edellä kuvatuista keinoista koko aineiston osalta voi sanoa, että tulkin käyttämät keinot ovat moninaisia. Ne ovat kielellisiä (sekä manuaalisia että ei-manuaalisia) ja hyödyntävät vartalon eri osien tai koko kehon liikettä. Tulkki myös yhdistelee eri keinoja toisiinsa perättäin ja samanaikaisesti. Tässä aineistossa esiintynyt keinovalikoima on koottu erikseen alla olevassa taulukossa, jossa näkyvät myös keinot, jotka on tunnistettu aiemmin viittomakielen ja tulkkauksen tutkimuksessa (ks. Taulukko 4 alla).

Viittomisen, viittomisen toiston ja viivästyttämisen sekä näiden yhdistelmien lukuisuus suhteessa muiden keinojen käyttöön viittaa siihen, että pelkkä viittominen ja sen modifiointi on tulkin ensisijainen keino kiinnittää äidin huomio tarjolla olevaan tulkkeeseen. Katseen linjaa hyödyntävät keinot ovat toiseksi yleisimpiä. Sen sijaan huomionherättämissiittomaa (HH) tulkki käyttää vain muutamia kertoja, mikä voi olla arkikäsitteiden tasolla hieman yllättävää, sillä juuri tämä viittoma mainitaan yleisesti, kun kerrotaan viittomakielisten tavoista herättää toisen huomio. Koskettamista ei tulkki tässä aineistossa käyttänyt lainkaan, vaikka se olisi ollut mahdollista äidin ja tulkin lyhyen välimatkan takia. Voi olla, että osallistujat kokevat kosketuksen neutraalissa asioimiskontekstissa intiimimmäksi ja kenties vaativan sävyiseksi tavaksi, joka eroaisi tulkin valitsemasta yleisestä strategiasta. On myös mahdollista, ettei näitä keinoja suosita tietynlaisissa tulkatuissa tilanteissa tai tulkkauksessa ylipäänsä. Aineiston perusteella ja tämän tutkimuksen puitteissa en kuitenkaan pysty ottamaan tähän kantaa.

Taulukko 4. Tämän tutkimuksen esille tuomat huomion herättämisen ja vuoron aloittamisen keinot.

Viittomakielisessä vuorovaikutuksessa todettuja huomionherättämisen, vuoroon pyrkimisen ja vuoron aloittamisen keinoja. Huom. Sulut merkitsevät lähteestä riippuen funktioltaan moniselitteisiä tai vajaasti raportoituja keinoja.	Viittomakielisessä keskustelussa		Tulkkiensa ilmaisuissa		
	Muut viittomakielet ¹	Suom. viittomakieli ²	Muut maat ³	Suomi ⁴	Tämä tutkimus
Manuaalinen: viittominen ja sen muuntelu Käsien nostaminen viittomatilaan, käsien pito kohotettuna Viittomisen aloittaminen: - viittominen ja ilmauksen toisto - viittominen ja viittoman ”jättäminen” (jäännö)Vuorossa olevan osoittaminen - osoittamisen lisääminen Käsien tuominen katseen linjaan /artikulointi poikkeuksellisessa paikassa Viittoma PALM-UP Huomion herättämiseen käytetty viittoma (esim. HH) - liikkeen suunnan, laajuuden tai frekvenssin vaihtelu - yksi- ja kaksikäsisyyden vaihtelu Viittominen poikkeuksellisesti kehokontaktissa	X X X X X X X X X X		(X) X X X X X X X X X		X X X X X X X X X X
Manuaalinen: Huomion herättäminen kädellä muuten kuin viittomalla Muu liike käsillä kuin HH tai sen kaltainen viittoma Etusormi pystyssä	X		X		
Ei-manuaaliset keinot Katseen suuntaaminen Kasvojen ilme (lauseen funktioon liittyvä tai pragmaattinen) Vartalon nojaaminen eteenpäin Vartalon tuominen katseen linjaan Kehon asennon muu muutos Pään työntäminen eteenpäin Nyökyttelyn liikkeen laajuuden ja frekvenssin kasvu Liikkuminen tilassa	X X X X X X X X	X (X)	X X X X (X)	X X X	X X X X X
Keskustelukumppanin koskettaminen Taputtaminen olkapäähän tai olkavarteen tai polveen - taputuksen paikan/frekvenssin/intensiteetin muuntelu	X X	X	X	(X)	
Muut keinot Pöydän taputtaminen - käden jättö Värinän tuottaminen - lattian tömistäminen Kolmannen läsnäolijan osallistaminen Valojen välkyttäminen Tavara käden jatkeena Ilmavirran tuottaminen	X X X X X X X X	X X X X X X			
LÄHTEET: 1) am. viittomakieli: Baker 1977; Cokely & Baker 1980; Hall 1983; Mather 1989; Mather 1997; Wilcox & Wilcox 1997; Metzger & Bahan 2001 – brittiläinen viittomakieli Kyle 1990; Coates & Sutton-Spence 2001 – flaamilainen viittomakieli: Van Herreweghe 2002 – alankomaalainen viittomakieli ym.: Baker & van Bogaerde 2012 2) McIlvenny & Raudaskoski 1994; McIlvenny 1995; Jantunen 2010; Suvi 2013 3) USA: Metzger 1999b – Belgia: Van Herreweghe 2002 – Norja: Berge & Thomassen 2016 4) Alankoja & Piironen 2011; Kontturi & Pekkarinen					

Tämän tutkimuksen tulokset, jotka koskevat huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinoja, täydentävät käsitystä tulkkien keinoista. Koska tulkki on kaksikielinen ja taitavana pidetty tulkki ja koska hänen käyttämiään viittomisen modifioinnin keinoja käytetään muissa viittomakielissä, pidän mahdollisena, että niitä käytetään myös ei-tulkatuissa viittomakielisissä keskustelussa. Myös arkikokemus tukee tätä hypoteesia.

Tämän aineiston keinovalikoima vastaa muiden maiden tulkkien käyttämiä keinoja, pois lukien kuitenkin vastaanottajaan kohdistuvan osoittamisen ja vuoronpyytämisen sormi pystyssä. Syynä viimeksi mainittujen puuttumiseen tästä aineistosta voi olla aineiston suppeus tai kieli- ja kulttuurikohtaiset erot. Silmiinpistävää on, että tulkkauksessa ei näytetä sen paremmin Suomessa kuin ulkomaillakaan käytettävän ns. muita keinoja. Tulkki ei myöskään käyttänyt tulkkilähtöistä koordinoivaa vuoroa informoidakseen terveydenhoitajaa siitä, että viitottu vuorovaikutus katkeilee. Samanlaisen toimintalinjan totesivat myös Berge ja Thomassen (2016) omassa, opiskelutulkkauskontekstissa tehdyssä tutkimuksessaan. Edellä mainitut seikat yhdessä viittaavat siihen, että tulkin strategia tältä osin on tukeutua viittomiseen sekä huomionherättämisen että informaation välittämisen keinona. Tulkki välttää sellaisia huomionherättämisen ja vuoronaloittamisen keinoja, joiden kenties voisi katsoa korostavan tulkkausta pääasiallisten osallistujien välisen vuorovaikutuksen kustannuksella ja keskeyttävän heidän käymänsä keskustelun. Tällaisen strategian valitseminen voi osittain perustua käsitykseen tulkin roolista mutta myös äidin ja tulkin keskinäiseen tuttuuteen, yhdessä toimimisen rutiineihin ja ymmärrykseen siitä, että äiti orientoituu vuorotellen sekä suoraan vuorovaikutukseen muiden pääasiallisten osallistujien kanssa, havainnoi toimintaa visuaalisesti ja hyödyntää tulkkia yhtenä vuorovaikutuksen resursseista.

7.3 Liike ja tulkin toiminta osana asioimistilanteen vuorovaikutusta

7.3.1 Osallistujien liike on useimmin yhteistä ja vähittäin kehittyvää

Alaluvussa 7.1. tuli ilmi, että neuvolakäyntiin sisältyvien toimintojen toteuttaminen eri paikoissa edellyttää liikkumista ja ryhmittymistä uusiin muodostelmiin. Lisäksi totesin, että tilan rajoitukset ja toiminta puolestaan johtavat ajoittain muodostelmien korjaamiseen, mikä on itsessäänkin liikettä. Siirtymätilanteiden staattisten hetkien (ks. kpl 7.1) välillä aineistossa oli kolmekymmentä ajalliselta kestoaltaan vaihtelevaa dynaamista jaksoa, jossa vähintään yksi

tilanteen osapuolista liikkuu tai jossa osallistujat liikkuvat yhdessä. Tässä alaluvussa tarkastelenkin sitä, miten tulkin liike rytmittyy pääasiallisten osallistujien liikkumisen kanssa.

Tulkki liikkui lähes kaikkien dynaamisten jaksoiden aikana (25/30). Näitä tilanteita koskevat tulokset olen koontanut kahteen alla olevaan taulukkoon. Ensiksi tarkastelen osallistujien liikkumisen yhtenäisyyttä (ks. Taulukko 5). Yli puolessa dynaamisista jaksoista (18/25) tulkki liikkui muiden osallistujien kanssa ja liikkeelle oli havaittavissa yhteinen päämäärä, joka oli paikan vaihto ja/tai ryhmittäminen uuteen muodostelmaan jotakin toimintaa varten. Tulkki korjasi muodostelmaa neljä kertaa (4/25) muiden pysyessä paikallaan. Kolme kertaa osallistujat liikkuvat yhtä aikaa, mutta orientoituvat eri toimintoihin eikä liike siis ollut yhteistä vaan hajaantunutta (3/25). Samoja dynaamisia jaksoja toisesta näkökulmasta tarkastellen liike oli joko vähittäistä tai suoraviivaista. Tulkin ja muiden osallistujien liikkuessa liike oli yleensä vähittäistä (19/25), jolloin päätepisteeseen päästiin vaiheittaisesti. Liike oli harvemmin suoraviivaista, jolloin liike tapahtui samalla tempolla ja kertaluonteisesti päätepisteeseensä asti (6/25).

Taulukko 5. Osallistujien liikkumisen yhtenäisyys. Lihavoidulla merkityt lukumäärät on selitetty tekstissä.

liikkeen luonne		vähittäinen	suoraviivainen	YHT.
yhteinen	18	14	4	18
muod. korj	4	3	1	4
hajaantunut	3	2	1	3
YHT.	25	19	6	25

Tarkastelin myös tulkin ja muiden osallistujien liikkeen ajoittumista keskenään. Tulkki liikkui enimmäkseen muiden osallistujien jälkeen eli siten, että hän seurasi pääasiallisten osallistujien liikettä (17/25). Tulkki liikkui samanaikaisesti muiden osallistujien kanssa (2/25) ja tulkin liike edelsi muiden liikettä (2/25). Muissa tapauksissa (4/25) oli kyse muodostelman korjauksesta, jossa ainoastaan tulkki liikkui, hajaantuneesta liikkeestä, jossa ajoituksella ei ole tämän tutkimuksen näkökulmasta kannalta merkitystä, ja yhteisestä, vähittäistä yhtäaikaista liikettä monivaiheisemmasta liikkeestä. Edellisten liikettä sisältävien jaksoiden lisäksi tulkki pysyi paikallaan muiden liikkuessa viidesti (ei taulukossa). Näissä tapauksissa tulkki säilytti muodostelman, joka oli tilanteen toiminnallisuuden ja vuorovaikutuksen huomioiden paras.

Taulukko 6. Tulkin liikkeen ajoittuminen suhteessa muiden osallistujien liikkeeseen. Lihavoidulla merkityt lukumäärät on selitetty tekstissä.

liikkeen luonne		saman- aikainen	tulkki seuraa	tulkki edeltää	muu	YHT.
yhteinen	18	2	13	2	1	18
muod. korj	4		3		1	4
hajaantunut	3		1		2	3
YHT.	25	2	17	2	4	25

Liikkeen yksityiskohtainen käsittely lukumäärin ei sinänsä ole tutkimuskysymysten kannalta erityisen informatiivista. Lukumäärät osoittavat kuitenkin, että liike on enimmäkseen yhteistä, vähittäin kehittyvää. Lukumäärät osoittavat myös, että tulkki lähinnä antaa muiden osallistujien mennä edeltä. Tämä viittaa siihen, että tulkki antaa useimmiten muodostelman alkaa muotoutua ennen kuin hän valitsee paikkansa. Näin ollen tulkki ei ennalta määrittele muodostelmaa osallistujien puolesta. Tästä syystä myös ne hetket, jolloin tulkin sijoittuminen näyttää heijastavan tulevan toiminnan ja osallistujien sijoittumisen ennakoitua, ovat kiinnostavia. Näitä olen käsitellyt edellä kohdassa 7.2.2 (esim. 6) ja 7.3.2 alla (esim. 7). Tulkin pääasiallinen ”yhdessä liikkumisen strategia” ei siis noudata periaatetta, että tulkki sijoittuisi tilassa ennakoivasti, kuten Solow (2000) esittää staattisten tilanteiden osalta. Osasyynä tähän voi olla nimenomaan tilanteen jatkuva muutos, jolloin itsestään selvää pysyvää muodostelmaa ei synny. Tulkin tapa liikkua tilanteena on hienovaraista ja mukautuvaa. Näin ollen se ei vie huomiota tulkkauksen luonteeseen institutionaalisenä toimintana. Tätä on hyvä tarkastella suhteessa esimerkkiin 7 seuraavassa alaluvussa.

7.3.2 Muodostelmasta neuvotellaan sanattomasti

Liikkeen ja tulkkauksen rakentumista havainnollistava ensimmäinen katkelma on tilanteesta, jossa ollaan ryhmittymässä uudelleen terveydenhoitajan huoneeseen aulassa tehtyjen mittausten jälkeen (esim. 7). Keskustelua tämän siirtymän aikana tapahtuu vähän. Tulkki käyttää huomionherättämisen keinona kerran käden heilauttamista (HH), mutta aloittaa vuoronsa muuten suoraan viittomalla eli viittominen itsessään toimii huomion herättämisen keinona. Lapsi ei osallistu keskusteluun eikä tulkki ei identifioi puhujaa tämän siirtymän aikana. Kielellisten keinojen käyttämisen sijasta tämän siirtymätilanteen aikana korostuikin tulkin tapa osallistua muodostelmasta käytävään sanattomaan neuvotteluun. Siirtymän aikana siirryttiin hajaantuneesta muodostelmasta tutkimuspöydän ääreen vauvan tutkimisen ajaksi. Siir-

tymän kokonaiskesto on n. 56 sekuntia. Liike on ensin hajaantunutta, sitten yhteistä ja koko ajan vähittäistä. Muiden osallistujien liike edeltää tulkin liikettä.

Tilanne alkaa siitä, että äiti liikkuu huoneessa vauva sylissään, samalla kun terveydenhoitaja ja tulkki sopivat, minkä tuolin tulkki voi ottaa. Osallistujien orientaatio ja liikkuminen on hajaantunutta. Tulkki asettuu tuolin kanssa terveydenhoitajan työpöydän viereen ja istuu alas. Paikkaa voi pitää oletuksena ”tulkin paikkana” muodostelmassa, jossa osallistujat keskustelevat pöydän ääressä istuen (ks. kuva 5 kappaleessa 4.2). Se, että tulkki hakeutuu todennäköiseen ”tulkin paikkaan” ja istuu alas, viittaa siihen, että tulkillä on vahva oletus tilanteen tulevasta etenemisestä keskusteluna työpöydän ääressä. Tulkin toiminta sopii yhteen pääasiallisten osallistujien aiemmin käymän keskustelun kanssa, sillä tuolloin sovittiin, että huoneeseen palattua keskustellaan määräaikaistarkastukseen kuuluvista asioista. Näin ollen tulkki ennakoii tilanteen kulkua. Hän hakeutuu institutionaaliseen vakiintuneeseen käytännön mukaiseen tulkin paikkaan perustulkkauksmuodostelmassa ja siten tarjoaa muille osallistujille institutionaalista tulkkauksmuodostelmaa. Tulkki noudattaa, kuten Solow (2000) esittää, periaatetta, jonka perusteella tulkin tulee hakeutua aktiivisesti tulkkauksen kannalta soveltuvaan paikkaan.

Tilanteen kulku on kuitenkin toinen. Tulkin oletuksen vastaisesti terveydenhoitaja osoittaa omalla sijoittumisellaan toisenlaista ryhmittymisehdotusta. Hän selittää, että ensin tutkitaan vauvan motoriset heijasteet, ja pyytää äitiä tuomaan vauvan hoitopöydälle (Kuva 18 alla, 0:09:56). Osallistujat ovat tällöin väljässä kolmiossa, mutta eivät hyvässä tulkkauksmuodostelmassa, koska äidin on helppo katsoa tulkkia mutta ei terveydenhoitajaa. Tulkki ei kuitenkaan ehdi siirtyä parempaan paikkaan. Jos tulkki lähtisi vaihtamaan paikkaa tässä vaiheessa ja sijoittuisi terveydenhoitajan jommallekummalle puolelle, hän asettuisi pääasiallisten osallistujien liikkeen eteen tai veisi muodostelmaa pois liikkeen suunnasta. Se vetäisi huomiota tulkkaukseen itse toiminnan ja pääasiallisten osallistujien välisen suoran viestinnän kustannuksella. Lisäksi tulkin siirtyminen perustulkkauksmuodostelmaan tässä vaiheessa olisi tarpeetonta, koska osallistujat ovat joka tapauksessa vaihtamassa paikkaa.

Tulkki aloittaa vuoronsa kiinnittämällä äidin huomion kättä heilauttamalla (ks. annotaatio *HH* rivillä *T VK* kohdassa 0:09:50). Viittoessaan vuoroa loppuun tulkki nousee samalla seisomaan (0:10:00). Seisomaan nouseminen osoittaa terveydenhoitajan kehotukseen reagoimista ja sen mukaan toimimista, mikä vahvistaa tulkattua sanomaa. Tulkin fyysisellä toiminnalla on tässä yhteydessä yhteistä toimintaa jäsentävä merkitys. Jos tulkki jäisi istuen odottamaan äidin reaktiota, tulkin kielellisesti välittämä ja kehollisesti ilmaisema viesti olisivat ristiriidassa. Se voisi hämmentää sekä viestin kohdennettua vastaanottajaa että viestin lähettäjä,

joka pyrkii jäsentämään toimintaa tilanteessa. Tätä pidemmälle tulkki ei kuitenkaan toteuta terveydenhoitajan kehotusta siirtyä tutkimuspöydän ääreen, vaan odottaa äidin liikkuvan ensin. Tätä pidän fyysisenä tapana ilmentää tulkin roolia tilanteen osallistujana, mutta ei pääasiallisena osallistujana.

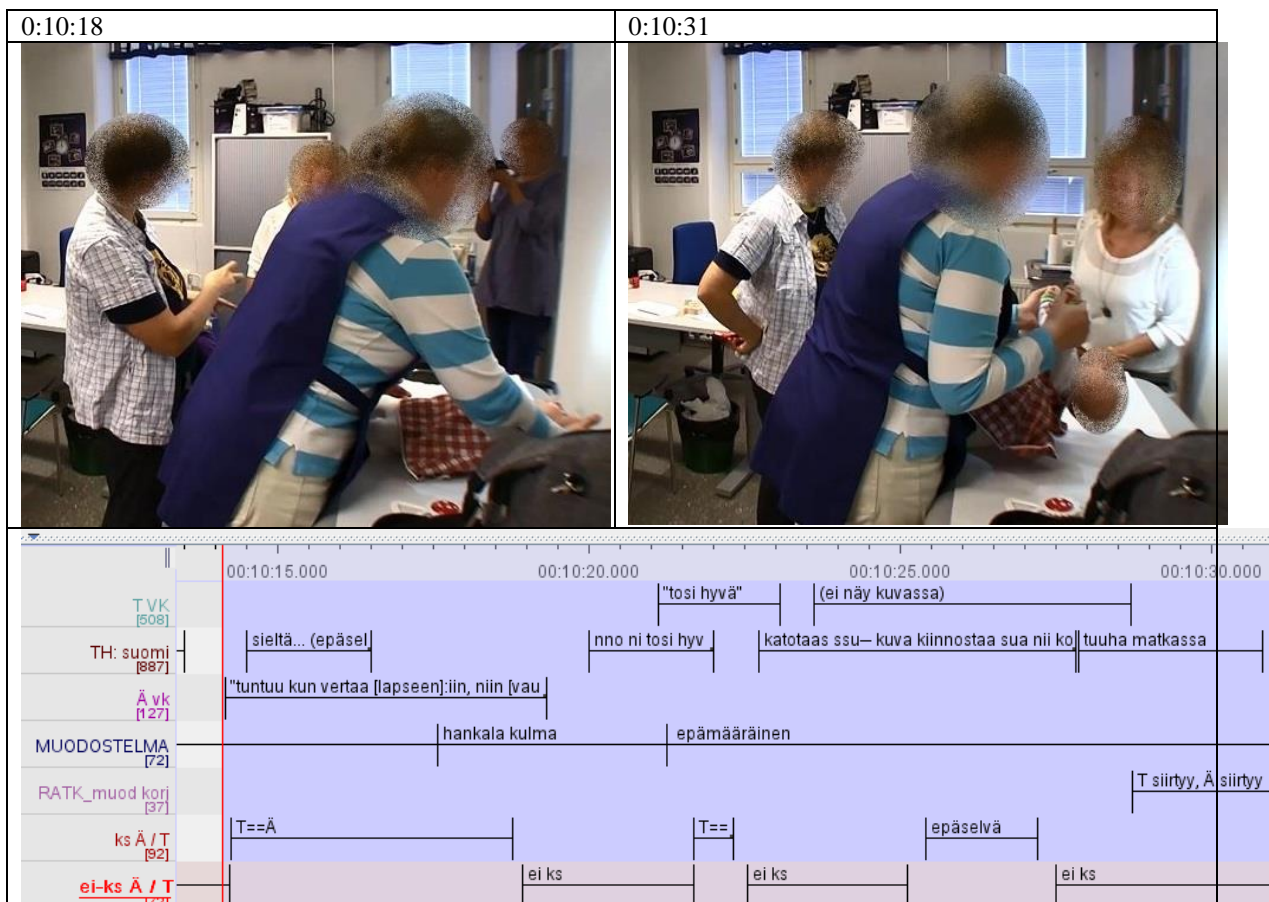
0:09:56	0:10:02																														
																															
<table border="1"> <tr> <td></td> <td>09:50.000</td> <td>00:09:55.000</td> <td>00:10:00.000</td> <td>00:10:00.000</td> </tr> <tr> <td>TVK [508]</td> <td>HH</td> <td>"mä voin ensin . katsoa [vauvan] . motoriset . refl "e "pöydällä jos laj</td> <td></td> <td>"sitten katsotaan mitä t</td> </tr> <tr> <td>TH: suomi [887]</td> <td></td> <td>ää . mä voisin ensin ää kattoo [vauvalta]:lta nää . motoriset niinku refleksit vielä t</td> <td></td> <td>käyään sitte läpi et mitä me [la]</td> </tr> <tr> <td>RATK_muod korj [37]</td> <td></td> <td></td> <td>T nousee</td> <td>T alkaa siityä</td> </tr> <tr> <td>ks Ä / T [92]</td> <td></td> <td>T==Ä</td> <td></td> <td>T==Ä</td> </tr> <tr> <td>ei-ks Ä / T [72]</td> <td></td> <td></td> <td>ei ks</td> <td></td> </tr> </table>			09:50.000	00:09:55.000	00:10:00.000	00:10:00.000	TVK [508]	HH	"mä voin ensin . katsoa [vauvan] . motoriset . refl "e "pöydällä jos laj		"sitten katsotaan mitä t	TH: suomi [887]		ää . mä voisin ensin ää kattoo [vauvalta]:lta nää . motoriset niinku refleksit vielä t		käyään sitte läpi et mitä me [la]	RATK_muod korj [37]			T nousee	T alkaa siityä	ks Ä / T [92]		T==Ä		T==Ä	ei-ks Ä / T [72]			ei ks	
	09:50.000	00:09:55.000	00:10:00.000	00:10:00.000																											
TVK [508]	HH	"mä voin ensin . katsoa [vauvan] . motoriset . refl "e "pöydällä jos laj		"sitten katsotaan mitä t																											
TH: suomi [887]		ää . mä voisin ensin ää kattoo [vauvalta]:lta nää . motoriset niinku refleksit vielä t		käyään sitte läpi et mitä me [la]																											
RATK_muod korj [37]			T nousee	T alkaa siityä																											
ks Ä / T [92]		T==Ä		T==Ä																											
ei-ks Ä / T [72]			ei ks																												

Kuva 18. Esimerkki 7. Tulkin liike luo yhteistä ymmärrystä tilanteen tarkoituksesta. Tulkki ennakoivasti ennakoivasti ennakoivasti ennakoivasti ennakoivasti ennakoivasti toimintaa valitsemalla istumapaikan ja reagoi terveydenhoitajan kehoitukseen asettua toisaalle.

Siirtymän toisessa vaiheessa tulkki ja terveydenhoitaja odottavat äidin astuvan tutkimuspöydän ääreen. Tulkillä olisi nyt mahdollisuus siirtyä lähemmäs hoitopöytää ja rajata hänen ja äidin sijoittumismahdollisuuksia tilanteessa. Tulkki ei nytkään siirry ennakoivasti, vaan lähestyy tutkimuspöytää samaan tahtiin kuin äiti. Näin tehden hän jättää liikkumavaraa ja päätösvaltaa äidille eikä tulkki määrää muodostelmaa etukäteen äidin puolesta. Terveydenhoitaja jatkaa vielä puhetta ja äiti seisahtuu hetkeksi katsomaan tulketta. Katsottuaan vuoron loppuun hän tuo vauvan tutkimuspöydälle ja tulkki ottaa askeleen eteenpäin. Tämän jälkeen terveydenhoitaja keskittyy vauvan tutkimiseen. Äiti peruuttaa reilun askeleen verran pois sängyn luota ja kertoo terveydenhoitajalle, kuinka vauva liikkuu tässä iässä (ks. Kuva 19 vasemmalla, 0:10:18). Tulkkauksen, suoran vuoro vaikutuksen ja vauvan tutkimisen seuraamisen kannalta muodostelma on edelleen hankala, sillä terveydenhoitaja jää äidistä takaviistoon, kun äiti katsoo sivullaan seisovaa tulkkia.

Vähittäinen siirtyminen kohti vakaampaa muodostelmaa kuitenkin jatkuu vielä. Äiti poikkeaa hakemaan kameran laukustaan. Hänen palatessaan takaisin tulkki korjaa muodos-

telmaa ja siirtyy paikalle, johon hän jää vauvan tutkimisen ajaksi (ks. Kuva 19 oikealla, 0:10:31). Jos tulkki ei siirtyisi, äiti ja tulkki olisivat olleet vierekkäin ja toiminnan huomioiden muodostelma olisi ollut jälleen hankala kulma. Kun tulkki siirtyy, äiti astuu vielä askeleen kauemmas terveydenhoitajasta ja he saavat siten yhteistyössä aikaiseksi paremman muodostelma: aikuisosallistujien muodostaman kolmion sektorin keskellä on tutkimuspöydällä oleva vauva, toisella laidalla terveydenhoitaja ja toisella tulkki. Motoristen refleksien tarkastaminen jatkuu tässä muodostelmassa, jossa äiti katsoo vuoroin tulkkia ja vauvaa. Sitä voi pitää perustulkkausmuodostelman muunnelmalla, vaikka terveydenhoitaja on tarkastusta suorittaessaan orientoitunut vauvaa kohti. Äidin huomion kohteet kuitenkin sijaitsevat katseen ja pään kääntämisen sisällä ja hän on vapaampi toimimaan tässä kuin esimerkkien 3–5 aikana, joissa äiti itse huolehtii vauvasta.

Kuva 19. Vähittäinen liike uuteen muodostelmaan. Äiti ja tulkki hakeutuvat vähittäisellä liikkeellä kohti tutkimustilanteessa toimivaa muodostelmaa. Vasemmanpuoleisessa kuvassa äiti viittoo vuoroa tulkkia katsoen. Kuvassa näyn myös minä tallentamassa tilannetta. Oikeanpuoleisessa kuvassa on päästy lopulliseen muodostelmaan.

Yhteistä esimerkeille 3–5 ja 7 on muodostelman ongelmallisuus horisontaalisesti ja vertikaalisesti, mikä johtuu toiminnasta, johon liike liittyy. Toiminnallisissa tilanteissa näyttäisi-

kin olevan olennaista tarkastella tilannetta kolmiulotteisen tarkastelutavan kautta eikä pelkää tulkkausmuodostelmasta käsin. Tätä lähestymistapaa tukee sekä Sirvagen (2009) että Mondadan (2009) lähestymistavat.

Tulkin sijoittumiseen vaikuttavat useat seikat. Esimerkissä 7 tulkki ennakoii tulevaa toimintaa käynnin aiemmassa vaiheessa ilmi tulleen tiedon ja tulkattuja tilanteita koskevan ammattitietonsa perusteella. Terveystenhoitajan kehoitettua osallistujia ryhmittymään tutkimuspöydän ympärille, äiti ja tulkki alkavat vähitellen siirtyä sitä kohti. Neuvolatarkastusrutiineihin tottuneina tilanteen osallistujilla on valmiita mielikuvia siitä, miten pöydän ääreen voidaan asettua. Tämä kävi ilmi myös terveystenhoitajan ja äidin kanssa käymieni keskustelujen yhteydessä. Perustulkkauskolmiota ajatellen tarjolla on kaksi todennäköistä vaihtoehtoa. Yksi on aineistossa toteutunut muodostelma ja toisessa äiti ja tulkki asettuisivat keskenään päinvas- taisille paikoille. Tulkki ei tässä vaiheessa toiminnallaan osoita pitävänsä mitään muodostel- maa selviönä eikä valitse paikkaa äidin puolesta. Sen sijaan hän odottaa äidin siirtyvän ensin ja asettuu paikoilleen äidin liikettä seuraten. Tämä kuvaa tulkin yleistä tapaa mukautua mui- den osallistujien liikkeeseen. Tulkki voi siis sijoittumisellaan yhtäältä ennakoida tilanteen kulkua ja toisaalta jättää mahdollisuuksia äidille valita paikka toimenpiteen ajaksi.

Tulkin paikasta ei tässä, kuten ei muuallakaan aineistossa, keskustella sanallisesti tilan- teen aikana. Tämä perustuu osittain osallistujien henkilökohtaiseen ja heidän yhdessä jaka- maansa kokemukseen tulkatuista tilanteista. Vähittäinen liike tapahtuukin sanattomasti ja tul- kin fyysisellä toiminnalla ilmentää ja jäsentää yhteisymmärrystä ja yhteistä toimintaa. Tulk- kausmuodostelman ja liikkeen kehollinen säätely on yhteistyötä osallistujien, erityisesti äidin ja tulkin välillä. Tulkki reagoi kehollisella toiminnallaan terveystenhoitajan kehoitukseen siir- tyä, hän odottaa äidin liikkuvan, liikkuu suhteessa äidin paikanvalintaan ja korjaa muodostel- maa niin, että se toimii viittomakielentulkkauksen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Äiti puolestaan reagoi tulkin sijoittumiseen ja viittomiseen säätelämällä etäisyyttä tulkkiin astahtamalla taaksepäin, ja seisahtumalla katsomaan viittomista. Vuorovaikutuksen paikalli- nen rakentuminen (Kääntä & Haddington 2011: 21–23) tulee esille kutakin toimintaa ja tois- ten osapuolten siihen kohdistuvaa reaktiota tarkastellen.

7.3.3 Katsetta käytetään reitin valintaan ja keskustelun kanavana

Viimeiset tässä raportissa esiteltävät esimerkit havainnollistavat katseen ja tulkkauksen rytmitystä osallistujien kävellessä terveystenhoitajan huoneesta aulaan (esimerkit 8–9). Siir- tymän aikana tulkki tulkkaa viittomakielelle terveystenhoitajan ja lapsen välistä keskustelua.

Katsekontakti luo tällöin keskustelun kanavan. Tulkki rytmittää liikettään ja tulketta sen mukaan, katsooko äiti tulkkia vai ei, ja käyttää erilaisia puhujan identifiointiin liittyviä ilmaisuja. Sekä äiti ja tulkki käyttävät katsettaan myös yhteisen liikkeen toteuttamiseen. Liikkumisen ja tulkkauksen yhdistäminen näyttää päällisin puolin vaivattomalta, mutta edellyttää tulkilta ja äidiltä vuorovaikutuksellista yhteistyötä.

Ennen aulaan siirtymistä osallistujat ovat terveydenhoitajan huoneessa asettuneena perustulkkausmuodostelmaan ja terveydenhoitaja toistaa aiemman kehotuksensa lähteä aulaan (esim. 8, Kuva 20). Äiti kääntyy ensimmäisenä oven suuntaan ja häntä lähtevät seuraamaan ensin tulkki, sitten terveydenhoitaja ja lopuksi lapsi. Tulkki jatkaa terveydenhoitajan vuoron viittomista kävellessään ovea kohti, vaikka äiti ei katso häntä. Sitten äiti hieman yllättäen kääntyy ottamaan mukaan kameransa ja osallistujien yhteinen liike hajoaa (0:01:48). Tulkki lähes seisahtaa odottamaan äitiä, mutta jatkaa viittomista katsekontaktin katkeamisesta huolimatta.

Kun lapsi kysyy terveydenhoitajalta vauvalle annettavista rokotuksista, äiti on selin muihin osallistujiin (0:01:49). Kohdassa 0:01:50 tulkki alkaa tuottaa tähän liittyvää vuoroa. Siihen sisältää ensin johtolauseen, joka identifioi äänessä olevan puhujan ("*[lapsi] kysyy*"). Sen kesto on huomattavan pitkä, 2 sekuntia, kun tulkin kädet jäävät ilmaan viittomajäänteenä, valmiina jatkamaan viittomista (ks. kuva 0:01:51). Tulkki identifioi lapsen puhujana osoittamalla tätä etusormellaan. Samanaikaisesti tulkkeen viivästämisen kanssa tulkki myös liikkuu hitaasti. Kun äiti kääntyy lähteäkseen huoneesta, tulkilla on kädet valmiiksi viittomatilaan kohotettuna ja hän viittoo johtolauseen uudelleen hyvin nopeasti ja tulkaa lapsen kysymyksen "*rokotetaanko [vauva]*" (0:01:53). Tässä tulkki saa äidin huomion viittomalla käyttämättä muita videotallenteesta havaittavissa olevia vuoron pyytämisen keinoja. Lapsen vuoroon perustuvaa tulketta seuraa toinen puhujan identifioiva johtolause ("*[terveydenhoitaja] sanoo*") sekä tulke terveydenhoitajan vuorosta "*no joo [vauva] saa rokotuksen*" (0:01:54). Terveydenhoitajan vastauksen aikana tulkki ja äiti alkavat jo liikkua reippaasti pois huoneesta.

0:01:48	0:01:51																																																						
																																																							
<table border="1"> <tr> <td></td> <td>00:01:46.000</td> <td>00:01:48.000</td> <td>00:01:50.000</td> <td>00:01:52.000</td> <td>00:01:54.000</td> </tr> <tr> <td>T VK [508]</td> <td colspan="2">"mennään ensin tonni"</td> <td>"aloitetaan ensin aulassa . tule vaan mukaan [lapsi] myös "</td> <td>"[lapsi] kysyy"</td> <td>[lapsi]: "rokote" SANO</td> </tr> <tr> <td>TH: suomi [887]</td> <td colspan="2">n päästään alottelemmaan... tuu vaa... [lapsi] myös</td> <td></td> <td></td> <td>no joo [vauva] saa rokotuksen</td> </tr> <tr> <td>Ä vk [127]</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>pään heitto</td> </tr> <tr> <td>L5 sk [80]</td> <td></td> <td></td> <td>rokotetaanko [vauva]?</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Liike Ä [55]</td> <td>Ä kääntyy ovelle</td> <td>Ä hakee kameran</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Liike T [64]</td> <td colspan="2">Ä kääntyy ensin, T melkein samanaik, sitten TH ja kai</td> <td>T odottaa Ä</td> <td></td> <td>T ja /</td> </tr> <tr> <td>ks Ä / T [92]</td> <td>T==Ä</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>T==Ä</td> </tr> <tr> <td>ei-ks Ä / T [121]</td> <td></td> <td>ei ks</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>			00:01:46.000	00:01:48.000	00:01:50.000	00:01:52.000	00:01:54.000	T VK [508]	"mennään ensin tonni"		"aloitetaan ensin aulassa . tule vaan mukaan [lapsi] myös "	"[lapsi] kysyy"	[lapsi]: "rokote" SANO	TH: suomi [887]	n päästään alottelemmaan... tuu vaa... [lapsi] myös				no joo [vauva] saa rokotuksen	Ä vk [127]					pään heitto	L5 sk [80]			rokotetaanko [vauva]?			Liike Ä [55]	Ä kääntyy ovelle	Ä hakee kameran				Liike T [64]	Ä kääntyy ensin, T melkein samanaik, sitten TH ja kai		T odottaa Ä		T ja /	ks Ä / T [92]	T==Ä				T==Ä	ei-ks Ä / T [121]		ei ks			
	00:01:46.000	00:01:48.000	00:01:50.000	00:01:52.000	00:01:54.000																																																		
T VK [508]	"mennään ensin tonni"		"aloitetaan ensin aulassa . tule vaan mukaan [lapsi] myös "	"[lapsi] kysyy"	[lapsi]: "rokote" SANO																																																		
TH: suomi [887]	n päästään alottelemmaan... tuu vaa... [lapsi] myös				no joo [vauva] saa rokotuksen																																																		
Ä vk [127]					pään heitto																																																		
L5 sk [80]			rokotetaanko [vauva]?																																																				
Liike Ä [55]	Ä kääntyy ovelle	Ä hakee kameran																																																					
Liike T [64]	Ä kääntyy ensin, T melkein samanaik, sitten TH ja kai		T odottaa Ä		T ja /																																																		
ks Ä / T [92]	T==Ä				T==Ä																																																		
ei-ks Ä / T [121]		ei ks																																																					

Kuva 20. Esimerkki 8. Tulkki hidastaa viittomista ja liikkumistaan, kun liike hajaantuu. Tulkki odottaa saavansa äidin katsekontaktin. Tulkkin viittomiseen sisältyy puhujan identifiointiin liittyviä ilmaisuja ja tulketta nopeuttavaa samanaikaisen ilmaisuuden keinoja.

Tässä katkelmassa tulkki ratkaisee tilanteen katsekontaktin puuttuessa jatkamalla tulkkaamista sekä hidastamalla sekä viittomista että liikettään. Osallistujien liike vaikuttaa tulkkin viittomiseen, sillä ensimmäisessä johtolauseessa tulkki identifioi lapsen osoittamalla etusormellaan liikkuvaa puhujaa. Osoitus myös suuntautuu suhteellisen matalalle, mikä viittaa siihen, että puhuja on tässä kontekstissa lapsi. Johtolauseet, jolla tulkki identifioi puhujaksi lapsen, rakentuvat simultaanisesti siten, että tulkki käyttää molempia käsiään yhtäaikaaisesti ilmauksen tuottamiseen: Tulkki osoittaa lapsen vasemman kätensä etusormella ja viittoo samanaikaisesti oikealla kädellään kysymistä merkitsevän verbaalin (Kuva 20, 0:01:51). Käsien samanaikainen käyttö eri merkityksiä kantavien viittomien artikulointiin on viittomakielissä tyypillistä (Vermeerbergen ym. 2007), ja se tekee ilmaisusta tiiviin ja nopean. Se on hyvä strategia nopean vuorottelun tulkkauksessa, mutta tässä tapauksessa ilmaus ei kuitenkaan katsekontaktin puuttuessa tavoita vastaanottajaansa. Terveystenhoitajan identifioidessaan tulkki käyttää toista tapaa, puheaktiverbaalia (ks. annotaatio *SANO* rivillä *T VK* kohdassa 0:01:53), mahdollisesti sen vuoksi, että terveystenhoitaja ja lapsi ovat tässä vaiheessa ehtineet jo ulos huoneesta ja osoittavan viittoman ulottumattomiin.

Osallistujien liikkuminen jatkuu ulos huoneesta käytävälle. Siellä osallistujien hajaantunut liike järjestyy kahdeksi pariaksi. Jos tulkkauksen peruseriaatetta tulkin sijoittumisesta puhujan viereen toteutettaisiin tässä tilanteessa, tulkki saattaisi sijoittua lähemmäs terveydenhoitajaa ja lasta äidin jäädessä kauemmas. Tässä tilanteessa terveydenhoitaja ja lapsi kuitenkin kävelevät käytävällä edellä kahdestaan keskustellen, ja äiti ja tulkki seuraavat heitä omana kaksikkonaan parin metrin etäisyydellä. (Esim. 9, Kuva 21.) Tulkki kävelee äidistä katsoen etenevän liikkeen suunnassa. Äiti voi näin ollen silmäillä ympäristöä ja seurata lapsen ja terveydenhoitajan välistä keskustelua tulkin välityksellä. Hän kuitenkin vilkuilee usein eteenpäin kulkureitille. Tulkki puolestaan kääntää päätään ja kiertää ylävartaloaan viittoessaan äidille hieman takaviistoon päin, samaan tapaan kuin Sirvage (2009) kuvasi yhdessä liikkuvien ja keskustelevien viittomakielisten tekevän. Päättellen äidin ja tulkin muodostelmasta sekä siitä, että tulkki esimerkin 8 kohdalla jättäytyi puhuvista osallistujista jälkeen, odotti äitiä ja katsekontaktin saamista, tulkki näyttää priorisoivan ryhmittymistavan, joka parhaiten mahdollistaa viittomakielisen liikkeessä tapahtuvaan keskustelun. Tässä muodostelmassa mahdollistuvat sekä infon välittyminen että yhteinen liike. Luonnollinen keskusteluasetelma myös lieventää tulkatun tilanteen luonnetta institutionaalisisena tilanteena.

Puhujan identifiointi tapahtuu viittomatasolla jälleen osoituksin. Samoin kuin edellä, tulkki käyttää osoituksiin molempia käsiään, mutta tällä kertaa tulkki osoittaa edellä vasemmalla kävelevään terveydenhoitajaan vasemmalla kädellään ja oikealla kävelevään lapseen oikealla kädellään. Tämä voi johtua yksinkertaisesti siitä syystä, että osoittaminen kättä vaihdellen on mahdollista. Osoittavan käden vaihtaminen auttaa erottamaan puhujat toisistaan, sillä osoituksen suunta ja korkeus eivät yksinään riittäne erottamaan, kummasta edellä kulkevan kaksikon jäsenestä on kulloinkin kysymys.

Tarkemmin äidin ja tulkin välistä katsekontaktia tarkastellessa on havaittavissa, että äidin ja tulkin katseen suuntaaminen rytmittyy suhteessa viittomiseen ja liikkumiseen. Kohdassa 0:01:58 tulkki katsoo eteenpäin, on juuri lopettanut vuoronsa ja pyyhkäisee kädellään silmäkulmaansa. Äiti kääntää päänsä kohti kulkureittiä, kun tulkin viittomisen intensiteetti laskee vuoron lopussa. Kun tulkilla on taas tulkattavaa, hän kääntää päänsä kohti äitiä ja alkaa viittoa johtolausetta, jossa hän identifioi puhujaksi lapsen osoittamalla tätä oikean käden etusormella (0:01:59a). Kun äiti katsoo tulkkiin, tulkki jatkaa tulketta (0:01:59b). Hän kääntää pian katseensa ympäristöön ja jatkaa viittomista (0:02:00a). Tulkki katsahtaa nopeasti äitiin, kun tulkkeessa on menossa vuoron vaihtuminen lapselta terveydenhoitajalle (0:02:00b), mutta kääntää katseen taas kulkureitille. Äiti ei tällöin käännä katsettaan pois tulkista, vaan katsoo häntä siihen asti, kun vuoro loppuu (0:02:01).

0:01:58	0:01:59a	0:01:59b																								
																										
0:02:00a	0:02:00b	0:02:01																								
																										
<table border="1"> <tr> <td></td> <td>00:01:54.000</td> <td>00:01:56.000</td> <td>00:01:58.000</td> <td>00:02:00.000</td> <td>00:02:02</td> </tr> <tr> <td>T VK [508]</td> <td colspan="2">lapsi: "rokot SANO TH: "kyllä" (ei näy tallenteessa)</td> <td>L5: "ai TH: "joo kyllä"</td> <td>"L ehkä alkaa itkeä"</td> <td>(monitulkintain</td> </tr> <tr> <td>Ä katse [1719]</td> <td>ks T</td> <td></td> <td></td> <td>ks ymp</td> <td>ks T (kuvakulma takaa)</td> </tr> <tr> <td>T katse [813]</td> <td>ks Ä</td> <td>ks ymp</td> <td>ks Ä</td> <td>ks ymp</td> <td>ks Ä</td> </tr> </table>				00:01:54.000	00:01:56.000	00:01:58.000	00:02:00.000	00:02:02	T VK [508]	lapsi: "rokot SANO TH: "kyllä" (ei näy tallenteessa)		L5: "ai TH: "joo kyllä"	"L ehkä alkaa itkeä"	(monitulkintain	Ä katse [1719]	ks T			ks ymp	ks T (kuvakulma takaa)	T katse [813]	ks Ä	ks ymp	ks Ä	ks ymp	ks Ä
	00:01:54.000	00:01:56.000	00:01:58.000	00:02:00.000	00:02:02																					
T VK [508]	lapsi: "rokot SANO TH: "kyllä" (ei näy tallenteessa)		L5: "ai TH: "joo kyllä"	"L ehkä alkaa itkeä"	(monitulkintain																					
Ä katse [1719]	ks T			ks ymp	ks T (kuvakulma takaa)																					
T katse [813]	ks Ä	ks ymp	ks Ä	ks ymp	ks Ä																					

Kuva 21. Esimerkki 9. Tulkin ja äidin välinen katsekontakti ja tulkkaus kävellessä. Annotaattoriveillä merkintä *ks ymp* tarkoittaa katseen suuntaamista ympäristöön, *ks Ä* tarkoittaa tulkin katsetta kohti äitiä ja vastaavasti *ks T* tarkoittaa äidin katsetta kohti tulkkia.

Tämä rytmisen sykli toistuu myös huoneesta lähtiessä ja käytävällä edetessä. Tässä tulkin ja äidin välinen toiminta noudattaa viittomakielisen vuorovaikutuksen normistoa vuorottelusta ja toisen liikkeen ohjaamisesta. Lisäksi on huomattava, että koska osallistujat ovat hajaantuneet kahteen pariin, äidin ei ole mahdollista tai hänen ei tarvitse jakaa katseenvaraista huomiotaan toisiin pääasiallisiin osallistujiin.

Kuten esimerkeistä 8–9 selviää, tulkkaus jatkuu paikasta toiseen siirtymisen aikana. Tämä perustuu siihen, että viittomakielinen keskustelu liikuttaessa onnistuu keskustelukumppanien välisen yhteistyön tuloksena. Yhteistyötä tarvitaan myös puhutunkielisessä keskustelussa erilaisissa olosuhteissa (ks. Haddington ym. 2013). Viittomakielisten yhteistyöllä tarkoitetaan tässä äidin ja tulkin välistä katseen ja viittomisen katsomisen rytmitystä ja kehollisesti tehtävää vuorovaikutustilan luomista. Tulkin pään kääntö ja yläkehon kierto vastaa Sirvagen (2009) kuvaamaa viittojen tapaa luoda jaettu visuaalinen tila, joka mahdollistaa keskustelun käymisen silloinkin, kun osallistujat eivät ole vastatusten toisiinsa nähden.

Katseen käytöstä liikkumisen aikana (esim. 9) voidaan tässä tehdä muutamia huomiota. Ensiksi, kun äiti katsoo tulkkia ja tulkki tulkkaa lapsen ja terveydenhoitajan välistä keskuste-

lua, tulkki kääntää suhteellisen nopeasti katseensa pois äidistä ja katsoo eteenpäin kulkureitille. Toiseksi, äiti katsoo kävellessään pidempään tulkkiä kuin ympäristöä. Tulkin ja äidin katseen suunnat näkyvät annotaatoriveillä (Kuva 21, *Ä katse* = äidin katse, *T katse* = tulkin katse). Yleensä viittomakielisissä keskustelutilanteissa viittomisvuorossa oleva katsoo vastaanottajaa vähemmän kuin vastaanottaja katsoo viittojaa (Metzger 1998). Samoin tapahtuu tämän lyhyen aineisto-otteessa myös viittovien osallistujien liikkussa. Viittojan katse, silloin kun se ei kohdistu keskustelukumppaniin, suuntautuu toistuvasti kulkureitin suuntaan, jossa muut pääasialliset osallistujat ovat. Lisäksi on havaittavissa, että tulkki saa tässä tilanteessa katsekontaktin pelkästään kääntämällä katseensa äitiä kohti ja alkamalla viittoja. Kokonaisuudessaan tilanne vastaa pitkälti sekä Sirvagen (2009) ja Rajaniemen ym. (2009) kuvausta yhdessä liikkuvien viittomakielisten keskustelusta. Lisänä aiempaan kuvaukseen on katseen syklisten rytmien kuvaus.

Sekä äiti että tulkki suhtautuvat käytävällä kulkemiseen tulkattuna tilanteena. He eivät neuvottele siitä, tulkataanko tilanteessa vai ei. Sen sijaan tulkin ennakoiva sijoittuminen äidin edelle, äidin ja tulkin välisensä katsekontaktin ja ympäristön havainnoinnin vuorottelu ja tältä pohjalta syntyvä mahdollisuus kävellä ja seurata tulkkausta ja näin kehkeytyvä liikkumisen vaivattomuus viittaa siihen, että tällaisessa tilanteessa tulkkaaminen ja tulkkauksen seuraaminen on heille tuttu ja heidän välillään toimiva käytänne. Tätä tukee myös se, että taustatietojen perusteella tulkki ja äiti tuntevat toisensa ja ovat toimineet yhdessä ennenkin. Tulkkauksen tekee terveydenhoitajan ja lapsen välisen keskustelun saavutettavaksi äidille. Perässä tulijoiden on hankala havainnoida katseenvaraisesti terveydenhoitajan ja lapsen puheenmyötäistä viestintää. Näin ollen heidän välisensä keskustelu on äidin saavuttavissa vain tulkkauksen välityksellä. Tulkkauksen merkitys ei tässä tapauksessa korostu niinkään sen vuoksi, että liike tuottaisi haasteen tulkkaukselle. Sen sijaan äidin osallistuminen keskusteluun ja sen suora havainnointi on estynyt sen vuoksi, että liike tapahtuu hankalassa kahdeksi pariksi ryhmittyneessä asetelmassa.

Liikkeen aikana tapahtuvasta tulkkauksesta ei ole varsinaista raportoitua tutkimusta. Tässä tutkimuksessa osallistujien toiminta osoittaa, että viittomakielentulkkauksen toimii puhutusta kielestä viittomakielen suuntaan tulkattaessa liikkumisen aikana ja on tarpeen keskustelun saavutettavuuden vuoksi. Tulkatun vuorovaikutuksen onnistuminen ei välttämättä edellytä tulkkaamisen keskeyttämistä tai liikkeen pysäyttämistä. Liikkeen ja tulkkauksen yhdistämisen toimivuus riippuu mm. siitä, miten tulkki ja viittomakielinen jakavat katseenvaraisen huomion, miten he rytmittävät ympäristön tarkkailua ja viittomista. Osallistujien välinen etäisyys ja muut ympäristötekijät vaikuttavat myös siihen, kuuleeko tulkki tulkattavan puheen liikkumi-

sen aikana. Tulkkaukseen vaikuttavat kontekstuaaliset tekijät mm. tila, keskustelu ja osallistujien ryhmittäminen vaihtelevat tilanteisesti, minkä vuoksi tässäkin tehty havaintoa ei voi yleistää. Viittomakielentulkkiensa opinnäytteissä todettiin liikkeen olevan haastava konteksti myös ammattitulkkeille (Mänttari 2013) ja todettiin, että siihen on harjaannuttava (Mäkiranta ym. 2012). Tämän aineiston perusteella vahvistuu kuva siitä, että liikkeessä tulkkaukseen tulee viittomakielisten keskustelukäytänteiden hallinta sekä tehokkaat tulkkauksratkaisut. Liiketilanteen haasteeseen voi vastata osaamisella, jolloin yhteinen liike ja keskustelun tulkkaukset on yhdistettävissä.

7.4 Yhteenveto

Siirtymätilanteet sitovat yhteen neuvolakäyntiin kuuluvia toimintoja. Toimintaa jäsenetään niiden aikana sekä kielellisesti, elein ja tilassa sijoittamalla ja liikkumalla. Siirtymätilanteet osoittautuivat haastaviksi, sillä äidin ja tulkin välinen katsekontaktin katkeili niiden aikana. Siirtymien aikana tulkki tulkkasi lähes yksinomaan suomesta suomalaiseen viittomakieleen päin. Tulkattua keskustelua käytiin toiminnan lomassa erilaisissa kokoonpanoissa, joissa varsinaisina keskustelukumppaneina olivat pääosin terveydenhoitaja joko äidin tai lapsen kanssa. Tällöin äiti seurasi keskustelua tulkin välityksellä. Osallistujien katse suuntautui toisiin pääasiallisiin osallistujiin, toimintaan ja ympäristöön. Äidin katseenvarainen huomio jakautui sen lisäksi tulkattun keskustelun seuraamiseen. Tämä vaikutti myös tulkin mahdollisuuksiin välittää tietoa tulkkauksessa. Äiti oli paljon vastaanottajan roolissa mutta teki myös keskustelualoitteita silloin, kun hän ei itse aktiivisesti osallistunut käsien käyttöä edellyttävään fyysiseen toimintaan. On mahdollista, että äidin rooli on äidin ja/tai terveydenhoitajan valinta priorisoida keskittyminen toimintaan tai että toiminta itse ja sen edellyttämä huomio vähentää äidin mahdollisuutta osallistua keskusteluun. Äidin ei ehkä ole otollista heittäytyä keskusteluun, koska hänen on huolehdittava vauvasta, jotta tilanne etenee jouhevasti. Toisaalta neuvolakäyntien toistuvuus on voinut luoda ennakkokäsityksen siitä, että äiti voi parhaiten osallistua keskusteluun silloin, kun mm. mittaus- ja hoitotoimet on suoritettu ja aikuisosallistujat keskittyvät nimenomaan keskusteluun.

Siirtymätilanteiden staattisten vaiheiden aikana osallistujien asetelmat olivat luokiteltavissa tulkkauksen kannalta toimiviin ja hankaliin muodostelmatyyppeihin. Viittomakielentulkkauksen kannalta hankaliin kulmiin päädyttiin ensiksi tilan muodon ja kiinteiden kalusteiden sijoittelun vuoksi. Toiseksi, osallistujien oma toiminta voi hetkittäin tehdä katsekontaktin

ylläpitämisen vaikeaksi, esim. kun äiti kääntyy pois päin kuulevista osallistujista ja kun keskustelu ja toiminta tapahtuvat samanaikaisesti. Muodostelmiin asettuminen tapahtuu kielellisesti neuvotellen. Osallistujat tarjoavat toisilleen vaihtoehtoja sijoittumalla tilassa, ja toiset joko hyväksyvät tai hylkäävät ne pysymällä paikallaan, mukautumalla tekemällä esim. kehon asennon tai kehon suunnan muutoksen tai vaihtamalla paikkaa. Tulkki ei kommentoinut tilaa tai muodostelmaratkaisuja kertaakaan kielellisesti tai pyrkinyt vaikuttamaan niihin esim. ehdottamalla toisenlaiseen muodostelmaan asettumista. Tätä selittävät mm. se, että kalusteet ovat kiinteitä, toimitaan vakiintuneessa toimintaympäristössä ja tulkkaus on kuitenkin tilanteessa mahdollista vaikkakin välillä haastavaa. On myös mahdollista, että äidin tapa säädellä katsekontaktia tulkin kanssa ohjasi tulkin toimintaa ja että tulkki pidättäytyi sen perusteella intensiivisemmistä toimintatavoista.

Siirtymien aikana liike syntyi siitä, että osallistujat siirtyivät toiminnan mukaan paikasta toiseen ja että tulkki ja äiti tekevät vuorovaikutuksellista työtä (muodostelman korjaukset) katsekontaktin ylläpitämisen vuoksi. Osallistujien liikkuessa tulkki voi ennakoita tilanteen kulkua ja sijoittua välittömästi tulkkauksen kannalta sopivaksi arvioimaansa paikkaan tai hän voi etsiä paikkaansa vähittäin muodostelman kehittyessä. Tulkin liikkumisen tavasta oli mahdollista päätellä, olivatko tulkin tilanteessa saamat tiedot ja vihjeet riittäviä luomaan käsityksen siitä, mihin tulkin kannattaa seuraavaksi olla. Ennakoiva tiettyyn paikkaan asettuminen heijasti tulkin käsitystä tilanteen kulusta ja tulkin normatiivisesta sijoittumisesta tulkatussa tilanteessa. Toisaalta tätä useammin tulkin liikkumisen tapa kuvasi hänen suhtautumistaan muodostelmasta päättämiseen. Vähittäisen liikkeen aikana tulkki seurasi muodostelman kehittymistä eikä hän ennalta määritellyt, millaisessa muodostelmassa vuorovaikutuksen tulisi tapahtua. Viittomakielen tulkkaus toimi myös lyhyehkön yhtäjaksoisen liikkeen aikana. Tällöin äiti ja tulkki loivat yhteisen visuaalisen (vuorovaikutus)tilan. Tämä tapahtui kehollisesti päätä kääntämällä, ylävartaloa kiertämällä ja rytmittämällä katseenvaraisen huomion suuntaamista ympäristön havainnoinnin ja viittomakielisen keskustelun välillä. Toiminnan sujuvuus viittaa siihen, että tulkkaus liikkeen aikana on osallistujille tuttu ja toimiva käytännö.

Äidin ja tulkin välinen katsekontakti on ongelmattomin, kun osallistujat ovat pysähtyneet perustulkkausmuodostelmaan. Tällöin olikin kysymys nimenomaan keskustelun vuoksi tapahtuvasta pysähdyksestä. Kun keskustelu limittyi liikkeeseen ja toiminnan aloittamiseen, katsekontaktin hankkiminen ja ylläpitäminen vaikeutuu. Katsekontaktin katkeilevuudesta huolimatta siirtymätilanteet etenevät jouhevasti. Tätä selittää osaltaan se, että äidillä on mahdollisuus saada informaatiota tilanteesta ja sen kulusta suoraan muiden osallistujien multimodaalisesta viestinnästä ja toiminnasta sekä tulkin välittämänä. Tilanteen sujuvuutta lisää myös

se, että neuvolakäynti on kaikille osallistujille tuttu tilanne. Osaltaan sitä selittää tulkin monimuotoiset keinot tuottaa tulke äidin saavutettavaksi.

Yleisin tulkin käyttämä ratkaisu vastata katsekontaktin puutteeseen tai sen katkeamiseen kaikissa asetelmissa (tulkkausmuodostelma, katseen linja -muodostelma, hankala kulma) ja myös liikkeen aikana oli katse äitiin sekä viittominen ja sen muuntelu. Toiseksi yleisintä oli katseen linjan hyödyntäminen eli viittomisen tarjoaminen äidin näkökenttään. Kolmanneksi tulkki jäsensi vuorovaikutusta viivästyttämällä tulkkausta. Erityistä huomion herättämiseen tarkoitettua viittomaa (HH) tulkki käytti vain muutamia kertoja. Tulkin käyttämät keinot voi sijoittaa jatkumolle, jonka toiseen ääripäähän sijoittuu kielellisen ilmaisun tuottaminen. Toiseen ääripäähän sijoittuu puhtaasti kehollinen, mutta kielellistä ja multimodaalista vuorovaikutusta tukeva tai sen mahdollistava keino, muodostelman korjaus. Niiden väliin sijoittuvat tässä keinot, joissa tulkki enenevässä määrin hyödyntää kehoa kielellisen ilmauksen saattamiseen äidin saavutettavaksi. Toisin tulkin käyttämät keinot voi ryhmitellä tarkastelemalla ratkaisun ajoittumista suhteessa tilanteen kulkuun. Välittömästi eli heti ensimmäisen tilaisuuden tullen tuotettuna tulke voi herättää äidin huomion ja osoittaa toisen osallistujan käyttäneen puheenvuoron. Viivästäminen voi paremmin turvata äidin huomion, mutta samalla tulkkeen sisältämä informaatio voi viivästyä suhteessa käynnissä olevaan puhuttuun keskusteluun tai toimintaan. Keinoja yhdistellessään tulkki hyödyntää ensisijaisesti kielellisiä keinoja, kunhan vain hän vain lähtökohtaisesti on sijoittunut niin, että viittomakielinen vuorovaikutus on mahdollista. Viittomisessa hän hyödyntää useiden artikulaattoreiden mahdollistamaa kielellisten elementtien samanaikaisuutta ja käsien ja yläkehon tuomista viittojen näkökenttään.

Tulkin strategiana näyttää tässä aineistossa olevan tulkatun, pääasiallisten osallistujien välisen vuorovaikutuksen koordinointi nimenomaan hänen ja äidin välisessä vuorovaikutussuhteessa. Hän tekee sen lähinnä informaation välittämiseen liittyvin keinoin ja tekemäänsä koordinoitua korostamatta. Tulkin käyttämät keinot kohdistuvat siis äidin ja tulkin väliseen vuorovaikutukseen ja kielellispainotteisina ne avautuvat useimmiten vain tilanteen viittomakielisille osallistujille. Tulkki ei vaadi äitiä katsomaan tulkkausta vaan mukautuu siihen, että äiti orientoituu tilanteeseen omilla ehdoillaan. Tästä syystä tulkitsen tulkin pyrkimysten, joilla hän tuottaa tulkkeen äidin nähtäväksi, olevan katsekontaktipyyntöjä ja informaatiotarjouksia. Äidillä on mahdollisuus tarttua niihin, mutta hän myös ajoittain menettää ne kokonaan. Myös tilassa liikkueensa tulkki pääasiassa mukautuu muiden osallistujien liikkeeseen ja seuraa heitä. Näin toimien tulkki ei korosta tilanteen luonnetta tulkattuna tilanteena.

8. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut viittomakielentulkin toimintaa lastenneuvolassa käynnin aikaisten siirtymien aikana. Koska tulkkausta ei ole aiemmin tutkittu nimenomaisesti sellaisissa tilanteissa, joissa osallistujat liikkuvat, valitsin tutkimustehtäväksi selvittää viittomakielisen osallistujan ja tulkin välisen katsekontaktin toteutumista liiketilanteiden aikana. Näin päädyin tarkastelemaan viittojen välistä katsekontaktin edellytyksiä eli yhtäältä katsekontaktin ja vuoron saamista sekä siinä käytettäviä keinoja viittomakielisessä vuorovaikutuksessa. Toisena tarkasteltavana seikkana olivat tulkin keinot toimia tilanteissa, joissa liike, sen fyysinen ympäristö ja sitä aiheuttava toiminta luovat kontekstin tulkatulle vuorovaikutukselle. Aineistonkeruussa ja analyysissä oli välttämätöntä hyödyntää multimodaalista lähestymistapaa, jotta voisin tarkastella viestintäkeinojen monimuotoisuutta sekä tulkkausta intermodaalisena toimintana.

Analyysi lähti liikkeelle aineistosta tehdyistä havainnoista ja tarkentui teoriaosuuden perusteella. Itse teoria lähestyi tutkimuskohdetta liikettä sisältävässä tilanteessa kolmesta näkökulmasta: viittomakielisen viestinnän, osallistujien muodostelman sekä liikkeen ja tulkkaamisen koordinoinnin kautta. Jokainen niistä oli välttämätön aiheen käsittelyssä, sillä kukin määrittelee vahvasti sitä, miten katsekontakti toteutuu. Teoreettisen viitekehys muodostikin kohtuullisen täsmällisen kehikon analyysiä varten. Vastauksen tutkimuskysymyksiin tiivistän seuraavasti:

Tulkatun tilanteen aikana tapahtuva liike edellyttää tulkilta monipuolisia viittomakielisen vuorovaikutuksen taitoja, joilla hän pystyy yhdessä viittomakielisen osallistujan kanssa luomaan visuaalisen (vuorovaikutus)tilan ja joilla hän pystyy saamaan aikaan katsekontaktin tämän kanssa. Katsekontaktin katkeillessa tulkki pyrkii huomioimaan viittomakieliset keskustelunormit, modifioi viittomistaan, ajoittaa tulketta ja hyödyntää vastaanottajan katseen linjaa myös kehollisen liikkeen avulla.

Tutkimuksen tuloksista nostan tässä yhteydessä hieman laajemmin esiin viisi asiaa. Ensiksi, tutkimus vahvisti aiemmat käsitykset visuaalisesti esteettömän muodostelman merkityksestä, nyt uudessa kontekstissa eli siirtymien aikana. Enimmäkseen tulkki seurasi pääasiallisten osallistujien liikettä ja hakeutui sitten paikkaan, jossa viittomakielisellä äidillä oli mahdollisimman esteetön näkymä tilanteen muihin pääasiallisiin osallistujiin, tulkkiin ja senhetkiseen toimintaan. Tämä poikkeaa staattisissa tilanteissa suositusta normista, jonka mukaan tulkki määrittelee osallistujien muodostelman aktiivisesti ja ennen tilanteen alkua (Solow 2000).

Toisaalta em. tulkin roolin huomioiva, ammatillisen normin mukainen näkemys tulkattujen tilanteiden institutionaalaisesta muodostelmasta tulee ajoittain esiin tulkin kehollisessa toiminnassa. Edelleen, tulkin liike, esim. seisomaan nouseminen, rakentaa osaltaan tulkatun tilanteen vuorovaikutusta, minkä vuoksi tulkin liikkumisen rytmillä ja tavalla on merkitystä yhteisymmärryksen muodostumisen ja tilanteen kulun kannalta. Tulkin sijoittuminen ja liike ovat konkreettisia esimerkkejä siitä, että tulkki heijastaa kehollisella toiminnallaan ammatillista roolia ja tuottaa sillä itselleen ammattiroolin mukaista osallistajuutta. Tämä päätelmä täydentää Wadensjön (2001) esittämää näkemystä siitä, että tulkin sijainti staattisessa tilanteessa voi vaikuttaa osallistujien väliseen vuorovaikutukseen.

Toiseksi, äidin ja tulkin välinen katsekontakti katkesi siirtymien aikana toistuvasti. Syyinä tähän oli osin äidin orientoituminen toimintatilanteeseen visuaalisesti, osin tilan ja kalustuksen tuottamat fyysiset rajoitteet. Tämä johti siihen, ettei kaikki tilanteessa puhuttu ollut välittömästi äidin saavutettavissa tulkkauksen kautta. Tulkki vastasi tähän haasteeseen kordinoimalla vuorovaikutusta huomioiden erityisesti viestinnän intermodaaliset piirteet. Tulkki käytti ensisijaisina keinoinaan oman katseensa suuntaamista ja tulkkaamista ilman erityisiä huomion herättämisen keinoja. Van Herreweghe (2002) piti tällaista toimintatapaa ongelmallisena. Tässä aineistossa kuitenkin tuli esille myös se, että tulkki on sensitiivinen viittomakielelliselle normille viittoa vasta sitten, kun katsekontakti viittojan ja vastaanottajan välillä on varmistunut (esim. McIlvenny 1995). Tulkki myös odotti saavansa katsekontaktin äidin kanssa sekä toistaa tai modifioi viittomaansa. Hän käytti hyväksi myös äidin katseen linjaa eli toi viittomisen joko ylävartalolla, käsillä ja/tai tilassa liikkuen helpommin äidin saavutettavaksi. Toisaalta keinojen monipuolinen käyttö osoitti myös kielellisen (ja) kehollisen vuorovaikutuksen osaamista, mikä osoittautui olevan yksi osatekijä, joka teki liiketilanteessa tapahtuvasta tulkkauksesta sujuvaa. Tästäkään toiminnasta huolimatta osa tilanteen kielellisestä sisällöstä ei välittynyt tulkkeessa äidille.

Kolmanneksi, aineistoon kohdistamani multimodaalinen analyysi osoitti, että äiti ja tulkki tekivät yhdessä vuorovaikutuksellista työtä, jotta viittomakielinen viestintä onnistui liiketilanteessa. Tätä osoittivat tulkin käyttämien keinojen lisäksi äidin katseen, pään tai vartalon kääntö kohti tulkkia. Lisäksi vuorovaikutuksellista yhteistyötä osoittivat toiminnan ja vuorovaikutuksen rytmittäminen. Tämä tuli aineistossa esille sekä osallistujien ollessa paikallaan että yhteisessä liikkeessä. Tarkastelussa tuli selväksi, että pelkkä kaksiulotteiseen muodostelmaan ja katsekontaktiin perustuva analyysi ei antanut riittävää kuvaa katseenvaraisen huomionsuuntaamisen ja vuorovaikutuksen selvittämistä varten. Tätä varten tulisikin käyttää esim. Sirvagen (2009) ja Mondadan (2009) käyttämien käsitteiden kaltaista analyysikehikkoa, jotta

vuorovaikutuksellisten keinojen käyttö tulisi huomioitua myös kolmiulotteisesti sekä tavanomaisissa että visuaalisesti haastavissa olosuhteissa. Äidin ja tulkin katseen suuntaaminen ja rytmitys yhteisen liikkeen aikana oli syklimäinen, mikä kannustaa tutkimaan yhteisen liikkeen ja viittomakielisen vuorovaikutuksen toteuttamista myös muilla kokoonpanoilla ja eri konteksteissa. Koska liikkuminen on viittomakielentulkkiopinnäytteissä (Kontturi & Pekkari-nen 2013; Mäkiranta ym. 2012; Mänttari 2013) osoittautunut haasteelliseksi sekä tulkkiopiskelijoille että ammatissa toimiville tulkeille, antoi tämä työ hyödyllistä, alustavaa tietoa aiheeseen perehtymistä varten ja osoitti samalla, että jatkotutkimukseen on tarvetta.

Neljänneksi, tutkimus toi esiin sellaisia huomionherättämisen ja vuoron aloittamisen keinoja, joita ei Suomessa ole aiemmin raportoitu viittomakielentulkkauksen tutkimuksessa. Näitä olivat katseen suuntaamisen ohella käsien nostaminen viittomatilaan ja pitäminen kohotettuna, viittomisen aloittaminen ja toistaminen, jotka ovat tunnettuja kansainvälisessä viittomakielentulkkauksen ja viittomakielisen keskustelun tutkimuksessa. Hienovaraiset ei-manuaaliset keinot eivät tulleet tutkimuksessa esiin lainkaan, sillä havainnointini ei yltänyt kasvojen ilmeiden ja pään liikkeiden erittelyyn, joiden joukosta voisi kansainvälisen kirjallisuuden (erityisesti Baker 1977) perusteella löytyä huomionherättämiseen ja vuoron tavoitte-luun liittyviä keinoja. Keskustelukumppanin koskettaminen ja muut manuaalisten ja ei-manuaalisten keinojen ulkopuolelle jäävät keinot eivät ilmennet tässä aineistossa. Kirjallisuuden (Coates & Sutton-Spence 2001) perusteella kaikkien keinojen käyttäminen ei tosin edes ole todennäköistä aineiston kaltaisessa tilanteessa. Huomionherättämisen keinojen variaation tutkiminen edellyttääkin jatkotutkimusta ja luultavasti sekä havainnointiin että haastatteluun perustuvaa tutkimusotetta.

Viimeiseksi, tulkin tekemä vuorovaikutuksen koordinointi, tarkemmin sanottuna katsekontaktin säätely, tapahtui pelkästään äidin ja tulkin välillä, samoin kuin Bergen ja Thomas-senin (2016) aineistossa. Tilanteen kuuleva, puhuttua kieltä käyttävä osapuoli ei välttämättä ollut lainkaan tietoinen siitä, että katsekontaktin säätely ja viestin välittäminen edellytti viittomakieliseltä osallistujalta ja tulkilta jatkuvaa vuorovaikutuksellista työtä. Tulkki ei myöskään osoittanut tilanteen haasteellisuutta terveydenhoitajalle ja avannut vuorovaikutuksen koordinoinnin kenttää myös hänelle. Pelkästään vuorovaikutuksen havainnointiin perustuvasa tapaustutkimuksessa ei kuitenkaan ollut mahdollista vastata siihen, miksi tulkki toimi tässä tilanteessa näin, saati vetää aiheesta yleisempiä johtopäätöksiä.

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi jatkotutkimuksessa olisi kiinnostava tarkastella kattavasti kaikkien osallistujien välistä vuorovaikutusta. Aineistoa voisi laajentaa kattamaan enemmän aineistoa joko samankaltaisista tai luonteeltaan erilaisista tilanteista. Perusteltua

olisi myös kehittää havainto- ja analyysikehikkoa niin, että se toimisi selkeästi tarkasteluun valittujen ilmiöiden tarkastelussa. Erittäin houkuttelevaa olisi toteuttaa osallistavaa tutkimusta, jotta sekä tulkkien että tulkatun tilanteen pääasiallisten osallistujien näkökulmat tulisivat kuuluviin.

Tutkimuksen tuloksilla katson olevan käytännön merkitystä varsinkin kotimaisen viittomakielentulkkauksen tutkimuksen ja koulutuksen kentällä. Hyötyä on sekä tutkimuksen tuloksista sinänsä, kunhan huomioidaan, että ne ovat uuden tutkimusaiheen alustavia tuloksia, jotka perustuvat suppeaan aineistoon. Lisäksi tutkimuksen metodologinen lähestymistapa on hyödykäs, joskin sillekin on vaihtoehtoja multimodaalisuuden tutkimuksen kentässä. Tuloksia ja lähestymistapaa on mahdollista hyödyntää myös tilanteen pääasiallisten osallistujien kanssa käytävässä keskustelussa siitä, miten tulkatut tilanteet toimivat. Erityisesti toivoisin kuitenkin, että vuorovaikutuksellisen paradigman (Pöchhacker 2004) mukainen tulkkauksen tarkastelu ja vuorovaikutuksen säätely (mm. Wadensjö 1998; Metzger 1999a, 1999b; Berge & Thomassen 2016) tulisi tutuksi myös ammattitulkeille, sillä se auttaa kehittämään käytännöllisiä tulkkausvuorovaikutuksen taitoja, ammatillisen reflektointiin kuuluvia palautetaitoja ja näkemystä tulkin roolista. Tutkimuksen tärkeimmäksi anniksi koen sen, että liiketilanteessa käytettävien viittomakielisten vuorovaikutuskeinojen ja vuorovaikutuksen koordinoinnin tutkiminen tukee ammatillista kehittymistä, mikä puolestaan parantaa tulkkauksen laatua.

LÄHTEET

- Alankoja, Janina & Piironen, Annina 2011. *TULKKI TAUSTAPEILISSÄ. Viittomakielen tulkkien kokemat haasteet autokoulutulkkauksessa*. Opinnäytetyö. Viittomakielentulkin koulutusohjelma. Diakonia-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201105045928>. 19.6.2016
- Alanne, Kaisa, Savolainen, Leena, & Selin-Grönlund, Pirkko, 2010: *Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Angelelli, Claudia 2004: *Revisiting the interpreter's role: A study of conference, court, and medical interpreters in Canada, Mexico, and the United states*. Amsterdam: John Benjamins.
- Angelelli, Claudia 2008: The role of the interpreter in the healthcare setting: A plea for a dialogue between research and practice. – Carmen Valero-Garcés & Anne Martin (toim.), *Crossing borders in community interpreting: definitions and dilemmas* s. 147–164. Amsterdam: Benjamins.
- Aulanko, Reijo 2009: Puhe ja puheen havaitseminen: Puheen tuottomekanismi. – Olli Aaltonen, Reijo Aulanko, Antti Iivonen, Anu Klippi & Martti Vainio (toim.), *Puhuva ihminen – puhetieteiden perusteet* s. 136–148. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Bagga-Gupta, Sangeeta 2004: Visually oriented language use, discursive and technological resources in Swedish deaf pedagogical arenas. – Mieke Van Herreweghe and Myriam Vermeerbergen (toim.), *To the lexicon and beyond: sociolinguistics in European deaf communities* s. 171–209. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Baker, Anne & van den Bogaerde 2012: Communicative interaction. – Roland Pfau & Markus Steinbach & Markus & Bencie Woll (toim.), *Sign language: An international handbook*. Handbooks of linguistics and communication science s. 489–512. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Baker, C. 1977: Regulators and turn-taking in american sign language discourse. – Lynn A. Friedman (toim.), *On the Other Hand: New Perspectives on American Sign Language*. s. 215–236. Academic Press.
- Baraldi, Claudio & Gavioli, Laura 2012 (toim.): *Coordinating participation in dialogue interpreting*. Amsterdam: John Benjamins.
- Berge, Sigrid Slettebakk & Thomassen, Gøril 2016: Visual access in interpreter-mediated learning situations for deaf and hard-of-hearing high school students where an artifact is in use. — *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 21 (2) s. 187–199.
- Berk-Seligson, Susan 1990: *The bilingual courtroom: Court interpreters in the judicial process. Language and legal discourse*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bezemer, 2014: Multimodal transcription: A case study. – Sigrid Norris & Carmen Daniela Maier (toim.), *Interactions, images and texts. A reader in multimodality* s. 155–170. Boston: De Gruyter Mouton.
- Bot, Hanneke 2005: *Dialogue interpreting in mental health*. Amsterdam: Rodopi.
- Braun, Sabine & Davitti, Elena 2015: *Multimodal analysis of a multimodal activity: Videoconference-based remote interpreting in police interviews*. Workshop-esitelmä. Integrating Multimodality in the study of Dialogue Interpreting 31.8.–1.9.2015. University of Surrey.
- Coates, Jennifer & Sutton-Spence, Rachel 2001: Turn-taking patterns in deaf conversation. *Journal of Sociolinguistics* 5(4). s. 507–529.
- Cokely, Dennis & Baker, Charlotte 1980: *American Sign Language. A Teacher's resource text on language and culture*. Silver Spring: TJ Publishers.
- Davitti, Elena 2013: Dialogue interpreting as intercultural mediation: Interpreters' use of upgrading moves in parent-teacher meetings. – *Interpreting: International Journal of Research & Practice in Interpreting* 15 (2) s. 168–199.
- Dye, Matthew W. G. 2016: Foveal processing under concurrent peripheral load in profoundly deaf adults. — *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 21 (2) s. 122–128.
- Emmorey, Karen & Borinstein, Helsa B., Thompson, Robin & Gollan, Tamar H. 2008: Bimodal bilingualism. — *Bilingualism: Language and Cognition* 11 (01) s. 43–61.
- Gavioli, Laura & Baraldi, Claudio 2011: Interpreter-mediated interaction in healthcare and legal settings: Talk organization, context and the achievement of intercultural communication. – *Interpreting: International Journal of Research & Practice in Interpreting* 13 (2) s. 205–233.
- Goffman, Erving 1963: *Behavior in public places: Notes on the social organization of gatherings*. Glencoe, IL: The Free Press of Glencoe.
- 1981: *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goodwin, Charles 2000: Action and embodiment within situated human interaction. — *Journal of Pragmatics* 32 (10) s. 1489–1522.

- Haddington, Pentti & Keisanen, Tiina 2009: Location, mobility and the body as resources in selecting a route. — *Journal of Pragmatics* 41 (10) s. 1938–1961.
- Haddington, Pentti, Keisanen, Tiina, Mondada, Lorenza, & Nevile, Maurice (toim.) 2014: *Multiactivity in social interaction: Beyond multitasking*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Haddington, Pentti, Mondada, Lorenza, & Nevile, Maurice (toim.) 2013: *Interaction and mobility: Language and the body in motion*. Berlin: De Gruyter.
- Haddington, Pentti, Keisanen, Tiina & Rauniomaa, Mirka (tulossa). Tila ja liike. – Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunalyysin suuntia. Näkökulmia sosiaaliseen toimintaan ja vuorovaikutukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Hakulinen, Auli 1997: Johdanto. – Tainio, Liisa (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 9–17. Tampere: Vastapaino.
- Halkosaari, Liisa-Maria 2013: *Osoitukset kielen ja eleiden rajapinnalla*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201302191245>. 23.7.2016.
- Hall, Stephanie 1983: Train-Gone-Sorry: The etiquette of social conversations in American Sign Language. – *Sign Language Studies*. Vol. 41 s. 291–309. Washington D.C.: Gallaudet University Press.
- Hirsjärvi, Sirkka 2007: Metodologiset ja teoreettiset lähtökohdat. – Sirkka Hirsjärvi, Eila Sinivuori, Pirkko Remes & Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. 13. osin uud. laitos. painos. s. 114–157. Helsinki: Tammi.
- Jantunen, Tommi 2003: *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. Helsinki: Finn Lectura.
- 2010: Suomalaisen viittomakielen pääsanaluokat. – Tommi Jantunen (toim.) *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon*. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä. s. 57–78. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Janzen, Terry 2005: *Topics in signed language interpreting: Theory and practice*. Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co.
- Jewitt, Carey 2009a: Introduction: Handbook rationale, scope and structure. – Carey Jewitt (toim.), *The Routledge handbook of multimodal analysis* s. 1–8. Abingdon: Routledge.
- 2009b: Introduction to part I. – Carey Jewitt (toim.), *The Routledge handbook of multimodal analysis* s. 11–13. Abingdon: Routledge.
- Jokinen, Markku 2000: Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. – Anja Malm (toim.), *Viittomakieliset Suomessa* s.79–101. Helsinki: Finn lectura.
- Kanto, Laura, Huttunen, Kerttu & Laakso, Marja-Leena 2013: Relationship between the linguistic environments and early bilingual language development of hearing children in deaf-parented families. — *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 18 (2) s. 242–260.
- Karlsson, Fred 2009: *Yleinen kielitiede*: Uud. laitoksen 4. p. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Kendon, Adam 1990: *Conducting interaction: Patterns of behavior in focused encounters*. Studies in interactional sociolinguistics 7. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knapp, Mark L. & Hall, Judith A. 2010: *Nonverbal communication in human interaction*. 7th ed. painos. Boston (Mass.): Wadsworth/Cengage Learning.
- Kontturi, Maria & Pekkarinen, Vilma 2013. *Musta vyö tulkkausessa: Näkökulmia kamppailulajien tulkkausseen*. Opinnäytetyö. Viittomakielentulkin koulutusohjelma. Humanistinen ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201304285354> 19.6.2016
- Kusters, Annelies 2016: Autogestion and competing hierarchies: Deaf and other perspectives on diversity and the right to occupy space in the mumbai suburban trains. — *Social & Cultural Geography* s. 1–23.
- Kuurojen Liitto 2016: *Viittomakielen tulkkaus. Viranomaisten velvollisuus tulkkausseen*. Kuurojen Liitto ry. <http://www.kuurojenliitto.fi/fi/viittomakielet-ja-viittomakieliset/tulkkaus#.V4O3uuiLTNM>. 11.7.2016
- Kyle, Jim 1990: The Deaf Community: Culture, Custom and Tradition. – Tomas Vollhaber & Sigmund Prillwitz (toim.), *Sign language research and application: Proceedings of the international congress, Hamburg, march 23–25, 1990*. s. 175–186. Hamburg: Signum Press.
- Kääntä & Haddington 2011: Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen . Pentti Haddington & Leila Kääntä (toim.) *Kieli, keho ja vuorovaikutus: multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan* s. 11–45 Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta* 2010: 133/2010. 5§. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100133>. 23.1.2016.
- Lillo-Martin, Diane 2012: Utterance reports and constructed action. – Roland Pfau & Markus Steinbach & Markus & Bencie Woll (toim.), *Sign language: An international handbook*. Handbooks of linguistics and communication science s. 365–387. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Major, Georgina Clare 2013: *Healthcare interpreting as a relational practise*. Julkaisematon väitöskirja. Macquarie University.
- Malm, Anja & Östman, Jan-Ola 2000: Viittomakieliset ja heidän kielensä. – Anja Malm (toim.) *Viittomakieliset Suomessa* s. 9–32. Helsinki: Finn lectura.

- Martin, Anne & Valero-Garcés, Carmen 2008: Introduction. Carmen Valero-Garcés & Anne Martin (toim.), *Crossing Borders in Community Interpreting. Definitions and dilemmas*. s. 1–7. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company.
- Mather Susan, A. 1989: Visually oriented teaching strategies with deaf preschool children. – Ceil Lucas (toim.), *The sociolinguistics of the deaf community* s.165–187. San Diego: Academic Press.
- 1997: Initiation in visually constructed dialogue: reading books with three- to eight-year-old students who are deaf and hard of hearing. Ceil Lucas (toim.), *Multicultural aspects of sociolinguistics in deaf communities*. s. 109–131. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Max Planck Institute for Psycholinguistics 2016: ELAN. Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Language Archive, Nijmegen, The Netherlands. <http://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/> 26.4.2016
- McIlvenny, Paul 1995: Seeing Conversations: Analysing Sign Language Talk. – Paul ten Have & George Psathas (toim.) *Situated Order: Studies in the Social Organisation of Talk and Embodied Activities* s. 129–150 Washington, D.C.: University Press of America.
- McIlvenny, Paul, Broth, Mathias & Haddington, Pentti 2009: Communicating place, space and mobility. — *Journal of Pragmatics* 41 (10) s. 1879–1886.
- McIlvenny, Paul & Raudaskoski, Pirkko 1994: Sign Language and Deaf Interaction: A Preliminary Study of Sign Talk in Northern Finland. – Inger Ahlgren, Brita Bergman, Mary Brennan (toim.) *Perspectives in Sign Language Usage*. Konferenssijulkaisu. 269–291. The International Sign Linguistics Association. Durham.
- Metzger, Melanie 1998: Eye gaze and pronominal reference in American Sign Language. – Ceil, Lucas (toim.), *Pinky extension & eye gaze. Language use in deaf communities* s. 170–182. Washington D.C.: Gallaudet University Press.
- 1999a: Footing shifts in an interpreted mock interview. – E. Winston (toim.), *Storytelling and conversation: Discourses in Deaf communities* s. 190–213). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- 1999b: *Sign language interpreting: Deconstructing the myth of neutrality*. Washington, D.C: Gallaudet University Press.
- Metzger, Melanie & Bahan, Ben 2001: Discourse analysis. – Ceil Lucas (toim.), *The sociolinguistics of sign languages* s. 112–144. Cambridge: Cambridge University Press.
- Metzger, Melanie, Fleetwood, Earl & Collins, Steven D. 2004: Discourse genre and linguistic mode: Interpreter influences in visual and tactile interpreted interaction. — *Sign Language Studies* 4 (2) s. 118–137.
- Mondada, Lorenza 2009: Emergent focused interactions in public places: A systematic analysis of the multimodal achievement of a common interactional space. — *Journal of Pragmatics* 41 (10) s. 1977–1997.
- Mäkiranta, Emma-Leena, Mäntylä, Linda & Saloniemi, Essi 2012. *TULKKI ON IRTI! Tulkkauksen kehittyminen pitkäkestoisessa projektissa*. Opinnäytetyö. Viittomakielentulkin koulutusohjelma. Diakonia-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201205036040> 19.6.2016
- Mänttari, Samuli 2013. *Tulkkkaus viittomakielisen teatteriproduktion harjoituksissa*. Opinnäytetyö. Viittomakielentulkin koulutusohjelma. Humanistinen ammattikorkeakoulu. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201304255051> 19.6.2016
- Napier, Jemina 2002: University interpreting: Linguistic issues for consideration. — *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 7 (4) s. 281–301.
- 2007: Cooperation in interpreter-mediated monologic talk. — *Discourse & Communication* 1 (4) s. 407–432.
- 2015: *Multimodality in dialogue interpreting research: Learning lessons from sign language interpreting studies*. Workshop-esitelmä. Integrating Multimodality in the study of Dialogue Interpreting 31.8.–1.9.2015. University of Surrey.
- Napier, Jemina, McKee, Rachel & Goswell, Della 2010: *Sign language interpreting: Theory and practice in Australia and New Zealand*. 2. painos. Sydney: The Federation Press.
- Nicodemus, Brenda & Swabey, Laurie 2011: *Advances in interpreting research: Inquiry in action*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
- Nikoskinen, Elina 2010: *Viittomakielentulkkien (AMK) työelämään sijoittuminen, koulutuskokemukset ja jatko-opintosuunnitelmat*. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Norris, Sigrid 2004: *Analyzing multimodal interaction: A methodological framework*. London: Taylor & Francis Group.
- O’Halloran, Kay 2011: Multimodal discourse analysis. – Ken Hyland & Brian Paltridge (toim.), *Continuum companion to discourse analysis* s. 120–137. London: Continuum.
- Perniss, Pamela 2012: Use of sign space. – Roland Pfau & Markus Steinbach & Markus & Bencie Woll (toim.), *Sign language: An international handbook*. s. 412–431. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Pimiä, Päivi 1987: Suomalaisen viittomakielien suunliikkeistä. – Päivi Pimiä & Terhi Rissanen: *Kolme kirjoitusta viittomakielestä*. s. 25–47. Helsinki: University of Helsinki
- Puupponen, Anna, Wainio, Tuija, Burger, Birgitta & Jantunen Tommi 2015: Head movements in Finnish Sign Language on the basis of motion capture data. *Sign Language & Linguistic* 18 (1) s. 41–89.

- Pöchhacker, Franz 2004: *Introducing interpreting studies*. London: Routledge.
- Rainó, Päivi 2004: *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä*. Helsinki: Kuurojen liitto.
- Rajaniemi, Marjo, Sivunen, Nina, Syrjämäki, Taneli, Kronqvist, Antti & Lehtinen, Joonas 2009. *Kuurojen tavat?* Blogi. Kurssityö. <http://manitaanjo.blogspot.fi/17.6.2016>
- Rissanen, Terhi 1985: *Viittomakielen perusrakenne*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Roy, Cynthia B. 2000 [1989]: *Interpreting as a discourse process*. New York: Oxford University Press.
- Sanheim, Laura 2003: Turn exchange in an interpreted medical encounter. – Melanie Metzger (toim.), *From topic boundaries to omission: New research on interpretation* s. 27–54. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Scollon, Ronald & Scollon, Suzanne B. K. 2004: *Nexus analysis: Discourse and the emerging internet*. London: Routledge.
- Selin-Grönlund, Pirkko 2012 [1989]: *Kun työnä on toisten työ: Tapaustutkimus työpaikkatulkkauksen strategioista kuurojen liitossa*. Helsinki: Kuurojen liitto.
- Siple, Patricia 1978: Visual Constraints for Sign Language Communication – *Sign Language Studies* 19 s. 95–110.
- Sirvage, 2009: *Embodied Behavior & Language*. Konferenssiesitelmä (video). Body in Motion Conference. University of Rhodes Island. 27.–29.9.2009. <http://d1baxxa0joomi3.cloudfront.net/fbb340f8498be5081656fef5a80744fd/basic.mp4>. 6.4.2016.
- Solow, Sharon Neumann 2000: *Sign language interpreting: A basic resource book*. rev. ed. Burtonsville: Linstok Press.
- Stewart, David Alan, Schein, Jerome D. & Cartwright, Brenda E. 2004: *Sign language interpreting: Exploring its art and science*. 2nd ed. Boston (MA): Pearson/Allyn and Bacon.
- Streek, Jürgen 2002: Grammars, words, and embodied meanings: On the uses and evolution of *so* and *like*. — *Journal of Communication* 52 (3) s. 581–596
- Streck, Jürgen & Goodwin, Charles & LeBaron, Curtis 2011: Embodied interaction in the material world: an introduction. – Goodwin, Charles, LeBaron, Curtis, & Streck, Jürgen, 2011: *Embodied interaction: Language and body in the material world. Learning in doing: social, cognitive and computational perspectives* s. 1–26. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suhonen, Sirpa 2012: Kelan terminologisen sanaston päivitys. *Terminfo* 2/2012. <http://www.terminfo.fi/sisalto/kelan-terminologisen-sanaston-paivitys-121.html>. 24.3.2016.
- Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto 2016: *Tulkausta eri tilanteissa. Asioimistulkaus*. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. http://www.sktl.fi/kaantaminen_ja_tulkaus/tulkiksi/tulkausta-eri-tilanteissa/. 24.3.2016.
- Suomen Viittomakielen tulkit ry 2013: *Asioimistulkin ammattisäännöstö*. Suomen Viittomakielen Tulkit ry. <http://tulkit.net/ammatti/asioimistulkin-ammattisaannosto> 19.6.2016
- 2014a: *Sanasto. Tulkkausalan termejä. Simultaanitulkaus*. Suomen Viittomakielen Tulkit ry. <http://tulkit.net/viittomakielen-tulkit/sanasto> 19.6.2016
- 2014b: *Tulkkauspalvelu. Tulkkitilaus*. Suomen viittomakielen Tulkit ry. <http://www.tulkit.net/tulkkauspalvelu> 11.7.2016
- Suvi 2013: *Suvi: Suomen viittomakielten verkkosanakirja*. Helsinki: Kuurojen liitto ry & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 13.7.2016
- Swabey, Laurie & Nicodemus, Brenda 2011: Introduction. – Brenda Nicodemus & Laurie Swabey (toim.), *Advances in interpreting research. Inquiry in action* s. 1–4. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins.
- Takkinen, Ritva 2010: Kuvailevien viittomien leksikaalinen ja morfologis-gesturaalinen kuvaus: kielenopetuksen näkökulma. – Tommi Jantunen (toim.) *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon*. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä s. 99–113. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2013: Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten viittomakielen ja puhutun kielen omaksuminen. – Annekatrin Kaivapalu, Pirkko Muikku-Werner, Johanna Laakso, Katre Öim & Maria-Maren Sepper (toim.), *Lähiwordlusi 23 = lähivertailuja 23*. Eesti Rakenduslingvistika Ühing. SS. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing. <http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/lahivordlusi/article/view/LV23.15/242> 16.4.2016.
- Tapio, Elina, 2013: *A nexus analysis of English in the everyday life of FinSL signers: A multimodal view on interaction*. Väitöskirja. University of Oulu. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.
- Tebble, Helen 2009: What can interpreters learn from discourse studies? – Uldis Ozalins, Ludmila Stern, Sandra Hale & Sandra Beatriz (toim.), *The critical link 5: quality in interpreting: a shared responsibility*. s. 201–220. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- 2012: ‘Interpreting or interfering?’ – Claudio Baraldi and Laura Gavioli (toim.), *Coordinating Participation in Dialogic Interpreting* s. 23–44. Amsterdam: John Benjamins

- Tiittula, Liisa & Hirvonen, Maija 2015: Intermodaalinen kääntäminen ja tulkkaus. — Aaltonen, Sirkku, Siponkoski, Nestori, & Abdallah, Kristiina (toim.), *Käännetyt maailmat: Johdatus käännösviestintään* s. Helsinki: Gaudeamus.
- Trenholm, Sarah & Jensen, Arthur 2008: *Interpersonal communication*. 6th. ed. New York: Oxford University Press.
- Tuominen, Tiina & Hirvonen, Maija & Ketola, Anne & Pitkäsalo, Eliisa & Isolahti, Nina 2016: Katsaus multimodaalisuuteen käännöstieteessä. – Elina Pitkäsalo & Nina Isolahti (toim.), *Kääntäminen, tulkkaus ja multimodaalisuus. Menetelmiä monimuotoisten viestien tutkimiseen* s. 11–24. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Van Herreweghe, Mieke 2002: Turn-taking mechanisms and active participation in meetings with deaf and hearing participants in Flanders. – Lucas, Ceil (toim.), *Turn-taking, fingerspelling and contact in signed languages*. s. 73–103. Washington, D.C: Gallaudet University Press.
- Vermeerbergen, Myriam, Leeson, Lorraine & Crasborn, Onno 2007: Simultaneity in signed languages. A string of sequentially organized issues. – Myriam Vermeerbergen (toim.), *Simultaneity in signed languages: Form and function*. 1–25. Amsterdam: Benjamins.
- Wadensjö, Cecilia 1992: *Interpreting as interaction: On dialogue-interpreting in immigration hearings and medical encounters*. Linköping: Linköping university.
- 1998: *Interpreting as interaction*. Language in social life series. London: Longman.
- 2001: Interpreter in Crisis. The Interpreter's position in therapeutic encounters. – Mason, Ian (toim.), *Triadic exchanges: Studies in dialogue interpreting* s. 71–86. Manchester: St. Jerome.
- 2015. *Current and future themes in the study of interpreter-mediated Interaction*. Workshop-esityelmä. Integrating Multimodality in the study of Dialogue Interpreting 31.8.–1.9.2015. University of Surrey.
- Wehrmeyer, Ella 2015: An annotation system for signed language interpreting corpora. — *Hermeneus* (17) s. 279–318.
- Wilcox, Sherman & Wilcox, Phyllis Perrin 1997: *Learning to see: teaching American sign language as a second language*. 2nd ed. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.